

ОКСАНА ДАНИЛЕВСЬКА
ОЛЕНА ПОМЕТУН

ЕТИКА

5

ББК 87.7я721

Д18

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист МОН України № 1/11-1653 від 08.04.05)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Данилевська О., Пометун О.

Д18 Етика: Підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 192 с.: іл.

ISBN 966-504-422-2

У підручнику в доступній, дотепній формі викладено навчальний матеріал з етики відповідно до чинної навчальної програми. Передбачено широке використання інтерактивних методів спілкування з учителем, однокласниками, обмін думками, розігрування діалогів, опрацювання різноманітних життєвих ситуацій, створення оповідань та казок. Цікаві сюжетні малюнки, кросворди, ігри допоможуть краще засвоїти і глибше зрозуміти навчальний матеріал.

ББК 87.7я721

ISBN 966-504-422-2

© Данилевська О.,
Пометун О., 2005
© Видавництво «Генеза»,
художнє оформлення, 2005

ЗМІСТ

	ЛЮБІ ДРУЗИ!	5
	БУДЬМО ЗНАЙОМІ	9
	<i>Урок 1. Запрошуємо до світу етики</i>	<i>10</i>
	Тема I. ВІЗЬМИМО ГАРНІ ВЧИНКИ СОБІ ЗА ПРАВИЛО	
	<i>Урок 2. Як розрізняють добро та зло</i>	<i>16</i>
	<i>Урок 3. Як наші вчинки впливають на життя</i>	<i>21</i>
	<i>Урок 4. Що означає бути вихованим</i>	<i>28</i>
	<i>Уроки 5–6. Перевірте, чого навчилися, опановуючи тему</i>	<i>37</i>
	Тема II. ДОСЛУХАЙМОСЯ ДО ГОЛОСУ СЕРЦЯ	
	<i>Урок 7. Що означає бути щасливим</i>	<i>43</i>
	<i>Урок 8. Чому не можна принижувати людську гідність</i>	<i>49</i>
	<i>Урок 9. Коли нам буває соромно</i>	<i>55</i>
	<i>Урок 10. Яке значення має для людини сім'я</i>	<i>61</i>
	<i>Урок 11. З чого починається дружба</i>	<i>68</i>
	<i>Урок 12. Як досягти поваги в колективі</i>	<i>74</i>
	<i>Уроки 13–14. Перевірте, чого навчилися, опановуючи тему</i>	<i>82</i>
	Тема III. ШАНУЙМО ЛЮДЕЙ – І ЛЮДИ ШАНУВАТИМУТЬ НАС	
	<i>Урок 15. Як виникають правила етикету</i>	<i>86</i>
	<i>Уроки 16–17. Якими є моральні норми українського народу</i>	<i>92</i>
	<i>Урок 18. Якими є правила життя людей у суспільстві</i>	<i>102</i>

Урок 19. Що означає бути громадянином своєї держави	107
Урок 20. З чого починається людська досконалість	112
Уроки 21–22. Перевірте, чого навчилися, опановуючи тему	119

Тема IV. БУДЬМО ВВІЧЛИВИМИ

Урок 23. Як досягти успіху в спілкуванні	123
Урок 24. У чому виявляється вміння користуватися мовним етикетом	131
Урок 25. Як спілкуватися, долаючи відстань	138
Урок 26. Що можна прочитати в погляді	146
Уроки 27–28. Що означає бути вдягненим доречно	152
Урок 29. Як треба поводитися в дні смутку та печалі	161
Уроки 30–31. Що таке етикет особливих випадків	169
Уроки 32–35. Перевірте, чого навчилися, опановуючи тему	180
У переддень літніх канікул	185
Ваша скарбничка слів	189

Любі друзі!

Ось і відспівало безтурботне літо. Вересень покликав вас до школи. І ви, хоч навчання не завжди буває легким, радієте, бо цього року ви стали п'ятикласниками. Скільки нового чекає на вас! Нові вчителі, нові предмети... Звісно, ви вже досвідчені школярі, адже за плечима – чотири роки навчання в початковій школі. Ви багато знаєте й багато вмієте, проте щось-таки трошки непокоїть. Записуючи розклад занять на перший навчальний тиждень, хтось із вас здивувався, а хтось замислився: література, історія, етика... Такі дорослі й не зовсім зрозумілі назви. Вам, звичайно, хочеться мерщій з'ясувати, що вони означають. Тож не баріться!

Ви розгорнули навчальну книгу, яка допоможе вам осягнути один з нових шкільних предметів – етику. Вже перші заняття переконують вас, що етика – незвичайний урок. Тут ви навчатиметеся, спілкуючись не тільки з учителем, а й з однокласниками та батьками: обмінюватиметеся думками, висловлюватимете судження, розігруватимете діалоги, коментуватимете різноманітні життєві ситуації та свої вчинки, створюватимете оповідання та казки. Погодьтеся, що в такому активному навчанні добре мати дотепних і метких друзів. Сподіваємося, ви швидко потоваришуєте зі своїми ровесниками Олеся та Богданком – героями цієї книги. Вони звертатимуть вашу увагу на головне, даватимуть слушні поради, часом сперечатимуться з вами, допомагаючи засвоювати важливі життєві правила – «уроки життя», як пишуть у книгах.

Отож рушайте. Олеся та Богданко запрошують вас до світу етики.

На сторінках підручника використано декілька умовних позначок. Уважно прочитайте пояснення до кожної.

«Порадьтеся з сусідом чи сусідкою по парті» – ця рубрика пропонує вам знайти відповідь на запитання, працюючи в парі.

«Поміркуйте» – це означає, що саме тут знайдете завдання, які ви можете виконати, працюючи в малій групі або обмірковуючи всі разом.

«Дайте відповідь» – свідчить, що в цьому місці тексту, після кожного з пунктів параграфа ви знайдете запитання для роздумів і самоперевірки того, що мали засвоїти.

– таким малюночком позначено завдання, які можна виконувати за бажанням.

«Поради від авторів та інших дорослих» – така рубрика містить практичні поради, що можуть допомогти в різноманітних життєвих ситуаціях.

«Перевірте себе» – таку позначку ви знайдете після кожного параграфа. Ця рубрика містить запитання, які допоможуть узагальнити й перевірити опрацьований на уроці матеріал. Намагайтеся, працюючи в класі чи вдома, обов'язково відповідати на всі запитання цієї рубрики.

«До вашої скарбнички слів» – у цій рубриці подано тлумачення термінів та нових слів, засвоєння яких розширить ваш кругозір та зробить вас цікавішими співрозмовниками.

«Виконайте вдома» – під такою рубрикою ви знайдете цікаві завдання, що допоможуть не тільки повторити матеріал уроку й підготуватися до наступного, а й краще пізнати себе та інших.

У тексті ви зустрінете слова, виділені таким шрифтом – **Етика**. Це означає, що на них треба звернути особливу увагу, щоб навчатися пояснювати їх значення.

Щоб уроки етики відбувалися жвавіше, вам треба навчатися співпрацювати одне з одним. Тож зважте ще й на такі поради.

Як працювати з уявним мікрофоном

Метод «Уявний мікрофон» дає можливість кожному з вас сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію. Роль мікрофона може виконувати будь-який предмет: ручка, олівець тощо. Потрібно лишень дотримуватися таких правил:

- говорити має тільки той, у кого «символічний» мікрофон;
- відповіді не коментують і не оцінюють;
- коли хтось висловлюється, інші не повинні говорити, викрикуючи з місця.

Як працювати в парах

Робота в парах є різновидом роботи в малих групах. Вона дасть вам змогу набути навичок співпраці, оволодіти вміннями висловлюватися та активно слухати.

Організуйте свою роботу в парах у такій послідовності:

- 1) прочитайте завдання та поради до його виконання;
- 2) визначте, хто буде говорити першим;
- 3) висловте свої думки по черзі;
- 4) дійдіть спільної думки;
- 5) визначте, хто буде повідомляти про результати роботи.

Для успішного спілкування в парах пам'ятайте про наступне:

- завжди дивіться в очі співрозмовникові;
- заохочуйте співрозмовника доброзичливою усмішкою, словами «так-так»;
- не соромтеся задавати уточнювальні запитання, наприклад: «Ти справді думаєш, що...?», «Чи я правильно зрозуміла, що...?»;
- ваше мовлення має бути чітким, змістовним, переконливим. Не забувайте, що не тільки мовець, а й слухач має дотримуватись певних правил. Слухачеві, зокрема, не слід:
 - давати поради, перебиваючи мовця;
 - змінювати тему розмови;
 - давати оцінки людині, яка говорить;
 - розповідати про власний досвід.

Як працювати в малих групах

Пам'ятайте, що малі групи – це четверо-п'ятеро учнів, які разом повинні виконувати певне завдання. У групи учнів об'єднує вчитель. Працює група впродовж 3–5 хвилин. Про виконання завдання група обов'язково звітує перед класом.

Щоб праця в групах мала позитивний результат, пам'ятайте такі правила.

1. Швидко розподіліть ролі в групі.

Керівник групи:

- зачитує завдання;
- організовує порядок виконання;
- пропонує учасникам групи по черзі висловитися;
- заохочує групу до роботи;
- підводить підсумки роботи;
- за згодою групи визначає доповідача.

Секретар:

- веде коротко й розбірливо записи результатів праці своєї групи;
- має бути готовим висловити думку групи під час підведення підсумків або допомогти доповідачеві.

Посередник:

- пильнує за часом;
- заохочує групу до роботи.

Доповідач:

- чітко висловлює думку групи;
- доповідає про результати роботи групи.

2. Усі беріть участь в обговоренні, висловлюючись спочатку за бажанням, а потім по черзі.

3. Не перебивайте одне одного.

4. Обговорюйте ідеї, а не особи учнів.

► Як узяти участь в обговоренні питання всім класом ◀

Обговорення – чудова нагода виявити різні позиції з певної проблеми або зі спірного питання. Важливо, щоб таке обговорення було доброзичливим та щирим. Тому обов'язково дотримуйтеся правил культури спілкування.

Заохочуйте до участі в обговоренні якомога більшу кількість учнів.

У своєму класі ви можете доповнити ці правила, прийняти їх після обговорення та дотримуватися на уроках етики та в позакласному спілкуванні.

Будьмо знайомі

Урок 1. ЗАПРОШУЄМО ДО СВІТУ ЕТИКИ

1. Що таке етика. 2. Для чого потрібно вивчати етику.
3. Як пов'язані етика та духовний світ людини.

Наші герої давно знайомі один з одним, адже провчилися разом цілих чотири роки. Проте в їхньому класі є кілька новачків, тож Олеся виявила ініціативу познайомитися.

– Привіт! Мене звати Олеся, – відрекомендувалася дівчинка. – Я навчаюсь у цій школі з першого класу. Про мою вдачу найкраще промовляє моє ім'я. Адже Олеся – похідне від Олександра. Давні греки так називали мужніх оборонців, захисників слабших. Як і належить захисникам, я справедлива, добра, товариська.

Завдання 1

- Навіщо люди знайомляться?
- Що означає «познайомитися»?
- Що зазвичай ви розповідаєте про себе під час знайомства?
- Які ситуації, на вашу думку, вимагають обов'язкового знайомства, а коли можна поспілкуватися, залишаючись незнайомцями?

1. Що таке етика

Ситуація, яку ви тільки-но обговорювали, є етикетною. Слово «етикет» вам, певно, доводилося чути не раз. Про етикет згадують, коли йдеться про гарні манери, вміння триматися на людях, тобто про правила поведінки.

Щоб краще збагнути, що означає слово «етикет», поміркуйте над значенням спорідненого з ним слова – етикетка. За етикеткою – завжди яскравою – ми впізнаємо товар, робимо висновок про його споживацьку цінність. Етикетна поведінка, тобто вміння поводитися в різноманітних ситуаціях спілкування, є тим знаком, за яким упізнають людей.

Правила поведінки (їх іще називають нормами) в узвичаєних ситуаціях – таких, які часто повторюються, трапляються з усіма, – існували завжди. Це, звісно, не означає, що сучасні етикетні норми такі самі, які були кілька тисяч років тому. Йдеться про те, що люди завжди прагнули мати приписи для своєї поведінки, щоб справити якнайкраще враження на оточуючих і не заважати іншим. З тих правил склалися звичаї. Недарма назва науки про те, що є добрим, а що поганим у вчинках людини, «етика» походить від слова «звичай». Однак етика – наука, що досліджує правила поведінки, вивчає не лише ті з них, що передбачені етикетом (повторювані), а передусім такі, на яких ґрунтуються стосунки між людьми. Саме вони визначають нашу щоденну поведінку, допомагають людям жити громадою, не заважаючи й не завдаючи шкоди одне одному. Такі правила називають мораллю. Отже, етика – наука про мораль.

Етикет – 1) правила поведінки; 2) зведення норм поведінки, порядок дій, правила чемності у вельможних домах; нині ще – в дипломатичних колах.

Етикетка – товарний знак, ярлик, що його наклеюють на товар або його упаковку.

Мораль – норми та приписи (правила) поведінки в ставленні людей один до одного й до суспільства.

Завдання 2

Прочитавши діалог, поясніть, що означає словосполучення «читати мораль».

– Як справи в школі? – поцікавилася мама.

– Вчителька знову читала мені мораль, – скрушно зітхнувши, відповів син.

Завдання 3

У початковій школі вам доводилося читати байки – невеличкі повчальні твори, схожі на казки, бо героями в них є тварини,

рослини тощо. Головну думку байки називають мораллю. Як ви гадаєте, чому?

Що означають поняття «мораль», «етика»? Які правила називають етикетними? Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що етику слушно називають наукою про добрі та лихі вчинки?

2. Для чого потрібно вивчати етику

Завдання 4

За допомогою уявного мікрофона дайте відповідь на запитання: Навіщо треба вивчати етику?

На уроках етики йтиметься про те, як правильно спілкуватися, як налагодити гарні, тобто щирі й добрі, стосунки з однолітками та дорослими, що означає бути добрим, чесним, порядним, як не треба чинити, якщо ми хочемо, щоб нас поважали інші. А ще ви зможете дізнатися про багато звичаїв нашого народу, зрозумієте, чому добро є найвищою людською цінністю і як відрізнити його від зла.

Етика допоможе вам усвідомити, що таке дружба і навчить бути щирим другом. Вона підкаже, як уникати сварок, як зажити поваги серед однокласників тощо. Усе перелічене можна узагальнити так: етика навчає, як бути доброю людиною.

Як і кожен навчальний предмет, етика потребуватиме від вас працьовитості й роздумів. Щоб навчання було легким і цікавим, зважте на такі поради.

ЯК ПРАЦЮВАТИ НА УРОКАХ ЕТИКИ

1. Уважно опрацьовуйте матеріал підручника: читайте текст, відповідайте на запитання до нього в рубриці «Дайте відповідь».

2. Виконуйте завдання та вправи до тексту в класі або вдома. Намагайтеся працювати колективно. Це допоможе вам не тільки навчатися, а й цікаво спілкуватися з однокласниками.

3. Всі важливі положення в тексті виділені особливим шрифтом, на них треба звертати увагу. Не оминайте увагою рубрику «До вашої скарбнички слів». Будьте уважними також до практичних порад, що можуть стати вам у пригоді і на уроці, і поза ним.

4. Ведіть зошит, де записуйте все, що здалося вам важливим, новим, не дуже ясним, і все, на що звертає увагу вчитель.

5. Якщо ви пропустили заняття, прочитайте текст уроку та виконайте всі завдання й вправи.

Завдання 5

Поясніть українські прислів'я: «Доброму всюди добре»; «Хто шанується, того й люди шанують»; «До доброї криниці стежка втоптана».

Чим етика подібна до інших навчальних предметів і чим відрізняється від них? Обмінявшись думками, доповніть твердження: «Етику потрібно вивчати для того, щоб...»

3. Як пов'язані етика та духовний світ людини

Моральні правила, або мораль, є виявом духовного світу людини. Духовним світом називають усе, що пов'язане з людською душею – почуття, думки, бажання, прагнення, інтереси.

Духовний світ людини називають іще внутрішнім. Цей світ дуже розмаїтий. Недарма про людську душу, тобто про те, що людина відчуває, що думає, чого боїться, у що вірить, чого прагне, кажуть як про найбільшу загадку. У численних прислів'ях, приказках, сталих зворотах (фразеологізмах) слово «душа» є синонімом слова «людина». Найкращі людські риси, на яких ґрунтуються моральні правила, називають **чеснотами**.

Навчитися етики означає удосконалити себе як людину, збагатити свій духовний світ. Доречно згадати ще й таке українське прислів'я: «Покращати людина не покращає, а подобрішати, як схоче, подобрішає».

Чеснота – позитивна моральна риса в характері людини, доброчесність.

Завдання 6

Прочитайте розповідь про життя Святого Миколая – покровителя дітей, якого вшановують 19 грудня. Випишіть чесноти, що характеризують Миколая. Доведіть на прикладі Миколая, що найвищою чеснотою є добро.

Святий Миколай народився в місті Патарі в Малій Азії 280 року в родині благочестивих батьків Феофана й Нонни. Хоч сам змалку не знав злиднів, але не був байдужий до нужденних і голодних.

Миколай дуже засмучувався, коли бачив бідність, чужу біду. Тож увесь день щиросердно молився Богові, просив добра й справедливості для всіх, а вночі таємно носив до дверей осель бідняків дарунки: одяг, їжу, ласощі. Особливо щедрим Миколай був до тих, хто мав маленьких дітей.

Дядько хлопчика був єпископом у місті Патарі. За його прикладом, Миколай ще змалечку віддався служінню Богові. Втративши батьків,

Миколай продав маєток, гроші роздав бідним і пішов до Палестини прочанином. На батьківщину він повернувся вже священиком. За свою віру зазнав гонінь, був навіть ув'язнений. Проте переконань не зрікся, лишаючись вірним священицькій службі, а на схилку літ став ченцем.

Слави угодника Божого, Чудотворця Миколая зажив ще за життя. Якось палка молитва Миколая врятувала його та інших прочан, які пливли морем, від загибелі – він втихомирив шторм. Святими молитвами Миколай зцілював калік, сліпих, недужих, рятував засуджених на страту. Він щиро любив людей, вірив у них, особливо піклувався про дітей.

Що ми називаємо внутрішнім світом людини? Про яких людей кажуть, що вони мають багатий внутрішній світ? Наведіть приклади чеснот таких людей.

- Що таке етика та мораль?
- Коли слова «урок» і «мораль» вживаються як синоніми? Наведіть приклад.
- Для чого потрібно вивчати етику?
- Що означає бути доброю людиною?

1. Вивчіть кілька українських прислів'їв про ставлення до добрих людей.

2. Напишіть короткий твір-розповідь про людину, яка вразила вас своїми чеснотами, або про чесноту, яку вважаєте найціннішою.

3. Якості, якими зазвичай характеризуємо людей, об'єднуються в антонімічні пари: добрий – злий, охайний – неохайний. До кожної з наведених нижче якостей доберіть протилежну рису. Пари запишіть.

Доброзичливість, чуйність, чесність, брутальність, байдужість, неприв'ітність, брехливість, жадібність, лінощі, мудрість, справедливість.

Підкресліть серед слів ті, які означають чесноти, поясніть свою думку.

4. Пограйте з однокласниками чи батьками в гру «Коло чеснот». Для цього ведучий обирає будь-яку чесноту, приміром «щирість». Учасники гри мають називати позитивні риси на всі літери, які є в слові, починаючи з останньої (*терпимість, турботливість, сміливість, інтелігентність, розважливість...*). Якщо на якусь літеру дібрати слово важко, її пропускають. Кожне слово записують на дошці або на аркуші паперу, а учасник, що його назвав, стає в коло. Новим словом для добору чеснот обирають те, що було назване останнім.

Візьмімо гарні вчинки собі за правило

Урок 2. ЯК РОЗРІЗНЯЮТЬ ДОБРО ТА ЗЛО

1. Що називаємо добром, а що – злом. 2. Чому люди повинні вибирати між добром і злом. 3. Що таке доброчинність.

Олеся й Богданко ніяк не можуть дійти згоди, чого більше в ставленні польової миші до Дюймовочки – добра чи зла?

– Звісно, добра, – переконував хлопець. – Адже в крота ніщо не загрожувало життю беззахисної крихітки. Кріт її не ображав би, та й миша була б щаслива інколи поспілкуватися зі своєю вихованкою.

– Але ж, – не погоджувалася Олеся, – Дюймовочка любила квіти, а в кротячій норі вона ніколи б їх не бачила. А про мишу варто сказати, що вона більше піклувалася про свій добробут, аніж про щастя бідолашної Дюймовочки...

Завдання 1

Висловте за допомогою уявного мікрофона свою думку.

- Хто правий: Олеся чи Богданко?
- Чому в них виникла суперечка? Чи можна розуміти добро по-різному?

1. Що називаємо добром, а що – злом

Ви вже знаєте, що правила, які допомагають людям жити в мирі й злагоді, називають моральними. В основі цих правил лежить поняття добра. Тлумачний словник української мови визначає його так: добро – усе гарне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям.

Люди вимірюють добро відчуттям задоволення, щастя, мірою користі. Таке розуміння добра є буденним, звичайним. Різні його вияви втілено в сталих зворотах мови, наприклад: «жити (рости) в добрі», «всього доброго», «на добре (на добро)», «не до добра». Добро можна порівняти з сонцем: як за сонцем ми визначаємо пори року або дня, так із добром співвідносимо свої слова та вчинки.

Протилежністю добра є зло, лихо. Мудрі люди казали: для того щоб зрозуміти, що таке добро, треба відчути на собі зло. Це, однак, не означає, що кожна людина самотужки пізнає сутність добра та зла. Люди завжди хотіли вберегти себе від лиха. Добро в усі часи пов'язували з любов'ю, милосердям, справедливістю, щирістю, а зло з ненавистю, жорстокістю, підлістю, слабкодухістю.

Чинити по-доброму допомагають людині моральні правила. Їх втілено в народних звичаях і традиціях, прислів'ях і приказках, народних казках тощо.

Такі правила сформульовано й у найважливіших релігійних книгах – Біблії, Корані, Торі та інших. Понад тисячу років українці звіряють своє життя з Божими заповідями: люби ближнього, як самого себе; шануй батька й матір; не вбивай; не кради; не свідчи неправдиво; не заздри. Проте, щоб нас вважали добрими людьми, мало знати моральні приписи. Важливо чинити відповідно до них. Адже кожна життєва ситуація здебільшого має кілька варіантів розвитку як у бік добра, так і зла.

Доброю вважаємо ту людину, яка в різноманітних життєвих ситуаціях, свідомо вибираючи між добром і злом, здатна поступитися власними інтересами, бажаннями, комфортом заради інших.

Завдання 2

Прочитайте розповідь про ситуацію, в якій опинився п'ятикласник Петро. Як ви оцінюєте дії Петра? Чи можна назвати їх добрими? Чи навпаки вони є лихими? Чому? Як можна було б діяти інакше в цій ситуації?

Одного ранку Петрик запізнювався на урок, бо автобус, на якому він їхав до школи, зламався. Тому Петро:

- посварився з водієм, вимагаючи, щоб той їхав швидше;
- розштовхуючи ліктями пасажирів, намагався першим вийти з автобуса;
- біг, мов навіжений, вулицею до школи, кидаючись мало не під колеса автомобілів;
- своєю невчасною появою зчинив гамір у класі перервав пояснення нового матеріалу;
- пояснив учителеві причину запізнення, але не вибачився.

Завдання 3

Прочитайте фрагмент з книги грузинського письменника Чавуа Амиреджибі «Дата Туташхія». Про які три щаблі добра йдеться в цьому фрагменті? Чим вони відрізняються? Як ви думаєте, якого щабля досягли ви? Якого хотіли б досягти? Чому?

Якось зупинив мене чоловік на вулиці, запитую: «Скажи-но, що все-таки є добро?» Я йому відповів: «Якщо ти і я станемо робити свою справу й не заважатимемо іншим, це вже й буде добро». – «Так мало», – здивувався він. Тоді я питаю: «Чи ти маєш родину, чи піклуєшся про неї? Чи прагнеш працювати задля більшої користі?» – «Звичайно, я так і живу». – «Ну, тоді ти добра людина». Він просяяв, проте, запитую: «Що ж тоді таке справжнє добро?» – «Ось ідеш ти вулицею та бачиш: чоловік притулився до стіни. Ти забудь про свої справи – довідайся, що з ним. Буде це п'яний або хворий, не соромся допомогти. Можливо, тобі за це ніхто навіть спасибі не скаже, а деякі посміються з тебе. Але це й буде справжнє добро».

Що ми називаємо добром, а що – злом? Наведіть приклади добрих та злих вчинків відомих вам героїв казок чи мультфільмів.

2. Чому люди повинні вибирати між добром і злом

Боротьба добра та зла виявляється у вчинках людини, її виборі, ставленні до себе та інших. «Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе» – це твердження називають золотим правилом моралі. Воно є ключем до розуміння того, як вибирати між добром і злом. Саме здатність до такого вибору дає підстави для висновку, якою є та або та людина: доброю чи злою.

Завдання 4

Пригадайте, як непокоїла Гаррі Поттера думка, що під час церемонії сортування старенький сортувальний капелюх радив йому йти до Слизерину: мовляв, у нього є всі риси, що пошановують там. Потрапивши до Грифіндору, Гаррі два роки сумнівався, чи справжній він грифіндорець. Його сумніви розвіяв мудрий директор, коли пояснив: «Те, ким ми є насправді, набагато більше залежить не від наших здібностей, а від нашого вибору».

За допомогою уявного мікрофона поясніть цю думку.

Ви вже знаєте, що мораль виникла з потреби регулювати відносини між людьми. Важко навіть уявити, що буде, коли кожен житиме, зважаючи лише на власні потреби та бажання. Втім, за тривалу історію людства сталося так багато трагіч-

ного, що необхідність постійного вибору між добром і злом є очевидною.

Поняття добра й зла здобувають нові й нові сфери застосування. Був час, коли вважали, що природа, довкілля – невичерпна скарбниця для задоволення людських потреб. Люди беззастережно вирубували ліси, розорювали цілинні землі, полювали, рибалили. Та наприкінці минулого століття стало зрозумілим, що якщо люди й надалі лише використовуватимуть природу, то остаточно знищать її і себе разом з нею, бо забруднені хімічними речовинами вода, повітря й земля перетворилися на джерело смертельних хвороб.

Завдання 5

Об'єднавшись у малі групи, пригадайте або придумайте короткі ситуації, в яких герою доводилося б вибирати між добром і злом. Розкажіть ті ситуації класу та поясніть, чим керувалися ваші герої, коли здійснювали вибір?

Що таке вибір між добром і злом? Чому кожна людина змушена завжди робити такий вибір у своєму житті? Чому правило «Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе» називають золотим правилом моралі?

3. Що таке доброчинність

Завдання 6

Прочитайте текст, складений за книгою Сергія Павленка «Гетьман Іван Мазепа», про доброчинну діяльність козацького гетьмана та поясніть на цьому прикладі значення слова «доброчинність».

Гетьман Іван Мазепа любив книги. Тому він підтримував книговидання й освіту. За правління Мазепи тільки в Чернігові вийшло друком 50 видань.

Опікуючись Чернігівською друкарнею, Іван Мазепа посприяв створенню для неї папірні. Фабрика виробляла папір коштом гетьмана.

За ініціативи Івана Мазепи року 1700-го постав Чернігівський колегіум. Підтримував гетьман і Київську академію. Як зазначають дослідники, Мазепа утримував її бібліотеку, щороку жертвував на цей навчальний заклад 1000 золотих, фінансував написання підручників риторики, діалектики, поетики.

Чернігівська та інші друкарні коштом Мазепи здійснили кілька видань Євангелія, які гетьман подарував православним храмам у різних куточках України й за її межами.

Завдання 7

Складіть речення зі словами, наведеними в рубриці «До вашої скарбнички слів».

Доброчинність – зроблене добро, надання допомоги іншим.

Добродійний – який має на меті давати допомогу іншим людям, насамперед бідним, нужденним.

Добромисний – який має добрі, щирі наміри.

Добросердний – який має добре серце, лагідний, чуйний до людей; людяний.

Меценат – добродійник.

- Як добро та зло виявляються в житті людей?
- Чому одні вчинки оцінюють як добрі, а інші – як злі?
- Що таке доброчинність?
- Яких людей називають добросердними, людяними?

1. Поспостерігайте за собою протягом одного дня та оцініть свою поведінку з позицій добра та зла. Наведіть приклади власних добрих та злих учинків.

2. Запитайте своїх батьків або інших дорослих, чи доводилося їм робити вибір між добром і злом і як відбувається цей вибір. Запишіть або запам'ятайте цю історію і розкажіть її в класі.

3. Готуючись до наступного уроку, проведіть класом захід «Чисте подвір'я» або «Посадімо дерево». Порадьтеся з учителем, директором школи, батьками, як краще це зробити. Призначте день та розподіліть обов'язки.

Урок 3. ЯК НАШІ ВЧИНКИ ВПЛИВАЮТЬ НА ЖИТТЯ

1. Що таке вчинок. 2. Який вчинок називають подвигом. 3. Чому важливо вміти обдумувати свої вчинки та керувати собою.

Олеся та Богданко впродовж вечора кілька разів телефонували одне одному: радилися, як виконати домашні завдання.

– Олесю, чи написала ти твір з української мови про день, сповнений нашими добрими вчинками? – спитав Богдан.

– Це завдання виявилося для мене найпростішим, – не без гордості відповіла дівчинка. – Я написала про вчорашній день, послухай: «Добрі справи витрушувалися, як з чарівної торби, – самі собою. Я легко прокинулася й без нагадування застелила ліжко, швидко дісталася до школи, була уважною на всіх уроках; після школи виконала всі домашні завдання, почитала додатково, поклала іграшки, не засиджувалася біля телевізора та вчасно лягла спати».

– А де ж тут добрі вчинки? – здивувався Богдан. – Адже все, про що ти написала, стосувалося тебе самої, а не інших людей.

– Чому тільки мене? – не погодилася Олеся. – А моя мама? Вона була дуже задоволена цим днем. Сказала, що я добра дівчинка.

- Чи однаково зрозуміли поняття «вчинок» наші герої?
- Що мала на увазі Олеся?
- Як зрозумів слово «вчинок» Богдан?
- Якої думки дотримуєтеся ви?

1. Що таке вчинок

Слово-іменник «вчинок» споріднений з дієсловом «чинити». Відтак у його значенні є дія. Отож вчинки – це наші дії. Оскільки людське життя складається з різноманітних дій (ми навчаємося, спілкуємося, працюємо), то всі ці дії в широкому значенні і є нашими вчинками. Саме тому кажуть: «Людина є тим, що вона чинить». Зрозуміти це твердження допоможе приклад. Ви всі добре знаєте, що навчання є складною, відповідальною справою. Воно вимагає від кожного сумління, працьовитості, наполегливості, завзяття. Однак про те, якими ви є учнями, судять не з вашого розуміння названих рис, а з того, як саме ви навчаєтеся. Тобто вчинки – це не думки, наміри, бажання, а реальні дії. Пригадуєте казку про Буратіно? Ляльковий хлопчик бажав своєму татові лише добра, проте увесь час робив шкоду. Його наміри і вчинки були протилежними.

Більшість наших учинків стосується повсякденних обов'язків. Якщо людина, виконуючи ці обов'язки, дотримується приписів моралі, вона має всі підстави вважатися доброю, порядною людиною.

Є такі ситуації, коли слід поступитися власними зручностями заради інших людей: запропонувати сісти в транспорті літньому пасажирові, відвідати хворого товариша, позбирати сміття на березі річки, потурбуватися про безпритульну тварину тощо. Такі дії є виявами моральної активності, вони свідчать про небайдуже ставлення до інших і також є, безперечно, добрими вчинками.

Слово «вчинок» в етиці вживають і в іншому, вужчому, значенні, маючи на увазі дію, спрямовану на утвердження певних моральних цінностей у ситуації, де ці цінності беруть під сумнів або заперечують. Наприклад, у гурті підлітків, де нормальним і навіть геройським вважають вживання брутальних слів, вчинком буде просте невживання лайок. Адже своїм чемним мовленням ми утверджуватимемо моральні правила поведінки, якими нехтують у такій групі. При цьому треба бути готовим до того, що інші витлумачать такі дії як негідні, смішні, навіть боягузливі. Адже підлітки часто хизуються тим, що заперечують правила, встановлені, як вони вважають, дорослими. Отже, звичайне дотримання усталених правил спілкування в описаній ситуації буде моральним учинком, бо вимагатиме від нас зусиль над собою: значно зручніше в компанії приятелів бути таким, як і вони.

Моральний вчинок часто є ризикованим. Зрозуміло, що таких учинків за життя може бути небагато або й узагалі не бути.

Людей, готових до моральних учинків, часом називають правдошукачами або й диваками. З ними не завжди легко спілкуватися. Буває так, що за життя вони лишаються самотніми, їх не завжди розуміють інші, але саме такі люди утверджують моральні істини, що згодом стають загальноновизнаними.

Істина – те саме, що правда; справедливість. Моральна істина – це досконалий вияв чеснот, бажаних стосунків між людьми.

Завдання 2

1. На основі тексту підручника з'ясуйте, які двоє значень має слово «вчинок» та який вчинок називають моральним.
2. Пригадайте зміст повісті-казки про пригоди Гаррі Поттера та визначте, хто з героїв був схильний до моральних учинків. Чому це не полегшувало, а значно ускладнювало його життя?
3. Якщо ви не читали цієї казки, наведіть свій приклад вчинку, який ви вважаєте моральним.

Завдання 3

Прочитайте уривки з оповідання Михайла Слабошпицького «Урок життя Григорія Сковороди». Обміркуйте всім класом: про який моральний вчинок українського філософа йдеться в оповіданні? Яку цінність обстоював Григорій Сковорода? Як ви ставитеся до цього вчинку?

Російська імператриця Катерина II бажала, аби її вважали безкорисливою покровителькою й меценаткою філософів... 1787 року, подорожуючи Україною, вона зачула про видатного філософа Григорія Сковороду і здивувалася: Чому не знала про нього раніше? Чому він не охоплений її увагою і милістю? Негайно звеліла своїм слугам розшукати Сковороду і переказати йому милостиве повеління, аби переселився до столиці Росії, щоб вона завжди, коли забажає, могла з ним зустрітися й поговорити про складні питання життя. Але ніхто не знав, де шукати філософа, бо він не мав місця постійного проживання. Розпочалися гарячкові пошуки. ...

З Харкова, де зупинилася імператриця, в усі кінці Слобожанщини полетіли вершники! Нарешті один з них зупинився на околиці села Гусинці. При дорозі сидів чоловік, якого назвали філософом, і грав на сопілці. Поблизу безтурботно пощипувала соковиту траву вівця... Вершник передав Сковороді волю великої імператриці. Філософ вислухав уважно, проте нічого не відповів. Зате заграв на сопілці веселу мелодію. Розгублений посланець мусив вислухати її до кінця. Потім філософ здивував його такими словами: «Скажіть матінці-цариці, що мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця». Так і поїхав імператорський посланець ні з чим.

Вельможам невисилки було зрозуміти вчинок Григорія Сковороди. Як це людина може відмовитися від теплого місця під сонцем, від благ і почестей? Очевидно, він видався їм просто неймовірним диваком, людиною не від світу цього, якими завжди видавалися філософи тим, хто не годен досягнути значення тих цінностей, про існування яких навіть не підозрює.

Що таке вчинок? Який вчинок називають моральним? У чому полягає відмінність між добрими вчинками в повсякденному житті й тими, які етика називає моральними?

2. Який вчинок називають подвигом

Серед різноманітних людських вчинків є такі, які називають подвигами.

Подвиг – це дія, що потребує надзвичайного напруження фізичних сил, самопожертви, ризику для життя. На відміну від морального вчинку подвиг ґрунтується на тих моральних приписах, які є очевидними, зрозумілими для більшості і які не потрібно утверджувати. В історії кожного народу є багато прикладів подвигів в ім'я свободи рідної землі.

Завдання 4

Прочитайте оповідання, написане на основі свідчень літопису – найдавнішої пам'ятки нашої писемності. Вчинок кого з героїв оповідання можна назвати подвигом? Чому? Поділіться своїми міркуваннями з класом.

КОЖНОМУ БУДЕ ПО ВІРІ ЙОГО

Княгиня Ольга втомлено відійшла від вікна.... Кільце печенізької облоги з кожним днем ставало щільнішим. У Києві, про це сповістили їй учора, вичерпалися запаси їжі та води. Скільки ще протримається люд?

– Княгине, матінко, – вбігла, не привітавшись, дівчина. – Щось гамірно у місті. І малий, і великий біжать до стіни, що проти Дніпра.

Із першими променями сонця княгиня, тримаючи малого княжича Володимира за руку, прямувала до Дніпра. Старші онучата, Ярополк та Олег, хутко йшли попереду, розпитуючи зустрічних про події.

«Знайшовся хлопчина з-поміж люду київського, – долітали до Ольги слова знатного боярина. – Хто він, що – ніхто не відає. Може, й з полонених, бо хвалився, що вміє по-печенізькому. Отож-бо взяв він вуздечку та пішов за міські мури. Десь блукав ярами, усіх розпитуючи, чи не бачили його коня. Печеніги хлопця не займали, бо думали, що він їхнього племені. Так дістався хлопчина Дніпра, скинув одіж і ну пливти. Печеніги оговталися, давай наздоганяти сміливця стрілами – та все марно. Щасливо доплив він до лівого берега, вчасно помітили його люди тієї сторони Дніпра, попливли в човні назустріч, узяли його й відвезли до війська. Тоді переказав хлопчина слова киян: «Якщо ви не підсту-

пите завтра до міста, то здадуться люди печенігам». Воєвода ж їхній, Претич, наказав підступати вдосвіта на човнах до Києва, зчиняючи крик і галас. Злякалися печеніги, подумали, мабуть, що князь із військом повернувся з походу, бо відійшли від київських стін...»

«Хвала Богові, – прошепотіла Ольга, міцніше стисла Володимирові руку і, глянувши онукові в очі, додала: – Кожному буде по вірі його. Пам'ятай про це, княжичу».

Який вчинок називають подвигом? Чим подвиг відрізняється від морального вчинку? Які подвиги героїв нашої країни вам відомі?

3. Чому важливо вміти обдумувати свої вчинки та керувати собою

Ви вже дізналися, що оцінюючи вчинки, ми співставляємо їх із моральними чеснотами. Проте часто буває так, що ми чинимо зло, зовсім не бажаючи того. Інколи це трапляється тому, що ми ображені, засмучені, маємо поганий настрій. Кожному з вас, напевно, відомо, що іноді, прагнучи зробити добро, ми лише завдаємо людям зайвого клопоту.

Причиною багатьох наших помилок є невміння передбачати наслідки своїх вчинків та невміння керувати собою. Охоплені люттю, роздратуванням, почуваючись ображеними, люди не здатні до поміркованих учинків. Недарма кажуть: *«Лиха іскра і поле спалить, і сама пропаде»*.

Завдання 5

Попрацуйте в четвірках: оберіть одну з наведених ситуацій та продумайте відповідь на поставлене до неї запитання.

Дві сестрички заходилися прибирати у квартирі. Черга дійшла до письмово столу татка, на якому було розкладено чимало паперів. Дівчата були вже втомлені і тому швиденько поскладали папірці в теки, чимало, найбільш покреслених, викинули в сміття. Прийшовши додому, тато був не вельми задоволений допомогою дочок.

Як ви думаєте, чому тато залишився незадоволеним? Як би ви чинили в такій ситуації?

Двоє товаришів під час перерви глузували зі свого однокласника. Тут нагодився приятель скривдженого Сергійко й кинувся з кулаками відстоювати справедливість. Хлопці намагалися уникнути бійки, тому й почали тримати нападника за руки. Коли ж той, вивільнившись, ударив одного по обличчю, інший зопалу штовхнув Сергійка – він упав і зламав зап'ясток.

Як ви думаєте, чому, маючи добрі наміри, хлопці вчинили зло? Як би ви чинили в такій ситуації?

Наталка довго хворіла. До неї завітали її подруги Лариса та Галя, принесли книжки й розповіли про події в класі. Потім почали говорити про те, що надворі вже справжня весна й вони збираються йти до лісу по квіти та на озеро – кататися на човні. Наталка мовчки дивилася на подруг та несподівано розплакалася.

Як ви думаєте, чому образилася Наталка, адже дівчата хотіли її розважити? Як би ви чинили в такій ситуації?

Марійка часто пропускає уроки. Її сварять учителі та класний керівник. Марійчина однокласниця Ганнуся дуже переймається проблемами Марійки, однак ніколи нічого їй не каже, оскільки вважає, що це – особиста справа дівчини й не треба втручатися.

Чи погоджуєтеся ви з такою позицією Ганнусі? Якби ви чинили в такій ситуації?

Поміркований – який керується у своїх діях, поглядах, думках вимогами здорового глузду; розважливий, обережний, розсудливий.

Яку людину називають поміркованою? Наведіть приклади дій, вчинків, які б ви назвали поміркованими? Що означає «вміти керувати собою»? Чи вмієте це ви? Чому ви так думаєте?

- Якими можуть бути вчинки людей?
- Який вчинок визначають як подвиг?
- Чому важливо обдумувати свої майбутні вчинки?
- Як можуть впливати на наші вчинки емоції та почуття?
- Як утриматись від негативних вчинків?

1. Прочитайте казку Василя Сухомлинського. Поміркуйте, чому Миколі стало легше? Чого навчає ця казка?

МИКОЛІ СТАЛО ЛЕГШЕ

Микола йшов до школи й зустрів на містку бабусю Марину.

Бабуся несла білий вузлик. На містку він розв'язався й додолу посипалася цибуля. Бабуся розгубилася й не знала, що їй робити.

А Миколі стало смішно. Він голосно зареготав. Бабуся Марина глянула на хлопця й похитала головою.

Прийшов Микола до школи й не може забути бабусю. У його пам'яті тремтить докірливий погляд бабусиних очей. Щось немов стиснуло хлопцеві серце. Йому хотілося зараз же піти до бабусі й попросити пробачення.

– Ось увечері й піду, – подумав він.

Минув вечір, минув другий, минуло ще два дні. Коли це мати приходить додому й каже:

– Бабуся Марина померла...

Ці слова шпигонули Миколу. У грудях його ворухнулося щось гаряче, серце забилося швидко-швидко. Руки затремтіли.

– Що з тобою? – питає мати.

Микола розповів усе, що сталося. Мати зітхнула і каже:

– Ховатимуть бабусю – іди за домовиною. Як опускатимуть у могилу – кинь землі й скажи: «Простіть, бабусю».

– Хіба ж вона тепер почує? – тихо крізь сльози питає Микола.

– Але сонце тобі світитиме ясніше.

Коли домовину з тілом бабусі Марини опустили в могилу, Микола кинув землі й тихо сказав:

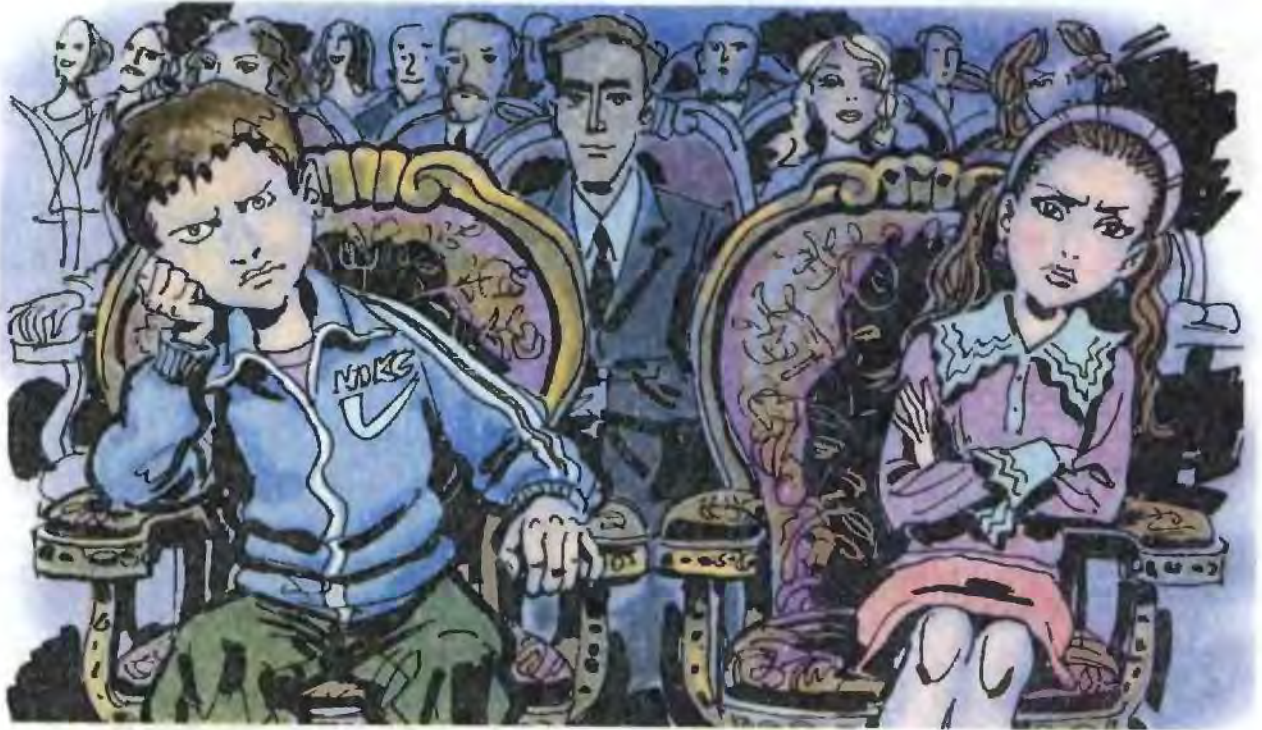
– Простіть, бабусю.

І засяяло сонце ясніше, небо стало світліше. Миколі стало легше.

2. Напишіть невеличку розповідь про себе «Вчинок, яким я пишаюся».

Урок 4. ЩО ОЗНАЧАЄ БУТИ ВИХОВАНИМ

1. Як співвідносяться мораль, вихованість та етикет.
2. До чого призводить незнання правил етикету.
3. Які норми не можна забувати.

Олеся й Богданко з нетерпінням чекали на цей день. У драматичному театрі – прем'єра! Так складно було купити квитки, та ще й у першому ряду. І ось наші герої – глядачі театральної вистави. Проте в обох, як це не прикро, – зіпсований настрій. Тож під час антракту вони почали сперечатися.

– Як ти міг, Богдане, прийти до театру в цих жахливих кросівках і спортивному светрі! – бубоніла Олеся. – Ти такий невихований...

– Теж мені, вихована. Дарма, що причепурилася. Прибігла, коли в залі вже вимкнули світло, наступила п'ятьом глядачам на ноги, а чотирьох штовхнула ліктями.

– Не п'ятьом і чотирьом, а лише одному...

Завдання 1

- Чи однаково розуміють вислів «бути вихованим» Олеся й Богданко?
- Який зміст у це словосполучення вкладаєте ви?

Завдання 2

За допомогою уявного мікрофона обговоріть тему «Бути вихованим – це означає...». Складіть на дошці перелік усіх тверджень, порівняйте з текстом підручника.

1. Як співвідносяться мораль, вихованість та етикет

У людському суспільстві є певні моральні правила поведінки. Такі норми закріплені, наприклад, у біблійних заповідях християн. Вони висувають перед людьми ідеальні взірці, які треба наслідувати. Здебільшого ці правила стосуються ставлення людей один до одного, вони завжди ґрунтуються на тому, що люди вважають добром, а що – злом, і допомагають оцінити наші вчинки. Пригадайте, приміром, настанову з Біблії: *«Люби ближнього, як самого себе»*.

З моральними правилами пов'язане поняття «вихованість». Вихованість – зовнішній вияв моральності людини. Чуйність, розуміння інтересів інших людей навіть у дрібницях – це основа поведінки вихованої людини. У тлумачному словнику читаємо: *«Вихований – той, який дотримується правил пристойності, виявляє уважність, люб'язність. Вихований – це ввічливий, чемний, ґречний, тактовний, привітний, коректний, делікатний...»* Отже, бути вихованим – означає не тільки дотримуватися норм поведінки, а й по-доброму, з розумінням ставитися до інших, дотримуватися внутрішніх моральних правил, які не дозволяють нам чинити зле щодо інших. Ось чому один відомий письменник якось зауважив: *«Вихована людина – не та, яка не розіллє соус, а та, яка не помітить, як це зробив інший»*.

Зовнішні прояви людських стосунків: поводження з людьми, правила звертання, привітання, вибачення, подяки, поведінка в місцях загального користування, манери тощо – називають етикетом. Саме по собі знання правил етикету є недостатнім для того, щоб вважатися культурною та вихованою людиною, оскільки поняття «вихованість» ширше за етикет. Бо вихована людина не тільки засвоює встановлені правила поведінки, а й дотримується загальних приписів моралі, завжди виявляючи шанобливе ставлення до інших.

Це, однак, не означає, що вас будуть вважати вихованим, якщо ви порушуєте норми етикету. Адже етикет також пов'язаний з мораллю, він є частиною культури. У світі існує чимало норм етикету, заснованих на загальнолюдських моральних правилах. Крім того, етикет істотно полегшує спілкування. Не випадково, що етикет і нині є обов'язковою складовою фахової підготовки дипломатів, службовців, працівників закладів обслуговування – магазинів, готелів, ресторанів тощо. Норми етикету допомагають людям виявити своє добре ставлення до інших.

Завдання 3

Прочитайте казку Василя Сухомлинського. Обміркуйте всім класом: чому така проста норма етикету, як привітання, справила настільки сильне враження на хлопчика? Як у казці

втілено зв'язок етикету й моралі? Чому важливо бути вихованою людиною?

СКАЖИ ЛЮДИНІ «ЗДРАСТУЙТЕ!»

Лісовою стежечкою йдуть батько та маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко стукає дятел та дзюрчить у лісовій гущині струмочок.

Аж тут син побачив: назустріч їм іде бабуся з ціпком.

– Тату, куди вона йде? – питає син.

– Зустрічати або проводити, – каже батько й усміхається.

– Ось як ми зустрінемося з нею, ти скажи їй одне-однісіньке слово: «Здрастуйте!»

– Навіщо ж їй казати це слово? – дивується син. – Вона ж зовсім нам незнайома.

– А ось зустрінемося, скажемо їй це слово, тоді й побачиш навіщо. Побачиш, що станеться. Ось і бабуся.

– Здрастуйте! – каже син.

– Здрастуйте! – каже батько.

– Здрастуйте! – каже бабуся й усміхається.

І хлопчик тоді здивувався: усе довкола змінилося. Сонце засяяло яскравіше. Верховіттями дерев пробіг легенький вітерець, і листя загорало, затремтіло. У кущах заспівали пташки – раніше їх і не чути було.

На душі в хлопчика легко-легко стало.

– Чому це воно так? – питається син.

– Бо ми сказали людині: «Здрастуйте!»

Дібравши приклади, поясніть, що означає:

- *дотримуватися моральних правил;*
- *бути вихованою людиною;*
- *дотримуватися правил етикету.*

2. До чого призводить незнання правил етикету

Подорожуючи різними країнами, ми помічаємо, що правила поведінки кожного народу складаються з національних традицій, звичаїв і міжнародного етикету. В узвичаєних правилах пристойності в різних народів є багато відмінного. Так, у Японії господарі довго вибачатимуться, що в них немає чим пригостити гостя, хоч на столі й буде достатньо їжі. Традиційний у нас потиск руки як знак привітання неприйнятний у південних народів, де через спеку руки людей бувають вологими. У традиційній турецькій сім'ї вас можуть запросити провести час у лазні, яка є в цій країні своєрідним клубом, де грають у шахи, слухають співаків, розмовляють.

Незнання правил, що є загальноприйнятими в тій або тій країні, може поставити людину у вкрай незручне становище.

Наприклад, мешканці Таїланду почуватимуться ображеними, якщо ви почнете говорити, що в їхній країні спекотна погода, а англійці – якщо ви запізнитесь на зустріч хоча б на п'ять хвилин. Про все це можна прочитати, дізнатися від друзів, готуючись до подорожі або до зустрічі. Треба лише з повагою ставитись до звичаїв інших народів і вивчати їх.

Проте незнання правил етикету може стати причиною неприємностей і у своїй країні.

Завдання 4

Прочитайте оповідання та обміркуйте ситуацію, описану в ньому, за планом:

1. Чому зібрана мозаїка з зображенням Білосніжки змушує Наталку паленіти?
2. Що не так зробила Наталка? Чому дівчинка вважала, що вона зовсім не Білосніжка?
3. Як би ви вчинили в подібній ситуації?
4. Як ви гадаєте, чи стануть дівчатка справжніми подругами після того, що сталося?

«НЕ БІЛОСНІЖКА»

Наталка чекала цього дня з таким хвилюванням! Іще б пак. Нарешті в неї з'явилася подруга. Настуся прийшла до їхнього класу тільки в п'ятому класі. Дівчина одразу сподобалася Наталці: симпатична, товариська, щира. З нею легко можна було заговорити на будь-яку тему. Варто було лише почати: «А знаєш...?» І Настуся охоче підтримувала бесіду, навіть коли виявлялося, що вона зовсім не знала про що йшлося. «З такою подружкою в будь-якій ситуації легко, – думала Наталка. – Саме сьогодні Настуся зрозуміє, що про таку подругу я мріяла від першого класу. Вона привітає мене із днем народження, простягне подарунок і, сміючись, кумедно зажере свого кирпатого носика». Щоп'ять хвилин Наталка нетерпляче поглядала на годинника й зітхала – час тягнувся так повільно. Ось уже прибрано кімнату, прикрашено святковий стіл. Веселий дзвоник сповістив про першого гостя. Дівчина побігла приймати вітання.

Відчинивши двері, Наталка ледь стримала захоплення: першою, як вона й мріяла, прийшла Настуся. Наталка запросила однокласницю до квартири, допомогла їй зняти пальто, на мить завмерла в очікуванні. Настуся привітала Наталку й зі щирою усмішкою простягла подарунок. Іменинниця розгорнула блискучий пакунок з великим рожевим бантом і... незадоволено скривила губи. «Та це ж пазли з Білосніжкою. Чому їх усі дарують? Я маю таких аж три», – не приховуючи розчарування, тільки й мовила Наталка. Настуся зашарілася, проте не розгубилася:

– Що ж, влаштуємо змагання поміж гостями, хто швидше збере картинку.

Незабаром, коли всі запрошені зібралися, діти й справді влаштували цікаву гру: спочатку розкладали кожен свою купку кольорових шма-

точків, а потім – розбирали загальну. Було весело й цікаво. От тільки Настуся охочіше спілкувалася з іншими дівчатками, аніж з іменинницею. А Наталка паленіє й зараз, як погляне на панно з Білосніжкою. Вона таки не Білосніжка.

Завдання 5

Роздивіться малюнки та поясніть, які з відомих вам правил етикету порушено в кожному з випадків. Прочитайте наведені нижче норми етикету та розіграйте сценки про те, як треба чинити в ситуаціях, зображених на малюнках.

У чоловіків здебільшого енергійна хода, розмірений крок і широкі рухи. Однак, ідучи, не слід надто розмахувати руками, широко розставляти ноги чи ходити перевальцем.

Жінкам властива пряма постава, гнучкі й плавні рухи, сумірні їхнім крокам. Неелегантний вигляд має постава з похнюпленою головою, опущеними очима, розслаблено звислими руками.

У разі зустрічі у дверях не варто довго умовляти один одного, кому йти першим.

Коли вас пропускають уперед, треба проходити без затримки. Якщо жінка, яка йде попереду, береться за ручку правої половини дверей і притягає її до себе, то чоловік, що стоїть за нею, перехоплює ручку і притримує двері, жінка проходить, за нею – чоловік.

Користуючись громадським транспортом, чоловік має допомогти жінці увійти, пропустивши її вперед, першим вийти й подати їй руку, аби підтримати на східцях.

У гардеробі чоловік має потримати верхній одяг своєї дами, допомогти їй одягнутися.

Жестикулювати надміру – негарно, і не лише тому, що можна ненароком влучити в око співрозмовникові, а щоб не справити враження, ніби вам бракує слів, отже, й розуму.

До яких наслідків призводить незнання правил етикету? Звідки довідуємося про ці правила?

3. Які норми не можна забувати

Завдання 6

Попрацюйте в четвірках: оберіть одне з наведених нижче запитань, виберіть правильні відповіді на нього, сформулюйте відповідні правила щоденного етикету, запишіть їх у таблицю.

ЕТИКЕТ НА ЩОДЕНЬ

Щоденні ситуації	Як треба

Як слід поводитися за столом? Як користуватися виделкою, ложкою, ножем?

- За столом можна сидіти як завгодно, аби самому було зручно.
- Сидячи за столом, не можна заважати іншим, непристойно класти лікті на стіл; до столу не гарно сідати в шапці.
- Суп їдять ложкою, тримаючи її в правій руці (при цьому ліва лежить на столі, а не на коліні). Доїдаючи суп, нахиляють тарілку від себе.
- Ложкою можна їсти все.
- Виделкою (без ножа) їдять хліб.
- Виделкою, тримаючи її в лівій руці, і ножем їдять м'ясо або рибу, відрізаючи маленькі шматочки.
- За допомогою ножа нічого не їдять.
- Вибираючи страви, беремо завжди собі найбільшу порцію.
- Неввічливо вибирати з порцій, що лежать на тарілці, найкращу.

Які найважливіші правила спілкування в школі? Як треба вітатися?

- На урок можна приходити, коли нам зручніше.
- Не треба запізнюватися на уроки, бо цим ми заважаємо іншим.
- У школі не треба вітатися з учителями, вони самі це зроблять на початку уроку.
- Виховані люди вітаються зі знайомими, це стосується й школи.
- Під час уроку кожен може вигукувати, звертаючись до вчителя, коли йому заманеться.
- Під час уроку треба дотримуватися тиші, щоб не заважати іншим.

Які найважливіші правила поведінки на вулиці?

- Йдучи вулицею, не можна їсти, свистіти, наспівувати, кричати, вказувати на людей, прискіпливо розглядати їх.

- Надворі можна почуватися, як удома: виходити в хатньому взутті, незачесаним, їсти, співати тощо.
- У вуличній тисняві доречно прокладати собі дорогу силою – розштовхуючи перехожих.
- Прямуючи вулицею, треба виявляти не лише ввічливість, а й спостережливість: звільняти дорогу жінці, що йде назустріч, допомагати літнім людям або тим, хто навантажений пакунками.

Про які правила не можна забувати в громадських місцях?

- Своєю присутністю не можна заважати іншим.
- Можна голосно розмовляти, обмінюватися враженнями.
- Під час театральної вистави можна їсти цукерки, фрукти, пити воду.
- Під час театральних вистав треба уникати будь-якого зайвого шуму: не обговорювати гру акторів, не кашляти й не щморгати носом, не шурхотіти речами й обгортками цукерок, бо все це заважає сприймати виставу іншим.
- До завершення спектаклю виховані люди не підхоплюються зі своїх місць; спочатку заведено подякувати оплесками акторам, а вже тоді йти до гардероба.
- Якщо в театрі, на концерті чи в музеї зустрічаємо знайомих, немає потреби стримувати свої емоції.
- Громадські місця добре відвідувати з улюбленим песиком.

Про що не можна забувати, перебуваючи на природі?

- На природі можна досхочу накричатися й набігатися, адже тут немає інших людей.
- Ввічливі люди не зчиняють галас у лісі, біля річки, щоб не полахати комах та птахів, не порушувати гармонії.
- Перебуваючи на природі, не можна смітити, нівечити дерева, виривати квіти.
- На природі можна відпочивати від усього, тож не треба клопотатися, куди подіти сміття, як прибрати місце вогнища тощо.

- Як пов'язані між собою мораль, вихованість і етикет?
- У чому значення моральних норм для людини?
- Як можна оцінити поведінку або вчинок людини з погляду моралі та етикету?
- Чому треба дотримуватися правил етикету?
- Які найважливіші норми етикету вам відомі?

1. Існує думка, що правила етикету – непотрібний спадок від минулого, адже будь-які правила обмежують свободу. Наведіть три докази, що спростовують це твердження.
2. Намалюйте, якою була б школа, коли б у ній ніхто не дотримувався правил поведінки.
3. Чи можна порівнювати правила етикету з правилами дорожнього руху? У чому їхня схожість, а в чому відмінність?

4. Прочитайте уривок з казки Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес» і поясніть, чому дівчинку трохи дратувала манера Гусені вести розмову.

Якусь часину Гусінь і Аліса мовчки дивилися одна на одну. Нарешті Гусінь вийняла люльку з рота й озвалася млосним оспалим голосом:

– Ти хто?

Що й казати, не вельми підбадьорливий початок розмови!

– Я?.. Я, пані, й сама вже не знаю... – ледь зніяковіла Аліса. – Знаю хіба, ким була сьогодні зранку, але відтоді я, по-моєму, кілька разів мінялася.

– Що ти хочеш цим сказати? – суворо запитала Гусінь. – Ти при своєму глузді?

– Боюсь, пані, що при чужому, – відказала Аліса. – Бачте, я – не зовсім я...

– Не бачу, – сказала Гусінь.

– Боюся, пані, я не зумію висловитися ясніше, – щонайчемніше відповіла Аліса. – Я й сама не все розумію: стільки перетворень за один день будь-кого зіб'ють з пантелику.

– Ба ні! – заперечила Гусінь.

– Може, ви зараз так і не думаєте, – сказала Аліса. – Та коли вам прийде пора обертатися на лялечку (а це, ви знаєте, неминуче), а тоді на метелика, то вам, напевно, буде якось трохи дивно...

– Аж ніяк! – сказала Гусінь.

– Ну, можливо, у вас інші відчуття, – припустила Аліса. – Але я твердо знаю, що почувалася б дуже дивно.

– Ти! – зневажливо кинула Гусінь. – А ти хто така?

Це знов повернуло їх до початку розмови! Алісу трохи дратувала манера Гусені вести розмову.

Уроки 5-6. ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ, ОПАНОВУЮЧИ ТЕМУ

Завдання 1

За допомогою уявного мікрофона поясніть, як ви розумієте висловлювання:

*Ніколи не турбуй іншого тим, що можеш зробити сам.
Добрі наміри – ніщо, коли вони не стають добрими вчинками.
Нехай схвалення інших буде наслідком твого вчинку, а не його метою.*

Завдання 2

Обміркуйте в парах, а потім у четвірках: що означає бути ввічливим. Поділіться своїми думками з класом.

Завдання 3

Порівняйте ситуації, описані в казкових повістях Алана Мілна «Вінні-Пух» та Галини Малик «Злочинці з паралельного світу», де герої опиняються в незвичних екстремальних умовах. Обміркуйте всім класом: чому вчинки героїв набувають протилежної оцінки авторів? Що допомагає людям визначати, який вчинок є гарним, а який – поганим? Чому важливі не лише наміри, а й те, яким способом ми втілюємо їх?

Пригода, у якій Паць став героєм	Пригода, після якої Рату перестали поважати
<p>Чи пам'ятаєте ви, як ведмедик Вінні-Пух, поросятко Паць та Сова стали в'язнями замку «Каштани»? Коли друзі гостювали в Сови, зчинилася буря, і дерево, у якому жила сова, впало. Двері чимось привалило. Після напружених роздумів Вінні-Пух дійшов висновку, що врятувати всіх може тільки Пацик, бо він такий малесенький, що пролізе крізь шпаринку в поштовій скриньці й вибереться назовні. Щоправда, скринька після бурі розташовувалась на стелі, тож Пацика потрібно було підтягти до неї. Для цього до поросятка причепили мотузку, інший кінець якої Сова, злетівши до «стелі», протягла крізь дротики у скриньці. Ведмедик та Сова тягли за вільний кінець мотузки, а Пацик, хоч і дуже боявся, проте піднімався вище й вище і, зрештою, опинився біля скриньки. Поросяті довелося трохи пововтузитися, щоб пролізти крізь шпаринку. Проте він зміг це зробити, тож незабаром опинився надворі й покликав на допомогу.</p>	<p>Компанія безпритульних друзів – хлопчика Хроні, собак Рекса й Доллі, kota Рати, папуги Фері й хом'яка Хомки – повинна була, за дорученням казкових прибульців, показати приклад усім скривдженим, як собі самим давати раду. Кіт Рата запропонував план, згідно з яким треба було переділити харчі за справедливістю: оскільки безпритульні не мали їх, вони, на його думку, мають право відібрати продукти в тих, хто не бідує, й особливо в тих, хто причетний до їхніх страждань. Рата одразу згадав про свою колишню господиню. Кіт добре знав звички Аріадни Трохимівні (так звали жінку, в оселі якої колись жив Рата), тож легко зміг пробратися в її квартиру, налякати так, щоб та вибігла з дому, й набрати всього вдосталь. Щоправда, друзі не схотіли заходити до помешкання й брати участь у такому перерозподілі. Хлопчик Хроня назвав це крадіжкою й перестав поважати Рату. Його ставленням до Рати перейнялися й інші.</p>

Завдання 4

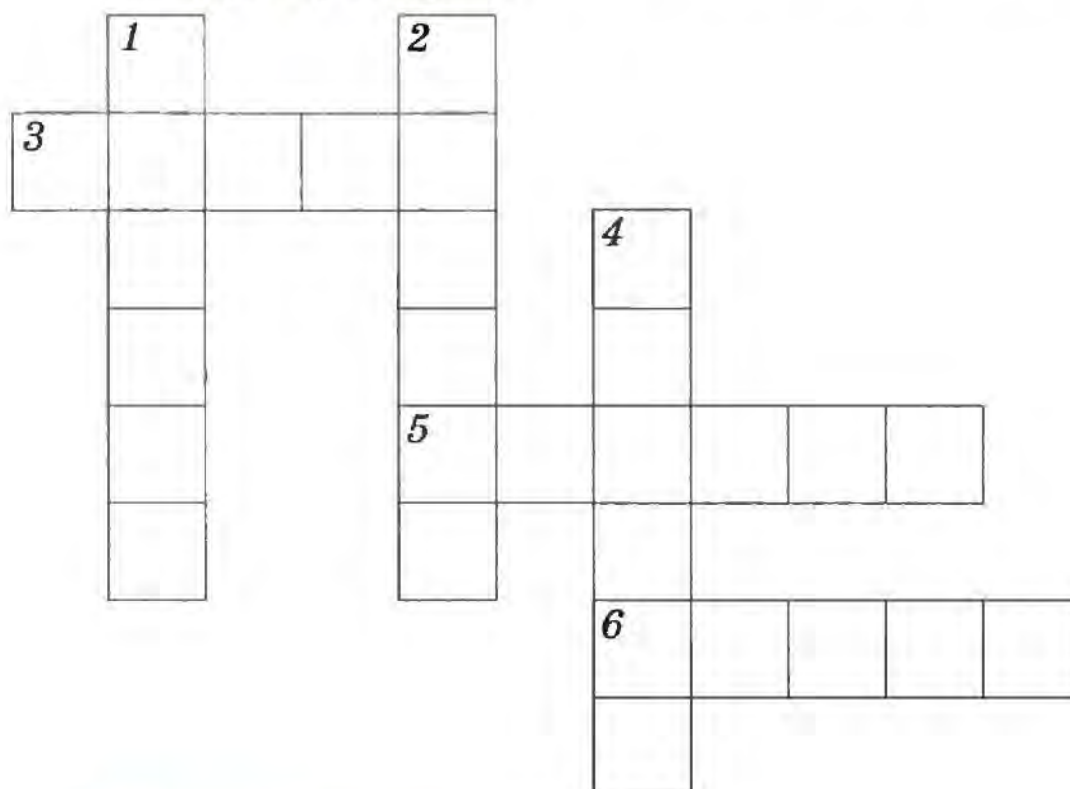

Допоможіть Олесі й Богданкові розв'язати кросворд, вписавши олівцем слова. Порівняйте свої відповіді з відповідями однокласників.

1. Норми й приписи (правила) поведінки в ставленні один до одного та до суспільства.
2. Дія, що вимагає надзвичайного напруження фізичних сил, самопожертви, ризику для життя.
3. Усе гарне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям.
4. Зведення норм поведінки, порядок дій, правила чемності у вельможних дворах; нині ще – в дипломатичних колах.

5. Дія, спрямована на утвердження певних моральних цінностей у ситуації, коли ці цінності беруть під сумнів або заперечують.

6. Наука про мораль.

Завдання 5 _____

Вигадайте казкову пригоду, в якій герой здійснював би подвиг. Повідомте результати роботи класові.

Завдання 6 _____

Допишіть речення.

Добра людина – це людина, яка...

Завдання 7 _____

Доберіть з наведених нижче слів синоніми до прикметників *ввічливий* та *щирий*.

Чемний, відвертий, вихований, гречний, правдивий, делікатний, душевний, прямодушний, люб'язний, нелукавий

Завдання 8 _____

Проведіть конкурс. Працюючи в парах протягом 5 хвилин, наведіть якомога більше прикладів українських прислів'їв про добру людину. Визначте, яка пара пригадала більше.

Завдання 9 _____

Письмово спростуйте або підтвердіть думку українського філософа Григорія Сковороди: *«Немає нічого кращого, ніж хороше виховання»*.

Розпочніть свою відповідь словами: *я вважаю, що це правильна (неправильна) думка, тому що...* (наведіть докази). Прочитайте свої міркування класу та вислухайте інші варіанти.

Завдання 10

Складіть розгорнуту відповідь на запитання: чи будь-яка дія є тим, що в етиці називають «моральним вчинком»?

Завдання 11

Прочитайте уривок з книги «Азбука ввічливості» про мешканців казкового міста, які захворіли на неввічливість. Допоможіть бідолахам одужати: перепишіть текст так, щоб усі стали ввічливими. Повідомте свій варіант класові.

Було на білому світі місто. Всі мешканці його хворіли на страшну хворобу – неввічливість.

Зустрічаючись, вони не віталися один з одним.

Прощаючись, не говорили «до побачення» або «на все добре».

За столом совали ногами й розмовляли з повним ротом.

Сильні тут ображали слабких.

Дорослі сперечалися, кричали один на одного.

Діти ніколи не поступалися в автобусах або в трамваях місцем літнім людям.

1. Прочитайте уривки з української билини. Доведіть, що головною думкою цього твору є боротьба добра зі злом. Поміркуйте, що потрібно для того, аби добро перемогло? Відповідь обґрунтуйте уривками з тексту.

ПЕРШИЙ ВІЙ ДОБРИНИ ЗІ ЗМІЄМ

Посеред літа, у спеку, захотілося Добрині Микитичу скупати тіло богатирське у студеній бистрій річці. Каже він рідній матінці:

– Благослови мене, матінко, поїхати до славної Пучай-річки!

– Ти не їдь купатися в Пучай-річці, – радить матінка. – Люта і сердита Пучай-річка: її перша течія, як вогнем, січе, від середньої течії іскри сиплються, а від третьої течії дим стовпом валить із жаром-полум'ям.

Не послухався Добриня рідної матінки.

Осідлав Добриня доброго коня і з молодим слугою, малим парубком, із широкого двору виїжджав. Як дістався бистрої річки, швидко скочив він із коня, кинув повід малому парубкові й коня сторожити наказав. Зняв він шапку із голови, поскидав одягу подорожню і в студену бистру річку спустився. Заходив за першу течію, заходив за течію середню, сам до себе примовляючи:

– Наказувала рідна матінка, щоб не купався я в Пучай-річці, бо дуже вона люта й сердита. А Пучай-річка лагідна та сумирна, немов калюжа дощова.

Не встиг Добриня це слово мовити, як без вітру хмара насунула; а зникла хмара – дощ припустив; дощ зати́х – грім загрімів, блискавка засвистіла. Це налетіло Зміїще Горинище з трьома головами та з дванадцятьма хоботами і сказало йому, прокляте:

– Пророчили старі люди, що вбити мене має молодий Добриня Микитич. А тепер Добриня сам у моїх руках. Захочу – вогнем його спалю, захочу – зжеру його, а захочу – хоботами обхоплю і в полон заберу.

А Добриня плавати вельми вдатний був: біля одного бережка він пірнув, а біля другого – виринув. Вийшов на жовтий пісок, на берег крутий, а парубок його, налякавшись, коня Добринино́го геть уже погнав, узяв із собою списа Добринино́го, тугий лук, гартовані стріли, гостру шаблю і важку палицю – нічим Добрині зі Змією битися. А вона знову налітає, проклята, сипле іскрами палючими, біле тіло йому пропікає. Вжахнулося серце богатирське! Глянув Добриня на бережок, та не лежало нічого там, що можна було б у білі руки взяти. І згадалася йому рідна матінка:

– Не веліла вона мені в Пучай-річці купатися. От і настав мені кінець.

Востаннє глянув на бережок і шапку свою побачив. Хутко схопив її в білі руки, жовтого піску три пуди в неї насипав, вдарив шапкою Змію погану – із дванадцяти відбив їй три хоботи, повалив із розгону на сиру землю, у ковиль-траву, коліньми на груди їй скочив і знаміривсь решту хоботів відбити.

Почала Змія Добриню благати:

– Не вбивай мене, молодий Добрине, а пусти по білому світі літати. Буду я тобі сестрою меншою, а ти мені будеш братом старшим. Непорушну заповідь ми з тобою укладемо: не їздити тобі в чисте поле, не топтати моїх дітей-змієнят, а мені не літати до вас на святу Русь, не забирати в полон люд християнський.

Повірів Добриня мові лукавій, випустив Змію з-під колін, здійнялася вона вгору під хмари та просто на Київ-град полетіла...

2. Пригадайте українські народні казки, у яких ідеться про боротьбу добра зі злом. Чому вони й досі популярні? Підготуйте стислий переказ однієї з них.

Дослухаймося до голосу серця

Урок 7. ЩО ОЗНАЧАЄ БУТИ ЩАСЛИВИМ

1. Чому кожна людина відчуває щастя по-своєму. 2. Що таке людська індивідуальність. 3. Чому важливо правильно оцінювати себе.

Олеся цілісінький день чимось засмучена. А може, просто замислена. Дівчинка й сама не змогла б визначити свій настрій. Щоб навести лад у думках і почуттях, вона вирішила порадитися з Богданом.

– Богдане, скажи щиро: ти почувався коли-небудь щасливим?

– Звісно. А ти що, ні? – здивувався хлопець.

– Не так, щоб ні, але я не впевнена, чи то було справжнє щастя. От скажи, коли ти щасливий.

– Що тут мудрувати. Я був щасливий, коли мені подарували новенький велосипед. Дуже щасливий, коли немає домашніх завдань і можна цілий вечір грати у футбол...

– Ех, Богдане, це в тебе якесь дитяче щастя. Ще б сказав, що ти щасливий, коли з'їси шоколадну цукерку або надмеш жувальною гумкою бульбашку.

Завдання 1

- Як ви розумієте щастя?
- Чи можна, на вашу думку, всіх людей зробити щасливими одночасно?

1. Чому кожна людина відчуває щастя по-своєму

Безперечно, не знайдеться п'ятикласника, який би не чув слова «щастя». Воно є загальнозживаним і, здається, таке зрозуміле. Та варто лише спробувати витлумачити його, як виявиться, що це не дуже просто. Так відбувається через те, що поняття «щастя» стосується духовного світу людини. А скільки людей – стільки світів! Тож зрозуміло, що кожен витлумачуватиме щастя по-своєму. Для когось – це задоволення, втіха; для когось – добробут. Хтось щастя розуміє як удачу, талант. Для інших щастя – це радість. Наука етика визначає: щастя – це задоволення від життя загалом.

Оскільки кожна людина живе своїм життям, то й відчуття втіхи від нього в кожного буде своє. Саме тому й найзагальніші рекомендації як жити, щоб досягти щастя, є дуже умовними.

Це, однак, не означає, що люди зовсім безпорадні в пошуках щастя. Впродовж тисячоліть накопичено чималий досвід, сутність якого стисло формулюють так: щоб відчувати щастя, треба замислюватися над тим, для чого живемо, що є важливим для нашого життя, без чого не уявляємо свого життя тощо. Такі настанови ґрунтуються на моральних правилах, тобто є етичними.

Щастя – відчуття цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь.

Завдання 2

1. Поміркуйте, що може зробити людину щасливою. Запишіть свої думки у вигляді переліку чинників щастя. Порівняйте свої записи з результатами однокласників. Чи мають ваші напрацювання щось спільне? Чому? Як це пов'язане з моральними правилами життя?

Завдання 3

Як витлумачено поняття «щастя» в прислів'ях: *«Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий»*; *«Кому щастя, тому й півень несесться»*?

Як в етиці витлумачують поняття «щастя»? Чому в різних людей може бути різне розуміння щастя?

2. Що таке людська індивідуальність

В основі розуміння щастя лежить поняття людської індивідуальності, тобто того, що відрізняє одну людину від іншої. Індивідуальність – це те, що є в кожному з нас особливого, неповторного. Індивідуальність кожного з нас визначають характер, звички, бажання, інтереси, оточення тощо.

Щоб зрозуміти, що таке характер, зверніть увагу, на які якості людини вказують, коли оцінюють її характер. Насамперед людину оцінюють за її ставленням до інших. Одні чуйні та уважні до оточуючих, інші – зневажливі або навіть грубі. Ставлення може виявлятися в довірі до людей або підозрілості. Серед головних рис характеру й ставлення людини до життя, до праці, до самої себе.

Отже, людський характер – явище дуже складне. Люди не народжуються на світ з готовими характерами. Розвиток позитивних чи негативних рис багато в чому залежить від умов життя та виховання.

Характер – сукупність особливих рис людини, що виявляються в поведінці; вдача.

Завдання 4

Візьміть аркуш паперу, набір олівців або фломастерів і намалюйте себе (або тільки обличчя, або на повен зріст, у будь-якому одязі). Придумайте своєму малюнкові назву. Дайте відповіді на такі запитання: чи подобається вам ваш малюнок? Які індивідуальні особливості, риси характеру ви намагалися втілити у своєму малюнкові? Чому? Схарактеризуйте свій стан на малюнку як спокійний чи як активний, у дії? Чи є навколо вашого зображення якісь предмети, речі? Чи відображає малюнок якісь риси, деталі, які б ви хотіли змінити в собі? Що б ви хотіли поліпшити в своєму характерові? Чи цікавою була б для вас така робота? Чи замислювалися ви коли-небудь над своєю вдачею? Чи потрібні вам такі міркування, чому?

Якщо у вас є бажання, покажіть свій малюнок однокласникам та поділіться своїми думками з ними.

Завдання 5

Пограйте в гру «Дзеркало». Один з учасників є «дзеркалом» іншого: він має повторювати рухи, міміку напарника, намагається відтворити його почуття, думки тощо. За 1 хв гравці міняються ролями. Після гри обміняйтеся враженнями: чи легко вам було бути дзеркалом іншої людини, чи приємно це? Чи змогли ви «відчути» себе іншою людиною? Чи бувають у вашому житті ситуації, коли ви наслідуєте когось? Навіщо ви це робите? Чи не заважає це вашій індивідуальності?

Завдання 6

1. Прочитайте уривок з вірша Василя Симоненка «Чи знаєш, що ти Людина». Як поет тлумачить поняття людської індивідуальності? Чи є людська індивідуальність важливою для автора? Чому ви так думаєте?

Чи знаєш, що ти Людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.

Що таке людська індивідуальність? Як формується характер людини? Якими є його ознаки? Чи доводилося вам чути вислів «гартувати характер»? Що він, по-вашому, означає?

3. Чому важливо правильно оцінювати себе

Ви вже знаєте, що для того щоб досягти щастя, насамперед треба знати, що є щастям особисто для вас, тобто потрібно передусім дати раду собі зі своєю індивідуальністю. Іншими словами, треба знати, який ваш характер, чого ви найдужче прагнете, що ви любите, а чого не можете терпіти. Такі очевидні речі не завжди легко нам даються. Вони потребують роздумів над своїми вчинками, порівняння себе з іншими людьми, зрештою, знань про те, що є добрим, а що поганим, як називаються ті або ті прояви характеру, що таке чесність, порядність, ввічливість, благородство і в чому виявляється підлість, нерозважливість, боягузтво, жадібність тощо. Тож навчитися оцінювати себе – це найважливіше етичне вміння. Пам'ятайте: те, що ми думаємо про себе, впливає на все наше життя.

Завдання 7

Для того щоб дізнатися про себе більше, можна застосовувати спеціальні опитувальники. Аби навчитися працювати з ними, спробуйте пройти міні-тест «Чи приємно з вами спілкуватися?». Якщо вам буде складно з ним працювати, зверніться по допомогу до вчителя.

Відповідайте на запитання «так» чи «ні».

1. Чи любите ви більше слухати, ніж говорити?
2. Чи завжди ви можете знайти тему для розмови навіть із малознайомою людиною?
3. Чи завжди ви уважно слухаєте співрозмовника?
4. Чи любите ви давати поради?

5. Якщо тема розмови вам не цікава, чи станете ви показувати це співрозмовникові?
6. Чи дратуєтеся ви, коли вас не слухають?
7. Чи є у вас власна думка з будь-якого питання?
8. Якщо тема розмови вам незнайома, чи станете ви про це говорити, чи побоїтеся справити неналежне враження на співрозмовника?
9. Чи любите ви перебувати в центрі уваги?
10. Чи є хоча б три теми, в яких ви маєте досить міцні знання?
11. Чи вмієте ви говорити гарно?

За відповіді «так» на запитання 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11 й «ні» на 4 нарахуйте по 1 балу.

1–3 бала. Ймовірно, ви мовчун, від якого не дочекається жодного слова, а може настільки зайняті тільки собою, що вас намагаються уникати. Тож факт залишається фактом – спілкуватися з вами не завжди приємно, а найчастіше просто важко.

4–6 балів. Ви, можливо, й не надто товариська людина, але майже завжди уважний і приємний співрозмовник. Часом ви буваєте неуважним, якщо у вас немає настрою, але ви не вимагаєте в такі хвилини особливої уваги до вашої особи від оточуючих.

9–11 балів. Ви, напевно, вважаєтеся серед ваших друзів і знайомих одним із найприємніших у спілкуванні людей. Але, може, інколи вам самому важко від тієї ролі, яку іноді доводиться грати, щоб не розчарувати оточуючих. Адже вони настільки звикли до вашої товаришкості, що не бажають прощати вам навіть найменшого від неї відступу. А змушувати себе відповідати тільки зовнішнім очікуванням, боятися показувати свої власні вимоги іншим людям – справа досить важка, виснажлива.

Ознайомившись із результатами, подумайте, чи подобаються вони вам. Чи хотілося б вам щось змінити? Що саме? Поділіться своїми міркуваннями з однокласниками чи батьками.

Що розуміють під словом «самооцінка»? Як оцінити себе? Чому важливо вміти оцінювати себе: свої здібності, характер, вчинки, поведінку тощо?

- Чому люди по-різному розуміють щастя?
- Чому кожна людина є неповторною індивідуальністю?
- Якими є ознаки характеру людини?

1. Поміркуйте над висловлюванням: «Щоб зробити життя щасливим, треба любити повсякденні дрібниці». Спробуйте спростувати або підтвердити його.

2. Обмінюйтеся з друзями родинними фотографіями, спробуйте «оживити» зображення, передавши індивідуальність та на-

стрій сфотографованих, уявіть, про що вони можуть розмовляти в мить, зафіксовану на знімку.

3. Напишіть собі листа про те, яка ви людина, що вам подобається в самому собі, а що ви бажаєте змінити.

4. Прочитайте оповідання Василя Сухомлинського. Чому, на вашу думку, заплакав Мишко? Чому Федькова мама назвала його нещасним?

ЧОГО ЗАПЛАКАВ МИШКО

У гості до Мишка прийшов однокласник Федько. Прийшов і розповідає rado:

– Тато мій учора їздив до міста. Привіз мені подарунки: нові ковзани і ліхтарик.

Слухав його розповідь мовчки Мишко й дивився у вікно. Федько запитав:

– Може, принести ковзани, подивишся?

– Ні, не треба, – відповів Мишко й заплакав.

Здивувався Федько. Прийшов додому й питає маму:

– Чого Мишко заплакав, коли я йому про татів подарунок розповів?

– Бо Мишків батько покинув сім'ю. Твоя радість ще раз йому про горе нагадала. Не можна нещасній людині своїм щастям хвалитися.

Федько й задумався.

5. Роздивіться малюнки. Спробуйте визначити, які риси характеру зображених персонажів ускладнюють їхні відносини з іншими людьми. Чи подобаються вам ці риси? Як їх, по-вашому, можна позбутися?

Урок 8. ЧОМУ НЕ МОЖНА ПРИНИЖУВАТИ ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ

1. Що таке гідність та честь. 2. Чому кожна людина гідна поваги. 3. Як не втратити гідність.

– Знаєш, Олесю, – відірвавшись від читання, мовив Богдан. – До сьогодні я думав, що в минулі часи не було людей, вартих нашої поваги: адже вони були настільки примітивні, що ніхто з них навіть не знав комп'ютера!

– Але ж твій комп'ютер з'явився завдяки відкриттям багатьох поколінь учених, а мудреці мали змогу пізнавати світ, бо були ті, хто вирощував хліб, майстрував, навчав...

– Саме про це я не думав...

Завдання 1

Поміркуйте над висловлюванням: *«Найголовніше в людині – те, до чого не можна доторкнутися рукою, чого не можна побачити очима, не можна зважити й виміряти. Ось чому не варто поспішати зі зневагою та осудом»*. Спробуйте спростувати або підтвердити його.

1. Що таке гідність та честь

Здавна відоме твердження: *«Кожній людині складають ціну відповідно до того, як вона сама себе оцінює»*. Ця думка допомагає зрозуміти, що таке гідність. Поняття «гідність» витлумачують як усвідомлення людиною свого значення. Кожна людина сама визначає, що є гідним або негідним її. Проте в етиці людська гідність – це визнання за кожним його цінності як людини взагалі. Самим фактом належності до людства ми всі і кожен окремо варті гідного ставлення до себе.

Таке розуміння людської гідності є дуже давнім. Приміром, у християнському віровченні воно втілене в ідеї, що кожна людина є образом і подобою Божою. Про гідність людини йдеться в міфах, легендах, казках та притчах різних народів.

Про високе призначення людини, байдуже, багатой чи бідної, говорять уже багато століть. Однак були часи, коли гідність людини вимірювали за її походженням. Вам, напевно, доводилося бачити кінофільми про гордовитих лицарів: негідним лицаря вважалося, наприклад, відмовитися від битви.

У давнину серед українців були князі, шляхтичі-лицарі, священики, ремісники, селяни. Кожен робив свою справу: одні плекали хліб, інші майстрували, комусь належало навчати, а комусь – захищати мирну працю. Нелегкий обов'язок воїнів з діда-прадіда виконували на нашій землі князі й бояри та інші люди, котрі становили українську родову знать, або шляхту. Життя українських шляхтичів корилося неписаним законам, що складалися впродовж віків. Вони визнавалися безумовно вищими за мешканців міста чи селян самим фактом свого народження. Кара за поранення або вбивство шляхтича була суворішою, ніж за подібний вчинок стосовно простої людини. Привілеї й влада, яку мав шляхтич, залежали від знатності його роду. Тому шляхетські родини ретельно берегли пам'ять про своє походження.

Втім, часи шляхтичів, лицарів минули. Нині про честь часто говорять у зв'язку з професією: честь ученого, лікаря, спортсмена. Вам, напевно, доводилося чути про честь установи, колективу, навіть товарного знака. Отже, гідність як певний набір якостей, за якими визначають належність людини до якоїсь групи, здавна називають честю. У повсякденному вживанні слова «гідність» та «честь» синонімічні. Про їхню близькість свідчить прикметник «чесний» – справедливий, правдивий, сумлінний, тобто той, хто відзначається високими моральними якостями. Отже, чесність – це якість людини, гідної поваги.

Завдання 2

1. Прочитайте індійську притчу та доведіть, що в ній утверджується ідея людської гідності. Повідомте свої думки класові.

Якось мудрець запитав у свого сина, чи прагнув він хоч коли-небудь почути те, що не може бути почутим, побачити те, що не може бути побаченим, пізнати те, що не може бути пізнаним. Помітивши розгубленість в очах хлопчика, попросив його принести плід інжиру.

- Ось він, батьку.
- Розділи його навпіл.
- Він розділений, батьку.
- Що ти бачиш усередині?
- Декілька дрібних насінин, батьку.
- Розділи одну з них.
- Ось, я розділив її.
- Що ти бачиш там?
- Нічого, батьку.
- Мій сину, саме це невидиме «ніщо» і є суть величезного інжирного дерева. Вір, мій сину, що ця невловима суть є у всьому, що існує, і вона є істина. Вона є душа. І ти, мій сину, творіння її.

Завдання 3

2. Поясніть значення наведених нижче фразеологізмів. З трьома (на вибір) складіть і запишіть речення.

Боронити честь, з честю витримати, робити честь (кому-небудь), слово честі, справа честі, забагато честі, честь і слава, маю честь повідомити, честь мундира.

1. Здавна існує думка, що гідність людини виявляється в її вчинках. Поясніть на прикладах, як ви це розумієте.
2. Чи пов'язані поняття «гідність» і «честь»? Поясніть, як саме.

2. Чому кожна людина гідна поваги

Завдання 4

Прочитайте уривки з оповідання Анни Франк «Кеті». Чи заслуговувала Кеті на подібне ставлення до себе? Поясніть, чому люди часто принижують інших. Пригадайте випадок, коли самі почувалися скривдженими. Що, по-вашому, потрібно, аби уникнути ситуації, у якій опинилася Кеті?

Кеті сиділа на великому камені, що лежав на осонні перед фермерською садибою. Дівчинка міркувала... Кеті була тихої вдачі. Про що думала дівчинка в широкому робочому фартусі – невідомо: вона ніколи нікому не звиряла свої заповітні думки, адже була надто замкнутою. Друзів вона не мала...

Раптом Кеті почула, як пролунало її прізвисько, відразливе ймення, котрим сусідські дівчата часто дражнили її:

– Дурка-Кеті!

– Кеті! Кеті, додому! Вечеряти! – пролунав материн голос.

Ще раз зітхнувши, дівча неохоче йде, скоряючись матері.

– Ач, ледащо, вештається бозна-де цілий день і за холодну воду не береться! Де ти була?

Мати вважала дочку дивачкою, і дитина з гіркотою відчувала її ставлення. Батько Кеті, фермер, зовсім поринув у господарчі справи і мало цікавився своєю одиначкою. Тож Кеті зростала самотою...

Кеті клубок підступив до горла, проте мати нічого не помітила і далі присікувалась:

– Скажи до ладу, де ти була. Чи ти не розумієш, про що я питаю? Як мені набридли твоя одвічна млявість і тупість! Ти й справді дурнувата!

Кеті згадала своє образливе прізвисько і невтримно розридалась...

На горищі Кеті трохи заспокоїлась і зібралась з думками. Скоро вона зійде вниз і розкаже матері, що просто сиділа на камені у дворі й міркувала про всяку всячину, а зараз не зволікаючи візьметься до роботи. А згодом, коли розноситиме замовникам яйця, вона купить у селі для матері подарунок – чудесного срібного наперстка (її заощаджень якраз вистачить).

І мати врешті збагне: дочка її зовсім не тупа і не схибнута. Ох, аби ж тільки позбутися того мерзенного прізвиська! А що, коли в неї лишаться гроші і вона купить цукерок, а вранці, йдучи до школи, почастує ними дівчат? Можливо, тоді вони полагіднішають і запросять її до свого гурту. І незабаром всі переконаються: вона вміє гратися, як і всі, і відтоді її називатимуть просто Кеті.

Ще до заходу сонця Кеті поклала в кошик яйця і попрямувала в село. За півгодини дійшла до крайньої садиби і привіталася з господинею, що чекала на порозі з мискою.

– Я візьму десяток сьогодні, моє дитятко, – сказала приязно жінка.

Кеті відлічила десяток яєць і, посміхнувшись, рушила далі.

За три чверті години кошик спорожнів, і Кеті увійшла до маленької крамниці. Незабаром прегарний наперсток і пакетик льодяників лежали в кошику, і Кеті подалась у зворотну путь. Десь на півдорозі їй стрілися ті дівчатка, що кепкували з неї сьогодні.

Кеті мужньо переборола бажання втекти і не збавила крок, хоча серце їй ладне було вискочити з грудей.

– Агов! Ондечки йде дурка-Кеті!

Зовсім не тямлячи, що робить, Кеті витягла з кошика цукерки і простягла їх дівчаткам. А ті рвучко вихопили в неї цукерки й дременули навтіки. А одна з них, озирнувшись, навіть показала Кеті язика.

Самотня, з розбитим серцем дівчинка сховалася в придорожній траві і заплакала гіркими сльозами...

У темряві, коли вже геть споночіло, Кеті витерла сльози, взяла кошика і повільно побрела в бік своєї домівки.

А десь у траві тьмяно поблискував наперсток...

Як ви розумієте твердження «Кожна людина гідна поваги»? Чи погоджуєтеся з такою думкою? Як слід поводитися людині, котра дотримується цього правила?

3. Як не втратити гідність

Завдання 5

Прочитайте байку Євгена Гребінки. Чи втратив Лебедь гідність через те, що Гуси спробували його принизити і закидати брудом? Чому ви так думаєте?

ЛЕБЕДЬ І ГУСИ

На ставі пишно Лебедь плив,
А Гуси сірії край його поринали.
«Хіба оцей біляк вас з глузду звів? –
один Гусак загомонів, –
Чого ви, братці, так баньки повитріщали?
Ми попелясті всі, а він один між нас
Своє пиндючить пір'я біле!
Коли б ви тільки захотіли,
Щоб разом, стало бить, вся бесіда взялась,
Ми б панича сього якраз перемастили».
І завелась на ставі геркотня,
Гусине діло закипіло:
Таскають грязь і глей зо дна
Да мажуть Лебеда, щоб пір'я посіріло.
Обмазали кругом – і трохи галас стих;
А Лебедь плись на дно – і випурнув, як сніг.

Завдання 6

Обміркуйте всім класом, що означає вислів «втратити гідність». Чи були ви свідками ситуацій, у яких люди втрачали свою гідність?

Що потрібно знати про себе, щоб не втратити гідність?

- Що таке гідність?
- У чому виявляється честь людини або колективу?
- Чому кожна людина гідна поваги?
- Які риси характеру можуть допомогти людині не втратити гідність?

1. Придумайте речення зі словами «гідний», «чесний», «шановний». Поясніть, чи є ці слова близькими за значенням?

2. Прочитайте казку Василя Сухомлинського. Подумайте, чи пов'язаний зміст цієї казки з поняттям людської гідності, як саме? Чи були у вас в житті подібні переживання?

КРАПЛИНА ВОДИ

Був спекотний липневий день. До колодязя під високим дубом наближався гурт школярів. Вони поверталися з туристського походу. Їм дуже хотілося пити. І чим ближче був колодязь, тим більше прискорювали вони крок.

А з другого боку до колодязя наближалася бабуся. Вона йшла здалека, дуже втомилася. І бабуся, й туристи підійшли до колодязя одночасно.

На зрубі стояло відро з холодною водою. Діти оточили його й один за одним пили воду. А бабуся відтіснили. Вона відійшла до дуба й зажурено стояла, схилившись на дерево.

Коли туристи напилися води й пішли собі, глянула бабуся їм услід і задумливо похитала головою.

Той, хто поспішить випити краплину води перш ніж нап'ється дідусь, бабуся, батько, мати, виросте негідником.

3. Запитайте у своїх батьків чи інших дорослих, з чим вони пов'язують поняття людської гідності? Розкажіть їм, що ви дізналися на уроці, та поділіться своїми думками та почуттями.

Урок 9. КОЛИ НАМ БУВАЄ СОРОМНО

1. Що таке совість та відповідальність перед собою.
2. Чому важливо знати думку інших про себе. 3. Як вчитися на власних помилках.

Того суботнього дня Богданко почувався щасливим, як ніколи. Хлопець навчився добре кататися на роликах, тож тепер не пастиме задніх у дворі, може позмагатися і з Олесею, яка досі не мала собі рівних в майстерності.

– Олесю, ходімо кататися, побачиш, який я став вправний, – навіть по телефону було чути, як Богданко пишається собою.

– Ох, – тільки й зітхнула дівчинка. – Щось нема в мене настрою.

– Не кисни, Олесю. Ти ж гарно написала контрольну з математики!

– Не згадуй мені про ту контрольну, – відрубала Олесю. – Бо високої оцінки і вчительчиної похвали я не заслужила: приклади списала в тебе, а задачу – в Оленки...

Завдання 1

За допомогою уявного мікрофона дайте відповідь на запитання: чи знайоме вам відчуття, яке зіпсувало Олесі настрій? Розкажіть про випадок, коли ви почувалися так, як Олесю.

1. Що таке совість та відповідальність перед собою

Ви вже знаєте, що люди у своєму повсякденному житті керуються певним приписами – мораллю. Згідно з цими приписами ми з кількох можливих варіантів, як учинити, маємо вибрати лише один. Щоправда, це не завжди легко. Так, наприклад, їдучи в переповненому автобусі ми не завжди поступаємося місцем людям, старшим за нас. Над моральним правилом милосердного ставлення до інших беруть гору відчуття власного комфорту, втома тощо.

Інший приклад: кожен п'ятикласник добре знає, що не можна словом ображати інших, адже ніхто з нас цього не любить, проте досить часто трапляються ситуації, коли глузуючи, дехто з ваших однолітків не може зупинитися вчасно. Таких прикладів не перелічити!

Що ж, скажете ви, моральні правила створені, аби їх порушувати, і, очевидно, не можна домогтися, щоб їх усі виконували. Та й суть моралі в тому, що ніхто нікого не вправі силувати до виконання моральних норм. Моральні правила, якщо ми їх приймаємо, треба виконувати самому: не чинити щодо інших того, чого не хочемо, щоб заподіяли нам.

Внутрішнім суддею, який звіряє наші вчинки з моральними правилами, є наша совість. У тлумачному словнику читаємо: «Совість – це усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою». Синонімом слова «совість» в українській мові є слово «сумління». Щоб краще зрозуміти значення слів «совість», «сумління», поспостерігайте, як уживається прикметник «сумлінний», тобто той, який чесно, старанно, ретельно виконує свої обов'язки. «Сумлінно навчатися», «сумлінно працювати» означає старанно виконувати свій обов'язок. Сумлінна людина – та, яка чинить відповідно до веління своєї совісті. Отже, сумлінна людина має зобов'язання перед собою.

Завдання 2

Пригадайте ситуацію, коли ви самі собі за щось докоряли. Розкажіть про такі ситуації одне одному. Сформулюйте для кожної історії моральне правило, через яке довелося терпіти муки сумління. Запишіть ці правила в зошиті й поділіться своїм досвідом з класом.

Завдання 3

Для тих, хто сповідує християнство, обов'язковим є таїнство сповіді, або спокути: людина мусить розповісти священникові про свої недобрі вчинки (гріхи), щоб очистити душу перед Богом. Сповідь і щире каяття є обов'язковою умовою для тих, кого допускають до Причастя.

Прочитайте уривок з оповідання Ігоря Калинця «Повернення Діви Марії» та обміркуйте в парі відповідь на запитання: Як би ви були на місці Славчика, які б правила додали до його переліку?

Славчик готувався до першого Причастя. Перед сповіддю він сам собі пообіцяв не грішити. Навіть склав десять ось таких правил:

По-перше. Не вживати негарних слів. (Хоч він їх не вживав, але не робив зауваження іншим хлопцям, які часом лихословили).

По-друге. Не говорити неправди, навіть маленької.

По-третє. Завжди слухати батьків і не пискувати до них.

По-четверте. Добре вчитися, аби не було оцінок нижчих за сім.

По-п'яте. Завжди поступатися місцем старшим. (Хоч, правда, годі було це здійснити, бо містечко не мало трамваїв, навіть автобусів).

По-шосте. Першому ввічливо, ще здалеку, вітатися зі знайомими.

По-сьоме. Ходити в неділю до церкви, не крутитися і не балакати там, які б довгі відправи не відбувалися.

По-восьме. Ніколи не курити цигарок. (Але це на майбутнє. Він ще не пробував цього робити).

По-дев'яте. Не кривдити слабших, а навпаки, завжди їх захищати. За них можна встрявати в бійку.

По-десяте. Не лазити в сусідський садок, де дуже смачна груша-спасівка.

Завдання 4

Об'єднайтеся в малі групи, розподіліть ролі й організуйте роботу своєї групи. Оберіть одне з наведених нижче запитань і протягом п'яти хвилин спробуйте знайти відповідь на нього. Поділіться своїми міркуваннями з класом.

1. Коли люди відчують докори сумління? Чому сумління називають внутрішнім голосом?

2. Чому ступінь моральності людини визначають за здатністю відчувати муки совісті? Чи погоджуєтеся ви з думкою, що відсутність докорів сумління свідчить не стільки про добросердність людини, скільки про її аморальність?

3. Люди народжуються з певним кольором волосся та очей. Як ви вважаєте, чи так само вродженою є здатність людини відчувати докори сумління? Як ця здатність виникає в людини?

Що таке совість? Чи є сумлінність важливою якістю людини? Чому?

2. Чому важливо знати думку інших про себе

Спорідненим відчуттям до докорів сумління є сором. Проте сором відчують перед тими, хто поруч, хто нас оточує. Зро-

зуміти тонку грань між сумлінням та соромом допомагає риса людського характеру, що її називають **сором'язливістю**.

Недарма слово «сором'язливість» походить від слова «сором», хоч має й інше значення (порівняйте визначення, подані в рубриці «До вашої скарбнички слів»).

Сором – почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки.

Сором'язливість – почуття ніяковості.

Сором'язливість проявляється як ніяковіння перед іншими, зазвичай незнайомими людьми. Ця риса часто властива маленьким дітям: сором'язливий малюк не витримує навіть погляду сторонньої людини, ховається за маму. Сором – це так само ніяковіння, незручність перед іншими. Проте, на відміну від сором'язливості, сором відчують через уже скоєне або сказане. Відчуття сорому ніби змушує нас відмовитися від чогось, що ми, можливо, і вчинили б, якби можна було цей вчинок приховати від сторонніх очей. Тож совість – це наш внутрішній суддя, а сором – суддя зовнішній, хоч також уявний. Адже йдеться не про те, що нас хтось картає за вчинене: звіривши свою поведінку з думкою інших людей, ми самі доходимо висновку, що заслуговуємо на їхній осуд, і нам стає за себе соромно. Думка інших є ніби компасом, який допомагає триматися моральних настанов. Саме про це йдеться в народних прислів'ях: «Сором казати, а гріх потаїти», «Він і Бога не боїться і людей не стидиться», «Не ми, так люди знають».

Завдання 5

Як ви вважаєте, чи можна сумлінною вважати людину, яка не знає сорому? Прочитайте оповідання. Подумайте, чому Марисі стало соромно. Свої міркування (3–4 речення) запишіть, використовуючи слова «мені здається», «я думаю» тощо.

ЧОМУ МАРИСІ СТАЛО СОРОМНО?

Пролунав дзвоник. Для дівчаток – третьокласниці Марисі й п'ятикласниці Оленки – він сповістив про кінець іще одного навчального дня. Побачившись у коридорі, подружки плеснули одна одну по долонці й домовилися зустрітися на подвір'ї, щоб разом іти додому.

– Знаєш, Марисю, що таке «тест»?

– Якісь завдання, щоб перевірити, що засвоїли учні.

Нам сьогодні розповідали, що тести застосовують учені-психологи, щоб з'ясувати характер людини.

– А хочеш, я тебе протестую? – спитала по хвильці Оленка.

– Чом би ні, – зацікавилася Марися.

– Хто першим устає в тебе вдома? – урочисто спитала Оленка.

– Я, – вихопилося в Марисі. Та раптом дівчинка втратила впевненість. А й справді, хто? Тим часом запитання сипались, як горошини: «Який чай любить твоя мама? Якого кольору в неї очі? Яка улюблена мамина краса? Які квіти вона любить більше за інші? Який улюблений мамин колір?»

Оленка щебетала й щебетала, а Марися раптом відчула, як зашарілися в неї щічки. Дівчинці було соромно.

Що таке сором? Чому для людини важливо мати почуття сорому? Як пов'язані сором і совість?

3. Як вчитися на власних помилках

Завдання 6

Прочитайте оповідання Лесі Храпливої. Чи можна твердити, що головний герой хлопчик Зенко навчився на власних помилках? Як, по-вашому, чи випадково Зенко почав змінюватися саме в день Святого Миколая?

СВЯТОМИКОЛАЇВСЬКА СЦЕНКА

Зенко дуже зрадів, коли довідався, що гратиме чортика у Святомиколаївській сценці. Як не радіти?! Приберуть його у чорну машкару, причеплять довжезну хвостяку, певно, й різки дадуть, щоб роздавав, кому до вподоби. І можна буде йому перед усіма на сцені скакати, викикувати, може, й на руках стати. О, це він вміє!

Старший з гуртківців роздав усім переписані ролі. Зенко заховав свій текст у кишеню куртки, крикнув усім: – Готуйсь! – та вибіг зі студії...

* * *

Коли мала бути перша репетиція Святомиколаївської вистави, Зенко мусив іти до тітки на іменини. Коли була друга репетиція – так забавився на вулиці з сусідським Петрусем, що вже не було чого йти в студію. Аж приходить остання репетиція перед Святим Миколаєм.

Кинувся Зенко до кишені в куртці за текстом ролі, а там його і сліду не стало! Зенкові мурашки пробігли по спині. І як тут признатися, що згубив текст?

Прийшов день перед самим Святим Миколаєм. Зенко так дуже журився, що то буде з тим чортиком, що аж не міг доїсти шоколадного киселю після обіду.

Хоч-не-хоч, таки надійшла ця п'ята година, і вся рідня вибралася поглянути, як Зенко виступатиме.

Поки Зенко дійшов до костюмерної, потягнув у кут Мірка, що той найкраще читає з усіх. Тому Мірко має сидіти поблизу сцени з книжки підказувати всім, як справжній «суфлер».

- Мірку, хочеш мого ножика?
- Дуже хочу!
- То підкажуй мені кожне слово!
- Я й так буду підказувати!
- Але таки кожне слово!

На душі Зенкові трохи повеселішало, коли йому прип'яли роги та довжезний хвіст. Але коли став під яскравими лампами на сцені й побачив перед собою дівчаток-янголів з розпущеними косами, та ще й сивого Отця Миколая, то його душа помандрувала зі страху геть аж у сам кінець хвоста. Зенко боявся і глянути на залу. Шукав тільки віконця з Мірковою головою: коли то він почне підказувати! Нарешті!

– Поклонися! – прошепотів Мірко.

– Поклонися! – випалив, мов з пістолета, Зенко, просто в лице святому Миколаєві.

– Кланяйся, не говори і рот закрій ти, роззяво! – хрипів Мірко, аж вихиляючись з віконця.

– Кланяйся, не говори, і рот закрій... – і враз слова застряли Зенкові в горлі. Ні, справді щось тут було не так, бо найменший янголик, Дуся, таки не стрималася й розсміялася вголос. Аж тоді Зенко зрозумів! Обернувся на п'яті і рад був втікати, куди очі бачили, куди ноги несли. Та це не було так легко! Довжезна хвостяка заплуталася під ногами, й Зенко бебехнув з усієї сили на гору пакунків, що вже були готові до роздачі на сцені... У залі піднявся шум...

* * *

Мірко не дістав ножика. Зате тепер, коли в театральному гуртку планують якусь виставу, їхній ватажок завжди каже:

– А найважчу роль дайте Зенкові. Він тепер так ретельно завжди вивчає ролі, що й цю, напевно, найкраще підготує.

Що означає «навчитися на власних помилках»?

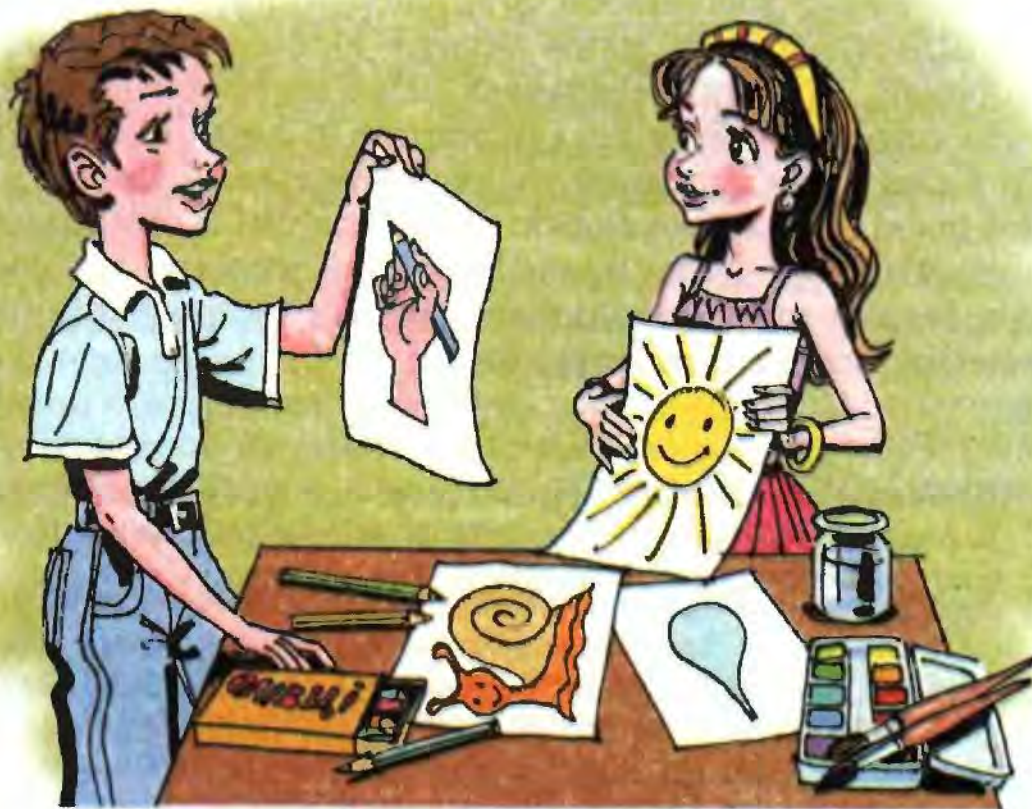
- Чи можна назвати совість відповідальністю перед собою? Чому?
- Чому важливо знати думку інших про себе?
- Як пов'язані сором і почуття провини та каяття?

1. Поспостерігайте за собою впродовж одного-двох днів і подумайте, чи змогли ви чогось навчитися на власних помилках.
2. Розпитайте батьків чи інших дорослих про ситуації в їхньому житті, коли вони чогось навчилися на власних помилках.
3. Знайдіть або пригадайте казку чи оповідання, де герої, відчувши муки совісті або сором, змінили поведінку. Підготуйтеся коротко переказати цю оповідку в класі.

Урок 10. ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ МАЄ ДЛЯ ЛЮДИНИ СІМ'Я

➡ 1. У чому цінність сім'ї. 2. Чому ми виконуємо сімейні обов'язки. 3. Як уникати конфліктів у стосунках з рідними.

– Поглянь, Богдане, я намалювала три емблеми – символи родини. Готуюся до суботнього родинного вечора, – дівчинка розклала малюнки й, трохи поміркувавши, спитала: – Яка, по-твоєму, найвдаліша?

– Напевно, сонце з промінчиками-родичами, хоч мені подобається моя емблема – рука-правиця, яка тримає олівця.

Завдання 1

Спробуйте витлумачити символи родини, що їх придумали наші герої. Запропонуйте свою емблему. Чи погоджуєтеся з думкою, що сім'я – це ніби маленьке королівство, у якому кожен має змогу відчувати себе королем?

1. У чому цінність сім'ї

Звісно, кожен із вас, не замислюючись, дасть відповідь на запитання «Що таке сім'я?», назвавши своїх найближчих родичів – маму й тата, братів і сестер, дідусів і бабусь. Ці люди оточують вас від народження, виявляючи постійну турботу та увагу.

Щоб оцінити роль сім'ї в нашому житті, спробуймо уявити себе героями казкової пригоди – на безлюдному острові в океані. Не легко велося б кожному з нас! Серед очевидних втрат у такій ситуації були б не тільки вигоди та зручності, пов'язані з батьківською опікою, а й ніжність та родинне тепло, щире спілкування та довіра, дружба й любов. Проте цінність сім'ї для кожного з нас полягає ще й у тому, що саме в сім'ї ми здобуємо досвід життя у світі.

Вам уже не раз доводилося чути, що спільноту людей називають суспільством. Усе наше життя відбувається в оточенні інших людей – членів суспільства. Щоб жити серед людей, треба багато чого знати й уміти, і ці знання та вміння ми набуваємо в сім'ї. Саме в сім'ї людина пізнає моральні правила, набуває перший досвід їх застосування. Оскільки сім'я об'єднує кілька поколінь, ми маємо змогу навчитися спілкування з однолітками, а також старшими й молодшими від нас. Такому спілкуванню сприяють родинні свята й традиції.

Завдання 2

Прочитайте спогади Дарії Цвек про святкування Різдва в її родині. Які свята шанують у ваших родинах? За допомогою уявного мікрофона, розкажіть про своє улюблене сімейне свято.

Святвечір був і залишається великою подією в моєму житті. Пам'ятаю, ще коли я була дитиною, всі найближчі родичі сходилися до бабуні на вечерю – бо так годиться, щоб у той день близька родина гуртувалася за столом. Святвечір – родинне свято, і чужих на вечерю не запрошують, мають бути тільки найближчі, та все ж цього вечора не можна відмовляти в гостинності навіть найбільшому ворогові. На Святвечір не можна сваритися, карати дітей, належить прощати всі кривди. Цього дня, а особливо вечора, люди повинні мати добрий урочистий настрій, щоб щасливо прожити цілий рік.

Перед вечерею до хати врочисто вносили «дідуха» – сніп жита (у деяких селах його в'яжуть з вівса або пшениці). Дідуха ставили в кутку між стіною з образами й вікном. Кожен із родини ховав дідухові за перевесло нову дерев'яну ложку, яку витягав перед вечерею. Немиті ложки після вечері знову закладали за перевесло. На другий день ложки виймали, мили і вже більше не клали дідухові. Дідух мав стояти до Нового року за церковним календарем. Хто перший із хлопців приходив на Новий рік засівати, тому виносили дідуха, давали ціп, і він його молотив. Зерном, зібраним з дідуха, починали засівати поле, знявши капелюха і помолившись. Перші кроки засівали густо, двома смугами навхрест, щоби, коли зерно зійде і зазеленіє, було видно, що то з дідуха.

Уся родина з великим нетерпінням чекала появи зірки на небі. Ми, діти, щохвили вибігали на подвір'я й дивилися на небосхил. Якщо ніч була зоряною, то наш дідусь тішився, бо буде врожайний рік. Коли

з'являлася зірка, він вносив до хати сіно, і бабуся чи мама стелили його – частину на столі, а частину клали під стіл – бо Христос народився в яслах на сіні. По сіні розсипали горіхи та яблука – дітям на втіху.

Усе, що робилося на Святвечір, було пов'язано з повір'ями. Традиція вимагала дванадцяти святвечірніх страв (обов'язково пісних, приготовлених на олії), але рідко хто готував усі дванадцять. Починали вечерю з риби. По рибі подавали борщ з вушками, начиненими обов'язковими для різдвяного столу грибами. Бабця начиняла вушка також спеціально приготованим оселедцем і називала їх крапликами. По борщі були пироги з капустою та грибами, варена біла квасоля з сушеними сливами і голубці. Насамкінець подавали основну страву різдвяного столу – кутю. Так було прийнято у нашій родині, хоча знаю, що все залежить від традиції: одні починають вечерю з куті, а інші кутею закінчують.

По пшениці подавали узвар. Подавали також окремо складені до салатниці фрукти з узвару, скроплені медом. Коли по вечері гасили свічку, всі тихесенько сиділи, затамувавши подих, щоб дим потягнувся рівненько – це віщувало благодать протягом року. Якщо дим розходився по хаті, люди журилися, бо то була погана прикмета. По вечері залишки страв віддавали тваринам – вони, за повір'ям, у різдвяну ніч розмовляють людськими голосами.

Яку роль відіграє сім'я в житті кожної людини? Чому? Як ви зазвичай поведетеся вдома? Чи сприяє ваша поведінка доброму настроєві ваших близьких і зміцненню сімейних стосунків?

2. Чому ми виконуємо сімейні обов'язки

Завдання 3

Прочитайте уривок з книги «Азбука ввічливості». Обміркуйте разом відповідь на запитання, винесене як заголовок до цього пункту. Чи погоджуєтеся з думкою, що наші сімейні обов'язки ґрунтуються на турботі про найрідніших нам людей? Розкажіть одне одному про свої родинні обов'язки. Що з хатніх справ ви вже вмієте робити, а чого б хотіли навчитися?

Ви, звичайно, погоджуєтеся з тим, що мама, тато, бабуся, дідусь і решта членів наших родин – то наші найвірніші, найнадійніші друзі. Вони завжди-завжди поруч. І якими б вони стомленими, а іноді навіть хворими не були, вони завжди нагодують, напоють, вислухають, приголублять, дадуть слушну пораду.

Кожен з вас пригадає: коли ви хворі лежите в постелі з високою температурою, які уважні й чуйні в ці дні мама й бабуся! Дають вам ліки. Ставлять гірчичники та градусник. І шепочуть-говорять вам такі добрі-ласкаві слова, від яких ущухає біль і відходить хвороба.

А якщо у вашому домі свято! Наприклад, Новий рік... Разом з вами батьки прибирають у казкове вбрання квартиру. Бабуся пече пиріг. У ці дні від веселих клопотів і від любові близьких у вашому домі стає так тепло, що навіть Дід Мороз з внучкою Снігуронькою приходять на вогник.

Усе-все, що є в домі, – всі речі, книжки та іграшки, зроблені руками або куплені на гроші, зароблені вашими близькими. Адже ваші мами, тата, бабусі, дідусі все своє життя не втомлюються працювати.

Погляньте-но, друзі, уважно на руки ваших бабусь або дідусів. Скільки роботи переробили вони за життя!.. Можливо, вони будували будинки? Чи водили в морі кораблі? Або літаки в небі?.. Чи навчали в школі дітей? Або лікували людей? Або вирощували хліб, сади?

Якось делікатно попросіть їх розповісти про це. Бо часом деякі хлопчики й дівчатка не дуже добре знають своїх батьків, не дуже часто думають про них.

Тому й не розуміють, що вони наші друзі.

А друзів треба берегти. Піклуватися про них. У всьому намагатись їм допомогти.

Тому, будь ласка, якомога частіше мийте посуд. Не залишайте цю справу для бабусі та мами.

Коли бабуся, дідусь, мама приходять з вулиці додому, допоможіть їм роздягтися. І принесіть капці. А якщо ви вирушили з батьками (або з бабусяю та дідусем) у гості або на прогулянку в автобусі, в трамваї, не поспішайте сісти самі. Обов'язково посадіть на вільне місце своїх любих старших друзів. Тим більше жінок. Адже вони так рідко відпочивають.

Ніколи не перебивайте розмову дорослих. Не грубіяньте їм, будь ласка...

Намагайтеся бути справжніми господарями у своєму домі. Гарний господар – чистий і охайний. Він знає місце для своїх речей, іграшок, книжок. Він щодня наводить чистоту в домі: підмітає підлогу й витирає пил. Жити в чистій, затишній квартирі приємно і малим, і дорослим.

Не галасуйте, якщо хтось з ваших близьких нездужає або працює. Намагайтеся не сперечатися й не битися з молодшими братами й сестрами.

Завдання 4

За допомогою уявного мікрофона, оцініть себе: чи всі сімейні обов'язки ви виконуєте сумлінно? Які ще обов'язки ви б могли взяти на себе, щоб полегшити життя своїх близьких?

3. Як уникати конфліктів у стосунках з рідними

Як не дивно, найбільше непорозумінь у людей виникає під час спілкування з рідними. Йдеться не лише про ситуації, які називаємо сварками чи конфліктами. Скільки ми завдаємо образ через неуважність, байдужість, нечуйність, нетактовність або просто тому, що кожен сприймає світ по-своєму!

Певне, вам не раз спадало на думку: «Ми живемо в сім'ї постійно, кожен знає про нас усе, тож немає потреби вдавати з себе кращого, ніж є насправді». Відтак, у родинному колі дехто не стримує незадоволення, роздратування та гнів, не особливо добирає слова, не обмірковує наперед їхні наслідки. Усе це викликає непорозуміння, через які почуваються скривдженими ті, кого ми так любимо. Мав рацію, очевидно, мудрець, який твердив: «Людина виявляє свою суть саме в дрібницях, коли не стримує себе».

Сварка – гостра суперечка, що супроводжується взаємними докорами, образами.

Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, графічне загострення суперечностей, що призводить до ускладнень у стосунках.

Завдання 5

Прочитайте гумористичне оповідання Євгена Дударя. Поміркуйте, чому слово «треба» часто виявляється таким обтяжливим? Чи траплялися у вас ситуації, коли, навіть знаючи, як треба вчинити, ви робили інакше? Наведіть приклад, коли ви самі спричинили напруження в родинних стосунках. Чи можна було того разу уникнути сварки? Що для цього потрібно було зробити?

ТРЕБА

Я прийшов додому раніше, ніж завжди. Мама здивувалися:
– Мабуть, якась планета іншим боком до землі повернулася.
– Чого? – здивувався я.
– Що ти одразу ж після уроків додому з'явився.
– А-а-а, – сказав я. І подумав: «Чому б мені не стати зразковим? Ось дам собі слово... Вивчу уроки... Одразу ж... Тільки після цього піду гуляти...»
– Ти що, знову до школи збираєшся? – спитала мама. – Книжки перебираєш.
– Ні! – Мамі не кажу нічого. – Просто складу акуратно.
Мама здивовано стонула плечима. І поставила мені їжу.
Ім. Надворі сонячно. Горобці ганяються один за одним. Один подібний до Петька Софіяна... Петько, мабуть, вже на вулиці. І Вадим. А може, не починати з уроків?.. Я ж іще не дав собі слово. А ще тільки

збирався давати. І ніхто про це не знає. Я можу його ще переглянути. Почати не з уроків. Почати з прибирання у квартирі. Мама ось піде з обіду. Я візьмуся... Поприбираю геть усе. І спальню, і вітальню, і кухню, і туалет... А поки вибіжу надвір.

Полегшено зітхнув. Ніби гора з плечей зсунулася...

Ганяємо м'яч. Вадим як фуганув – м'яч між гіллям на дереві зачепився.

Петько поліз. Відчахнув гілляку. І розірвав штани.

Тут наче з-під землі виросла Петькова мама. Почала лупцювати Петька і примовляти:

– Це за штани! Це за штани!

Віддалік стояв якийсь дядько. Сказав:

– А чому ви не скажете: «За дерево! За дерево!»? Штани можна завтра купити нові. А дерево двадцять років росте.

Петькова мама і дядько почали сваритися. Ми з Вадимом пішли. Він – додому. Я сів біля будинку на лавочці.

І тут згадав, що дав собі слово поприбирати в квартирі.

А надворі так гарно. Квіти цвітуть. Бджоли літають. Пташки щебечуть. Зовсім не хочеться заходити у квартиру.

«Може, сьогодні не починати перевиховуватися? Може, переглянути і це слово? Ніхто ж не знає, що я його давав. Я ж сам собі, а не по радіо. Чи в газеті.

Правильно! Почну із завтрашнього дня. З ранкової фіззарядки».

Знову ніби скеля з плечей зсунулася.

Дивно. Одне слово, а яке воно важке...

Завдання 6

Працюючи в малих групах, сформулюйте 10 правил, що визначають, як уникнути конфлікту з рідними. 5 із них повинні мати характер ствердження, а 5 – заперечення. Порівняйте результати своєї роботи з результатами роботи інших груп.

ДЕКІЛЬКА ВАЖЛИВИХ ПРАВИЛ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

1. Не критикуйте своїх близьких.
2. Частіше дякуйте їм за те, що вони роблять.
3. Приділяйте їм більше уваги і не забувайте час од часу робити для них щось приємне.
4. Під час розмови добирайте слова, які не ображають ваших близьких.
5. Будьте люб'язні й намагайтеся виконувати прохання рідних.
6. У ситуації конфлікту старайтеся:
 - вислуховувати того, хто говорить;
 - зрозуміти іншого, поставивши себе на його місце;
 - якщо ви неправі, швидко визнавати це;
 - не забувати вибачатись.

Що таке конфлікт у сім'ї? Що найчастіше стає причиною сімейних конфліктів? Чи можна уникати частих конфліктів у сім'ї? Яким чином?

- Наведіть приклади, які доводять важливість сім'ї особисто для вас.
- Поясніть, що таке сімейні обов'язки. Як їх треба розподіляти і чому слід виконувати?
- Розкажіть, як повинні члени сім'ї ставитися один до одного, щоб уникати конфліктів.

1. У кожній родині є своя коронна страва. Яка страва є окрасою святкового столу у вас удома? Якщо не знаєте, як її готувати, розпитайте в дорослих і запишіть рецепт. Оформіть у класі виставку рецептів «Кулінарні шедеври наших родин».
2. Намалюйте в зошиті родинне дерево вашої сім'ї, відобразивши родинні зв'язки у вигляді гілочок і правильно назвавши своїх родичів. Використовуйте слова: зять, тесть, двоюрідний брат (сестра), тітка тощо.
3. Як ви розумієте прислів'я «До свого роду хоч через воду»?
4. Готуючись до наступного уроку, влаштуйте вдома «бабусине свято». Зважте на такі поради.
 - Допоможіть дорослим прибрати квартиру.
 - Складіть святкове меню. Допоможіть мамі накрити на стіл. Правильно розмістіть тарілки, виделки, ложки й інші необхідні предмети.
 - Допоможіть мамі приготувати салат і бутерброди. А може, мама довірить вам підсмажити грінки або почистити картоплю? Це в сто разів цікавіше.
 - Ввічливо запросіть бабусю до столу.
 - Підготуйте для бабусі якийсь подарунок, який самі змайстрували (це можуть бути паперові квіти, кумедне звірятко-саморобка або коробочка для голок).
 - Коли всі вийдуть з-за столу, не забудьте допомогти мамі вмити посуд і поставити його на місце.
5. Поспостерігайте за своєю поведінкою в сім'ї протягом одного-двох днів та спробуйте застосувати знання, які здобули на уроці. Підготуйтеся розповісти про свій досвід однокласникам.

Урок 11. З ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ ДРУЖБА

1. Кого ми називаємо другом. 2. Що означає «вміти дружити» і за що ми цінуємо своїх друзів.

• Олесь та Богдан добре навчилися допомагати одне одному виконувати домашні завдання. Однак не завжди вони уникають суперечок. Ось і цього разу, здається, не обійшлося без непорозумінь.

– Не крутись, як дзиґа, Олесю, бо не будеш схожа на себе на моєму малюнку.

– А ти, Богдане, не затуляй себе аркушем паперу, бо ж учителька казала, що за нашими портретами учні класу мають упізнати, кого саме описано.

– Чекай, чекай, Олесю, – ти ж казала, що домашнє завдання – портрет друга, а тепер говориш «опис».

– Це те саме... – мовила Олесь та раптом замислилася: те, що вона могла б розповісти про Богданка не дуже збігалося з тим, як вона його намалювала...

Завдання 1

- Як ви гадаєте, друзів «вибирають» чи «знаходять»?
- Чому людині потрібні друзі?
- Що є найважливішим у дружбі?

1. Кого ми називаємо другом

Завдання 2

Зрозуміти відповідь на запитання, винесене в заголовок, вам допоможе гра. Позмагайтеся, хто більше за 1 хв добере дієслів, щоб закінчити речення.

Друзі можуть разом...

Запишіть речення переможця, доповніть його так, щоб дієслова не повторювалися.

Ви переконалися, що друзями є ті, хто може разом робити найрізноманітніші справи, розважатися й відпочивати. Та найголовніше – друзі довіряють одне одному, діляться своїми думками, мріями, таємницями, тобто покладаються одне на одного.

Тож друзів пов'язують не лише спільні справи, а й почуття щирості, довіри.

Довіра – ставлення до кого-небудь, яке виникає на основі віри в чийось правоту, чесність, щирість тощо.

Завдання 3

Прочитайте висловлювання про дружбу українського мислителя Григорія Сковороди. Чи погоджуєтеся ви з філософом? Доберіть приклади зі свого життя до кожного з його міркувань. Обмінюйтеся своїми думками з іншою парою.

Подібно до того, як купці вживають застережних заходів, щоб під виглядом хороших не купити поганих і зіпсованих товарів, так і нам треба найретельніше дбати про те, щоб, обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того – неоціненний скарб, по недбалству не натрапити на щось підроблене і несправжнє, що називається підлесником, і не одержати, за прислів'ям, замість чистого золота... підробку з міді або замість скарбів – вугілля.

Перша відмінна ознака підлесника – мінливість і непостійність: він не може довго йти за одним і тим же і триматись одного й того ж правила, але, подібно до мавпи, наслідує інших доти, доки не одержить того, чого домагався.

...І справді, для повної та істинної дружби, яка єдина найбільше зм'якшує прикрощі життя і навіть оживляє людей, потрібна не лише прекрасна доброчесність і подібність не самих тільки душ, але й занять. І саме з цієї причини справжніми моїми друзями багато хто не може бути, бо вони не вивчали наук або ж якщо і вивчали, то такі науки, які чужі моїм розумовим нахилам, хоч у всьому іншому вони й подібні до мене.

Подібно до того, як музичний інструмент, якщо ми його слухаємо здалеку, здається для нашого слуху приємнішим, так бесіда з відсутнім другом звичайно буває набагато приємнішою, ніж з присутнім.

Що таке дружба? Чому і як, на вашу думку, вона виникає? Які якості найцінніші в дружбі?

2. Що означає «вміти дружити» і за що ми цінуємо своїх друзів

Завдання 4

Дружба завжди виникає із взаємної симпатії. Наприклад, у малят така симпатія часто виявляється в бажанні поділитися солодощами. Те, що ви, п'ятикласники, даєте собі раду в ситуації, коли треба розділити яблуко чи тістечко, цілком зрозуміло. А чи вмієте ви ділитися увагою? Щоб перевірити це, пограйте в гру «Малюємо разом».

Об'єднайтеся в групи по 5–6 осіб. За правилами, кожен учасник малює олівцем лише одного кольору. Розподіліть між собою олівці. Оберіть тему малюнка й малюйте разом упродовж 5 хвилин.

Коли роботу виконано, подивіться, чи однаково представлені на малюнку кольори вашої групи. Якщо так – ви вмієте ділитися почуттями! Відтак – вмієте дружити.

Завдання 5

Прочитайте вголос три фрагменти зі шкільних творів про дружбу:

1. «Друг – це той, кому можна розказати про себе все-все. Він зрозуміє і не осудить, нікому не перекаже».

2. «Друг у людини буває один-єдиний. Це той, заради кого людина може забути саму себе».

3. «Якщо в людини багато друзів – це добра людина. Оскільки в дружбі, як і в любові, не можна тільки брати, не віддаючи. А якщо в людини вистачає серця, щоб віддати його багатьом людям, – значить вона добра».

Обміркуйте всім класом: яка з наведених думок здається вам найбільш слушною.

Завдання 6

Прочитайте уривок з повісті-казки Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Поясніть, що означає вислів «Ми відповідальні за тих, кого приручаємо». Які риси, по-вашому, треба мати, щоб самому бути гарним другом іншим?

– Добридень, – сказав лис.

– Хто ти? – спитав маленький принц. – Ти такий гарний...

– Я – лис, – відповів той.

– Пограйся зі мною, – попросив маленький принц. – Мені так сумно...

– Я не можу з тобою гратися, – відказав лис. – Я не приручений.

– О, вибач, – мовив маленький принц. І, подумавши, додав: – А що означає «приручити»?

– Це давно забуте поняття, – відповів лис. – Воно означає прихилити до себе...

– Прихилити до себе?

– Так, – відповів лис. – Ти для мене поки що тільки маленький хлопчик, такий же, як сто тисяч інших. І ти мені не потрібен. І я тобі теж не потрібен. Я для тебе тільки лис, такий же, як сто тисяч інших лисів. Але якщо ти мене приручиш, ми станемо потрібні один одному. Ти будеш для мене єдиний у цілому світі. І я буду для тебе єдиний у цілому світі...

– Я вже трохи розумію, – озвався маленький принц.

– Моє життя дуже одноманітне, – зітхнув лис. – Я полюю на курей, а люди полюють на мене. Усі кури однакові. І люди всі однакові. І мені трохи нудно. Але якщо ти мене приручиш, моє життя буде ніби сонцем осяяне. Я знатиму твою ходу і розрізнятиму її серед усіх інших. Почувши чийсь кроки, я ховаюся в нору. Твоя ж хода, як музика, викличе мене з нори. А потім – дивись! Бачиш, он там, на полях, достигає пшениця? Я не їм хліба. Мені зерно ні до чого. Пшеничні лани не ваблять мене. І це сумно! Але в тебе волосся наче золоте. І це буде чудово, якщо ти мене приручиш! Золоті хліба нагадуватимуть мені тебе. І я полюблю шелест колосся під подихом вітру...

Лис замовк і довго дивився на маленького принца.

– Будь ласка... приручи мене! – попросив він знову.

– Я б з радістю, – відповів маленький принц, – але в мене мало часу. Мені ще треба знайти друзів і пізнати багато всяких речей.

– Пізнати можна тільки те, що приручиш, – сказав лис. – У людей вже немає часу щось пізнавати. Вони купують готові речі у торговців. Але ж немає таких торговців, що продавали б друзів, і тому люди не мають друзів. Як хочеш мати друга – приручи мене!

– А що для цього треба зробити? – спитав маленький принц.

– Треба бути дуже терплячим, – відповів лис. – Спочатку ти сядеш трохи далі від мене на траву, ось так. Я краєм ока поглядатиму на тебе, дивитимусь, а ти нічого не казатимеш. Але кожен день ти сідатимеш трохи ближче...

Другого дня маленький принц прийшов знову.

– Краще, якби ти приходив в один і той самий час, – сказав лис. – Якщо ти прийдеш, наприклад, о четвертій годині дня, то я вже з третьої почуватиму себе щасливим. І що ближче до призначеного часу, то щасливішим я буду. О четвертій годині я вже почну хвилюватись і непокоїтись, я пізнаю ціну щастю! А якщо ти прийдеш коли попало, то я ніколи не знатиму, на котру годину готувати своє серце...

Так маленький принц приручив лиса. І коли настав час прощатись, лис сказав:

– О, я плакатиму за тобою...

– Сам винен, – відказав маленький принц. – Я не бажав тобі нічого злого, а ти зажадав, щоб я тебе приручив...

– Авжеж, – потвердив лис.

– Але ж ти плакатимеш! – сказав маленький принц.

– Ну звісно, – відповів лис.

- Виходить, ти нічого не виграв.
- Виграв, – заперечив лис. – Згадай, що я казав про золоте збіжжя.
- І змовк. Потім додав: – Є ще одна таємниця. Вона дуже проста: добре бачить тільки серце. Ти назавжди береш на себе відповідальність за того, кого приручив.

Завдання 7

Поясніть прислів'я: «Не так тії сто братів, як сто друзів», «У пригоді пізнавай приятеля», «Для приятеля нового не пускайся старого».

Чому в дружбі важливою є вірність? Обґрунтуйте умови дружніх стосунків.

- Якою є роль дружби в житті людини?
- Яка людина може стати добрим другом?

1. Прочитайте оповідання Георгія Химича «Песик та його друзі». Поясніть, чи був песик гарним другом. Чому? Часто доводиться чути, що тварини – наші друзі. У чому, по-вашому, виявляється дружба людини з природою?

ПЕСИК ТА ЙОГО ДРУЗИ

Однієї місячної ночі я прокинувся від того, що наш песик протяжно завивав на місяць. «І чого це він?» – подумалось мені. Подивився я уважно на місяць, тоді на песика, а тоді ще раз на місяць і пригадав таку історію...

Жили собі нерозлучні друзі: Песик, Котик, Півник та Кролик. І були вони завзятими мандрівниками. Коли їм випадало хоч трохи вільного часу, вони вирушали в далекі подорожі...

Обійшли вони уздовж і впоперек усеньку землю, а тоді почали все частіше поглядати на зоряне небо.

Надто подобалося їм спостерігати за місяцем – на небі він вирізнявся з-поміж усіх зірок...

Якось Песик і каже:

– Товариство! А чи не полетіти нам на Місяць? Гляньте, які там гори! А моря які глибокі! Див усяких, мабуть, чимало...

– Я про це давно думаю! – аж засяяв Котик

– На Місяць! На Місяць! – загукали Півник із Кроликом.

– То що – летимо? – запитав Песик.

– Летимо! – в один голос закричали друзі.

Почали вони майструвати справжнісінького зорельота. Песик був за Конструктора, адже серед них він найкраще розумівся на космосі і на зорельотах. Невдовзі зореліт був готовий.

– Друзі, стривайте! – схаменувся раптом Песик. – А хто ж залишиться вдома? Хто дбатиме про наш город? Хто?..

Але залишатися не хотів ніхто, бо всім кортіло на Місяць.

– Мабуть, доведеться, Песику, зостатися тобі, – сказав Котик. – Ти поміж нас найудатніший до всякої роботи.

– Авжеж! – вигукнув Кролик.

– Так-таки-так! – підтакнув Півник.

Песик схилив голову й мовчав.

– Будь ласка, не засмучуйся, – заспокоювали його друзі. – Треба ж комусь бути на господарстві. А наступного разу хтось інший залишиться, а ти – полетиш...

І ось настав час відлітати. Взяли мандрівці все необхідне й почали сідати у свій сяючий зореліт. Песик стояв поруч і прощально махав їм лапкою, ще й хвостиком.

Він пробував усміхатися, але з його очей чомусь капали сльози.

– До побачення, Песику! Не хвилюйся, ми швидко повернемося! – гукали на прощання Котик, Півник та Кролик.

Загуркотів двигун, зореліт заблимав тисячами вогнів, загудів, затрясся, а далі відірвався від землі – і полинув у небо...

Песик довго спостерігав за ним, аж доки зореліт не перетворився на маленьку цяточку, яку вже годі було розгледіти.

Став Песик жити сам-самісінький. Гарно він господарював, і все в нього було до ладу. Ось лише зранку тепер будив його не Півник, а будильник.

Минуло багато-багато днів, а друзі все не поверталися. «Може, – думав Песик – їм так сподобалося на Місяці, що вони й забули про мене?.. Оце то друзі!..»

– Але ж ні, – міркував він, – не могли вони забути мене і свою домівку. Видно, заблукали десь...

А може, зіпсувалося щось у зорельоті, і вони його ремонтують?.. Треба ще трішки почекати...»

Отож тепер, коли на небі з'являється місяць, Песик пильно-пильно вдивляється в нього. Іноді, як місяць висить майже над самою землею, Песикові здається, що він таки бачить там своїх друзів.

Тоді він закидає голову і протяжно гукає:

– Котику-у-у-у-у-у!.. Півнику-у-у-у-у-у-у!.. Кролику-у-у-у-у-у-у!..

Бо він і досі вірить, що його друзі ось-ось повернуться.

– О, здається, вже летять!.. Чуєте?.. Урра-а-а-а-а-а-а!..»

2. Розпитайте в батьків або в інших дорослих, за що вони цінують своїх друзів. Розкажіть їм, за що ви цінуєте свого друга. Поміркуйте, чи можна вас вважати гарним другом.

3. Підготуйте розповідь про випадок, який переконав вас у тому, що ваш друг – справжній.

4. Підготуйте в класі виставку фотографій «Ми вміємо дружити».

Урок 12. ЯК ДОСЯГТИ ПОВАГИ В КОЛЕКТИВІ

1. Що таке товаришування та як стати товаришким.
2. Чому важливо пишатися своїм колективом.
3. Як розрізнити справжній та вигаданий авторитет.

– Чому ж воно не займається? – бідкалася Олеся. – Усе ніби зробила правильно: і трісочки підклала, і розпалюю за вітром. Дівчаточка, невже не дамо собі ради в такій простій справі?!

Однокласниці обступили Олеся і, як могли, підбадьорювали її: мовляв, прийдуть хлопці, розпалять те капосне багаття.

– Розпалять, звичайно. Але ж і на глум візьмуть.

Аж тут з оберемками хмизу з'явився Богданко з товаришами.

– Дивіться-но, друзі, багаття не горить. Казав вам, що не можна цим дівчатам, – Богдан махнув рукою в бік дівчат, – доручати таку важливу справу... Плакала наша печена картопелька.

Почувши докори, дівчатка позакидали на плечі рюкзаки й подалися шукати іншої галявини.

Завдання 1

- Чи можна назвати клас Олесі та Богданка дружним?
- Як по-товаришському треба було вчинити в ситуації, що склалася?

1. Що таке товаришування та як стати товариським

Ви вже знаєте, що означає «дружити». На перший погляд може здатися, що товаришування – те саме, що й дружба. Недарма слова «друг», «товариш», «приятель» вживаються як синоніми. Між ними й справді багато спільного. Проте товаришування, на відміну від дружби, виникає у формальніших, тобто накиннутих ззовні, ситуаціях. Товаришування виникає між людьми, волею випадку змушених спілкуватися – у шкільному класі чи в студентській групі, на роботі тощо. Це зовсім не означає, що в класі або на роботі ми не можемо мати друга. Йдеться про те, що дружба вимагає більшої довірливості, теплоти, ніж товаришування.

Вам, очевидно, знайома ситуація, коли кілька однокласників товаришують, проте кожен має друга, який навчається деінде або й узагалі живе в іншому місті. Зрозуміти тонку грань між дружбаю та товаришуванням допомагає прикметник «товариський», тобто «той, який любить і вміє спілкуватися з людьми». Отже, товаришування охоплює ширше коло людей. Воно ґрунтується не стільки на почуттях взаємної прихильності, симпатії, скільки на доброзичливості, тобто на вмінні спілкуватися з людьми, виконуючи спільну справу.

Друг – людина, зв'язана з ким-небудь довірою, відданістю, спільними поглядами, переконаннями, на яку можна в усьому покластися.

Товариш – людина, яка спільно з ким-небудь виконує якусь справу, бере участь у якихось діях.

Завдання 2

1. Перевірте свою здатність до товаришування й дружби за допомогою тесту «Чи товариські ви?».

1. Ваш товариш захворів і не прийшов до школи. Ви:

- а) зателефонуєте йому й поцікавитесь здоров'ям – 5;
- б) ніяк не відреагуєте – 1;
- в) відвідаєте його, якщо хвороба неінфекційна, – 10.

2. Товариш не впорався із домашнім завданням. Ви:

- а) дасте йому списати – 5;
- б) допоможете розібратися – 10;
- в) удасте, що вас це не стосується, – 1.

3. Вам дуже хочеться морозива, і ви маєте гроші, та поряд з вами товариш, у якого немає грошей. Ви:

- а) купите морозиво тільки собі – 1;
- б) позичите товаришеві гроші – 5;
- в) купите два морозива, сподіваючись, що і товариш для вас нічого не пожаліє, – 10.

4. Вам подобається одна й та сама дівчинка (хлопчик). Ви:

а) обидва (обидві) намагається якнайдужче сподобатися їй (йому) – 10;

б) удаєте, що нічого не помічаєте, і намагаєтесь уникати цієї теми – 5;

в) при нагоді намагаєтесь розповісти про друга (подругу) щось не дуже гарне – 1.

5. Однокласник запросив вас на день народження, а товариша – ні. Ви:

а) нічого не скажете йому і підете самі – 1;

б) попросите однокласника запросити й товариша – 10;

в) підете самі, попередньо пояснивши товаришеві ситуацію, що склалася, – 5.

6. Товариш отримав не дуже приємне доручення: прибрати клас чи вимити вікна. Ви:

а) залишитеся після уроків і допоможете йому – 10;

б) поспівчуваєте йому і підете додому – 5;

в) порадієте тихцем, що таке доручення отримав він, а не ви, – 1.

7. Ваш товариш виграв приз у складному конкурсі. Ви:

а) постараетесь взяти участь у подібному конкурсі – 5;

б) порадієте за свого товариша – 10;

в) у душі позаздрите йому – 1.

Якщо ви набрали:

60–70 очок. Ваші друзі можуть пишатися дружбою з вами. Ви дуже надійна людина, з вами – хоч у вогонь, хоч у воду. У вас із другом повне взаєморозуміння.

20–59 очок. Ви непоганий товариш. Та тільки й того. Ви обережний, нерішучий, все заздалегідь розраховуєте. Але часом щось дуже важливе в житті проходить повз вас. Поміркуйте над цим.

Менше 20 очок. Навряд чи поруч з вами є справжній друг. І винні в цьому ви самі. Бо вам і самому не хотілося б мати такого друга. Постарайся змінити свої стосунки з товаришами, якщо не хочете залишитися самотнім.

Завершивши роботу, порадьтеся зі своїми однокласниками: чи збіглися ваші думки про себе з результатами тесту? Що вам хотілося б у собі змінити?

Завдання 3

Прочитайте байку Езопа. Визначте, про яку рису, важливу для товаришування, у ній ідеться.

КОЧОВИК І ВЕРБЛЮД

Правився якимось кочовик із верблюдом у далеке селище. Сонце пекло немилосердно, бідолаха вмивався потом і геть засапався.

– Потерпи трохи, – каже верблюд, – ось дістанемось оази, сядеш у холодочку та й спочинеш. Дивись на мене – я ж не нарікаю на спеку! А на мені ще й нав'ючено стільки!

– Правда твоя, – зітхнув кочовик, – тільки ходімо швидше. Довго простували вони рівниною, аж ось добулися до гори – її треба було подолати, щоб досягти оази.

Важко підійматися в таку спеку, тож кочовик ступав угору смутний-пресмутний. Але як вибралися на вершину й почали спускатися – по-веселішав.

– Таки вилізли! А спускатися куди легше, хіба ж ні? Верблюд мовчав. Кочовик озирнувся.

– Хіба ж ні? – перепитав. – Тобі що більше до вподоби: дертися на гору чи спускатися з гори?

– Я залюбки пройшов би іншою дорогою – довшою, але рівною. Чому ти про неї забув?

Чим товаришування відрізняється від дружби?

Чи важливо для людини мати товаришів? Чому?

Якими, на вашу думку, є моральні правила товаришування?

2. Чому важливо пишатися своїм колективом

Товариські стосунки складаються серед людей, об'єднаних спільною діяльністю, спільними інтересами, тобто в колективі. Всі ми перебуваємо здебільшого в кількох колективах. Наприклад, ви є членами класного колективу та колективу школи. Якщо ви відвідуєте танцювальний гурток або спортивну секцію, то належите до тих колективів. Колективом є навіть постійні відвідувачі комп'ютерного клубу або прихильники однієї футбольної команди, якщо вони постійно спілкуються між собою.

У кожному колективі поведінку людини визначають певні правила. У дитячих колективах допомагають обрати ці правила й дотримуватися їх дорослі – класний керівник, куратор, керівник гуртка, тренер. Пригадайте, як разом з класним керівником ви складали графік чергувань у класі, визначалися з класною емблемою, придумували рубрики класної газети. З ініціативи вчителя ви, певно, обговорювали, чому не варто запізнюватися до школи, хто буде грати в класній футбольній команді, а хто відповідатиме за привітання до дня народження. Те, за якими правилами ви вирішили розв'язувати різноманітні класні справи і як, власне, ви їх розв'язуєте, що вважаєте для свого колективу бажаним, а що небажаним, відрізняє ваш класний колектив від інших. Це відмінне й становить честь колективу.

Завдання 4

Пригадайте, що означає поняття «честь людини». За допомогою уявного мікрофона поясніть, що таке честь колективу. Обміркуйте, що спільного в поняттях «честь людини» та «честь колективу».

Об'єднайтеся в малі групи, оберіть одну з ситуацій і проаналізуйте її, відповівши на наведені запитання. Повідомте результати своєї роботи класові.

Ситуація 1. Упродовж місяця учні п'ятого класу готувалися до шкільного свята: вчили напам'ять ролі, брали участь у репетиціях, готували декорації та костюми. Все було гаразд, проте напередодні виступу захворів виконавець однієї з головних ролей. Мишкові, який мав гарну пам'ять, доручили вивчити додатковий текст. Хлопець відмовлявся, бо й так мав чималий шматок. Проте ніхто з дітей не зважив на пояснення. «Ти маєш найкращу пам'ять», – не вгавали п'ятикласники. Коли наступного дня виявилось, що Мишко ролі не вивчив, із ним перестали розмовляти.

Чи можна твердити, що Мишко зневажив честь колективу? Чи можна було вчинити так, щоб нікого не перекорвантажувати, нікого не ображати й водночас не зірвати виступ?

Ситуація 2. Учні 5-Б класу готувалися до шкільного конкурсу декламаторів. Кожен клас мусив делегувати одного виконавця. Діти вирішили, що честь класу може відстояти тільки Марічка, яка відвідувала театральну студію. Дівчинка сумлінно поставилася до свого обов'язку, вивчила великий вірш. Але несподівано, у день виступу, вона захворіла на ангіну, мала високу температуру й до школи не прийшла. П'ятикласники почувалися скривдженими. Марічці ніхто не зателефонував, а коли дівчинка одужала, – з нею ніхто не розмовляв.

Чи можна твердити, що Марічка підвела свій клас? Чи справедливим було ставлення до неї з боку однокласників? Як можна було вчинити, щоб запобігти такій ситуації?

Ситуація 3. У школі відбувався турнір з футболу. У команді 5-А класу найвправнішим футболістом був Петрик. Хлопець охоче погодився грати за честь класу, проте на гру, яка відбувалася після уроків, не прийшов – йому дуже хотілося подивитися по телевізору трансляцію європейського кубка, і це бажання взяло гору над зобов'язаннями перед однокласниками. Коли наступного дня хлопцеві докоряли через поразку, він відповів, що вчинив так навмисно, щоб усі, а не лише він, навчилися грати: мовляв, щоб навчитися плавати, потрібно впасти в річку.

Чи погоджуєтеся ви, що Петрик підвів свій клас? Чи міг він вчинити так, аби його інтереси було погоджено з інтересами колективу?

Ситуація 4. На новорічному святі в школі Ганнуся брала участь у хореографічному номері, виконуючи який, повинна була танцювати з Андрієм. У день свята, а це був останній день семестру, хлопчик не прийшов – батьки несподівано поїхали до бабусі з дідусем і забрали з собою сина. Ганнуся почувалася засмученою, адже танцювати вальс без партнера складно й незручно. Та й однокласники почали глузувати з дівчинки, а дехто навіть сказав, що її участь у номері зіпсує враження від виступу класу. Проте, прислухавшись до поради вчителя, Ганнуся танцювала. Хоч дівчинка трішки порушила гармонію танцю, проте танцювальний номер класу було визнано найкращим на святі.

Чи по-товариському поставилися однокласники до Ганнусі? Чи погоджуєтеся ви з думкою, що колектив не повинен зважати на інтереси особи? Як досягти гармонії в стосунках особи та колективу?

Проаналізовані вами ситуації належать до конфліктних. Проте ви переконалися, що з кожної з них можна знайти вихід. Цей вихід і буде тим позитивним досвідом спілкування, без якого не можна навчитися товаришувати.

Тож конфлікт у колективі, якщо він не перетворюється на сварку чи бійку, – справа буденна і навіть необхідна. Інакше й не може бути, бо колектив об'єднує таких різних людей. Цілком природно, що інтереси кожного не можуть і не повинні збігатися. Проте якщо в колективі панують взаємоповага, доброзичливість, терпимість одне до одного, то обстоювання його честі стане справою честі кожного.

Чому товаришування потрібно навчатися? Обґрунтуйте або спростуйте висловлювання: «Ми завжди повинні намагатися віднайти не те, що нас відрізняє від інших людей, а те, що маємо з ними спільного».

3. Як розрізнити справжній та вигаданий авторитет

Прочитайте уривок з оповідання Анни Франк «Євин сон». Обміркуйте, чому авторитет дівчинки Ліни з Євиного класу – несправжній.

Єва стояла біля входу у великий парк і зазірала крізь огорожу, ніяк не наважуючись увійти. Коли вже зібралась була відійти, перед нею раптом постало маленьке дівча з крильцями і промовило:

- Ну ж бо, Єво, сміливіше! Чи ти не знаєш дороги?
- Не знаю, – збентежилась Єва.
- То я проведу тебе.

І по цих словах маленька крилата ельфа взяла Єву за руку.

– Я покажу і поясню тобі геть усе, – промовила ельфа. – Опісля з'ясуєш все, що незрозуміле, але наразі мовчи і не перебивай мене. Бо інакше відведу тебе додому і знатимеш ти не більше, ніж решта нерозумних людей.

...Отож почнімо.

Найперше, ось троянда – королева квітів. Вона така гарна й запашна, що в кожного аж голова паморочиться, і насамперед у неї самої.

Троянда розкішна, витончена й духмяна, проте коли щось їй не до вподоби, вона вмить випускає колючки. Немов та примхлива юна панночка: миловида і зовні досить привітна, але тільки торкни її або ж відвернись на мить, зупини свою увагу на комусь іншому, одразу ж відчуєш її гострі кігтики. У голосі звучать в'їдливі нотки: вона ображена, хоча не бажає показувати цього.

– Але ж, ельфочко, якщо це так, чому ж тоді всі вважають троянду королевою квітів?

– А тому, що більшість людей засліплені зовнішнім блиском, і якби провести вибори королеви квітів, лиш одиниці не віддали б свої голоси за троянду, пишну й гордовиту. У світі мало хто замислюється: а може, десь є інша особа, хай і не така показна, зате шляхетніша й талановитіша та більш підхожа для ролі владарки.

– А сама ти теж вважаєш троянду дуже гарною, чи не так, ельфочко?

– Так, і якби вона повсякчас не хизувалася своєю вродою, то могла б бути й улюбленицею. Оскільки ж всі визнають троянду першою квіткою серед квітів, – вона завжди чванитиметься й буде надміру зарозумілою. Особисто моєї уваги такі створіння не привертають.

– А як на твою думку, Ліна теж чваниться? Вона також красуня, та ще й багатійка, і тому верховодить у нашому класі.

– Поміркуй сама, Єво, і ти погодишся, що якби маленька Марі, скажімо, висловила своє невдоволення Ліною, то та наструнчила б проти неї весь клас. Чому? Просто Марі невродлива й небагата. А ви? Кожна з вас змирилася з цією несправедливістю, боючись втратити Лінину прихильність. А щоб вас і надалі запрошували до її розкішної господи, ви дозволяєте їй командувати собою. З часом такі дівчатка, як Ліна, зостаються самотніми, бо перевесники починають помічати їхні вади. Тож, аби не вікувати без товаришів, таким чванькам ліпше змінити свою поведінку.

– То ти гадаєш, ельфочко, мені варто спробувати переконати дівчат не коритися Ліні?

– Так. Спершу вона буде страшенно злоститися на тебе. Проте пізніше, коли отямиться і зрозуміє, як погано поводитись, то відчує вдячність і здобуде друзів, щиріших, ніж ті, що їх мала досі...

Чи доводилося вам спостерігати стосунки «вдаваних товаришів»? Чому треба вміти відрізнати їх від щирого товаришування? Чи можуть усі діти в класі товаришувати? Як налагодити спілкування з людиною, яка є членом вашого колективу, проте не симпатична вам?

Пиха – надмірно висока думка про себе, погорда, зарозумілість, зазнайство.

Презирство – повна зневага, крайня неповага до кого-небудь.

Заздрість – почуття досади, роздратування, викликане якоюсь перевагою іншого.

- Що означає бути товариським? Наведіть приклади взаємодопомоги й поваги у вашому колективі.
- Що означає пишатися своїм колективом?
- Якими є ваші обов'язки перед колективом класу?
- Чи доводилося вам захищати честь класу? Яким чином? Які люди, на вашу думку, є авторитетними в колективі?

1. Прочитайте рубрику «До вашої скарбнички слів». Доберіть до названих у ній рис протилежні зі слів, наведених нижче. Запишіть утворені пари. Які з цих рис ви хотіли б мати самі? Яких хотіли б позбутися?

Уважність, повага, великодушність, доброзичливість, чуйність, заповідливість.

2. Розпитайте батьків або інших дорослих, чи існують в їхніх колективах товариські стосунки. Чи цінують вони свій колектив і чому? Як вони долають конфліктні ситуації? Підготуйтеся розповісти про їхній досвід своїм однокласникам.

3. Складіть перелік з 4–5 правил товариської поведінки в класі та запропонуйте своїм однокласникам обговорити й схвалити їх.

Уроки 13-14. ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ, ОПАНОВУЮЧИ ТЕМУ

Завдання 1

Які стосунки між людьми вважаються ідеальними? Що потрібно, аби досягти ідеальних взаємин?

Завдання 2

Об'єднайтеся в малі групи. Кожна з груп подорожуватиме в Країну ідеальних взаємин, малюючи власну карту, на якій відтворюватиме свій шлях.

Пам'ятайте!

1. На карті мають бути позначені вихідний і кінцевий пункти вашої подорожі.

Дайте назву своїй Країні ідеальних взаємин.

2. Вірний шлях до цієї країни вказують основні моральні правила. Правильність шляху визначають ваші власні вчинки та поведінка, а також вчинки й поведінка інших людей.

На окремому аркуші випишіть усе, що, на вашу думку, допомагатиме на шляху до ідеальних взаємин між людьми. Розташуйте вздовж дороги знаки, які міститимуть інформацію про основні чесноти, що дозволять вам подолати цей шлях. Пам'ятайте, що лише той, хто матиме зображені на дороговказах (дорожніх знаках) чесноти, здобуде право увійти до Країни ідеальних взаємин.

3. Дорогою можуть трапитися перепони: річки, озера, болота, гори, ліси тощо. На вас чатує небезпека невірних поворотів, що ведуть до глухих кутів.

Випишіть чинники, які заважають вам досягти ідеальних взаємин. Тепер розставте всі знаки, які попереджають про невірні повороти, перешкоди та небезпеки вздовж дороги. Це допоможе подорожнім уникнути ускладнень.

4. Підготуйтеся до презентації своєї карти в класі.

5. Запросіть своїх батьків відвідати школу й ознайомитися з результатами вашої праці.

Завдання 3

Які перешкоди на шляху до Країни ідеальних взаємин маєте ви особисто?

Напишіть для себе невеличку (з 3–4 пунктів) програму вдосконалення поведінки.

Почніть кожен пункт програми словами: «Я хочу щодня бути...»

Якщо ви маєте бажання, поділіться результатами своєї роботи з однокласниками.

Завдання 4

Роздивіться малюнки. Чи погоджуєтеся, що зображені на них ситуації можливі в Країні ідеальних взаємин? Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5

Які з наведених нижче українських прислів'їв дають поради, як досягти ідеальних взаємин з людьми? Поясніть, як ви розумієте ці прислів'я.

Хто високо літає, той низько сідає.

Не пхай свого носа до чужого проса.

Кисне, як солоний огірок.

Терпи, козаче отаманом будеш.

1. Прочитайте уривок з повісті-казки Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Чому мешканець цієї планети був самотнім? Кого називають честолюбцями? Чому пиха та надмірна честолюбність перешкоджають ідеальним взаєминам між людьми?

На другій планеті жив честолюбець.

– А-а, ось і шанувальник прибув! – вигукнув він, ще здалеку побачивши маленького принца.

Адже для пихатих людей усі інші – їхні шанувальники.

– Добридень, – сказав маленький принц. – Який смішний у вас капелюх.

– Це для вітання, – пояснив честолюбець. – Щоб уклонятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто ніколи не заглядає.

– Он як? – сказав маленький принц, нічого не зрозумівши.

– Поплеши в долоні, – порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець трохи підняв капелюха й поштиво вклонився.

Тоді маленький принц знов заплескав у долоні. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову вклонився.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

– А що треба зробити, щоб капелюх упав? – спитав він.

Але честолюбець його не почув. Пихаті люди не чують нічого, крім похвали.

– Ти й справді дуже шануєш мене? – спитав він маленького принца.

– А що значить – шанувати?

– Шанувати – значить визнавати, що я найвродливіший, найкраще одягнений, найбагатший і найрозумніший на планеті.

– Але ж на твоїй планеті ти сам-один!

– Зроби мені ласку, все одно шануй мене!

– Я шаную, – сказав маленький принц, злегка знизавши плечима, – та яка тобі з того користь?

І він утік од честолюбця.

2. Випишіть з тексту, у чому виявляється честолюбність. Чи доводилося вам спілкуватися з людьми, яким властива ця риса? Що б ви порадили таким людям?

Шануймо людей- і люди шануватимуть нас

Урок 15. ЯК ВИНΙΚАЮТЬ ПРАВИЛА ЕТИКЕТУ

1. Що таке церемонії. 2. Які манери називають гарними.

Олеся та Богданко відвідали Національний історичний музей. Найбільше їх вразила експозиція залів, присвячених українському козацтву.

– З уроків історії ми знаємо, що найважливіші питання свого життя козаки розв'язували на радах, – звернувся Богданко до екскурсовода. – А як відбувалися такі ради? Як поводитися козаки під час них? Що визначало їхні слова й вчинки?

– Козацька рада, – пояснювала працівниця музею, – передбачала цілу церемонію. На раду запорожці сходилися заздалегідь. Відбувалася вона на січовому майдані. За простими козаками на площу вступали козацькі ватажки – старшина та козацькі урядовці. Усі знімали шапки. Раді обов'язково передував молебень, що відбувався тут-таки на майдані.

Про початок ради сповіщав довбиш, який бив у литаври – великі барабани, що формою нагадували півкулі. Потім до козаків звертався кошовий отаман, який промовляв завжди ті самі слова. Так, під час новорічної козацької ради він питав товариство: «Чи не бажаєте ви, за старим звичаєм, змінити всю старшину й обрати замість неї нову?»

– А чи правда, – поцікавилася Олеся, – що за звичаєм обраний на посаду козак обов'язково мав двічі відмовитися й лише після третьої пропозиції брав до рук булаву?

– Так, це передбачала церемонія ради.

- Як, на вашу думку, козаки ставилися до свого обов'язку брати участь у раді? Чому?
- Чому церемонія ради була досить складною?
- Про які правила поведінки козаків під час цієї церемонії ви дізналися?

1. Що таке церемонії

З давніх часів спілкування між людьми, особливо коли йшлося про стосунки з іншими народами, супроводжувалося складними церемоніями. Так, наприклад, у Стародавньому Римі послі, вирушаючи до іншої держави, мали на собі спеціальний одяг та прикраси, за якими їх впізнавали. Під час морської чи сухопутної подорожі їх супроводжували загони воїнів – почесні ескорти. Якщо до Риму приїздили послі інших держав, на їхню честь обов'язково влаштовували народні свята та розваги. Переговори з ними відбувалися в найрозкішніших залах палацу. Від'їзд послів супроводжувався обміном подарунками між державами. Кожна подія, пов'язана з перебуванням послів, передбачала чіткі й незмінні правила поведінки: де і як стояти, що вдягати, з ким і в якій послідовності розмовляти, що саме говорити тощо.

Церемонія – прийнятий або встановлений порядок здійснення якогось урочистого обряду, а також сам обряд.

Церемонний – 1) той, що дотримується прийнятого етикету, витончено ввічливий, манірний; 2) той, що вимагає підвищеного вияву уваги до себе, бундючний.

Кожен народ створював свої урочисті церемонії, пов'язані не тільки з міжнародними відносинами, а й зі святами. Так, з давніх-давен у Скандинавії існував звичай давати найкраще місце за столом найшановнішому гостеві. Прибуття поважних гостей і сьогодні в багатьох країнах супроводжується врученням квітів, хліба-солі, подарунків, музикою, урочистими промовами. Церемонії зустрічі можуть бути різними, проте вони завжди спрямовані на те, щоб продемонструвати повагу до гостя.

Кожна церемонія передбачає дотримання людьми, які беруть у ній участь, певної сукупності правил поведінки – **норм етикету**.

З плином часу деякі норми перестають існувати, їх замінюють інші, деякі зберігаються лише як правила церемоніальної поведінки, інші – переходять у повсякденне спілкування людей.

Завдання 2

Пригадайте 1-2 церемонії, які вам доводилося спостерігати або в яких ви брали участь. Яких правил поведінки дотримувалися учасники тих церемоній? Які з цих правил стосуються тільки урочистої церемонії, а які – й повсякденного життя?

Завдання 3

Що, на вашу думку, означає фраза: «Поговорімо без церемоній»? Чи потрібні церемонії сьогодні? Чи існують урочисті церемонії у вашій школі, у вашій громаді? Чи берете ви в них участь? Чи подобаються вони вам і чи треба їх зберігати? Чому?

Як церемонії впливають на поведінку великих груп людей? Як пов'язані між собою церемонії та етикет?

2. Які манери називають гарними

Наш настрій великою мірою залежить від поведінки людей, з якими ми спілкуємося. Гарна поведінка, тобто чемна й люб'язна, нас тішить, погана – ображає й засмучує. Дружні вчинки щодо нас приємні, ворожі – ні.

Пригадайте, скільки разів упродовж дня ми відчуваємо увагу людей: в автобусі чи трамваї, просто на вулиці. Відчуваючи їхні погляди, часто думаємо, як вони до нас ставляться, як оцінюють. Досить часто це викликає в нас відчуття ніяковості. Коли ми починаємо спілкування з кимось – запитуємо про щось, просимо відчинити вікно чи посунути, з того, як люди відповідають нам, ми робимо висновок про те, як нас сприймають.

Завдання 4

Російський письменник Антон Чехов висловив думку, яку цитують уже майже століття: «У людині все має бути прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, і думки».

Проаналізуйте ситуацію, взявши за гасло це висловлювання Чехова.

Учитель привів до класу новеньку. Вона так гарно виглядала: чепурна, з гарною зачіскою та симпатичним обличчям. Увійшла, сіла, й здалося, що вона не помічає нікого навколо. У класі запанувала тиша. Всі здивовано роздивлялися дівчинку. Один з хлопців пожартував: «Ой-ой-ой, хто ж це така поважна до нас завітала?». Дівчина повернулася до нього й відповіла: «Ей ти, дурню, стули писок і дивися на себе!». Клас одразу загомонів, усі втратили інтерес до новенької: як усі, нічого цікавого.

У кожній країні, в різних умовах – за часів війни чи миру, правила поведінки людей можуть бути дуже різними. Проте за будь-яких обставин лише та людина, яка чинить так, аби не при-

нижувати, не ображати інших, не завдавати їм зайвого клопоту, а навпаки – робити їхнє життя приємнішим, може вважатися гарно вихованою. Про таку людину кажуть: «Вона має гарні манери».

Манери – спосіб поводитися, триматися в товаристві.

Завдання 5

Визначте, у яких ситуаціях герої демонструють гарні манери.

1. Михась завітав до Віталіка на день народження. За столом хлопець виголосив: «Я не буду їсти нічого, крім торта й цукерок».
2. Подруги зайшли до під'їзду. Біля ліфта стояв дідусь. Оленка привіталася. А Люся здивовано запитусь: «Цей дідусь твій знайомий?». «Ні, він просто живе в нашому під'їзді», – пояснила Оленка.

3. Сашко після уроків зайшов провідати однокласника Богдана. Двері відчинила його мама. Сашко запитав: «Богдан удома?».
4. До мами прийшла приятелька й питає її маленьку дочку: «Як тебе звати?». «А навіщо вам?» – відповіла дівчинка.

5. Тарас зателефонував Оксанці, але слухавку взяв її брат: «Добрий день, – привітався Тарас. – Запросіть, будь ласка, до телефону Оксану».

6. На вулиці перехожий звернувся до хлопця: «Синку, скажи, будь ласка, як пройти до драматичного театру?». Не повертаючи голови, хлопець відповів: «Я не довідкове бюро».

ЯК ВИХОВАТИ В СОБІ ГАРНІ МАНЕРИ

Пам'ятайте!

Всі люди різні й мають право на власні смаки та захоплення. Намагайтеся не вживати вислови, подібні до таких:

«Я таку гидотну їжу не люблю й ніколи не їм!», «Поглянь лишень, як убрався! Я б ніколи такого не вдягнув!», «І навіщо ти читаєш цю книжку?! Я вважаю, що вона неймовірно нудна!», «Чому ти товаришуєш з Ніною? Вона мені зовсім не подобається, і я б ніколи з нею не зналася!».

Якщо ви поведетеся чемно щодня, ви звикаєте до цього. Така поведінка стає автоматичною і не потребує від вас навіть роздумів, однак завжди справляє про вас найкраще враження.

Яке значення в людських взаєминах мають такі чесноти, як привітність, доброзичливість, гідність, благородство? Розкрийте роль кожної з них на конкретних прикладах. Чому, щоб набутти гарних манер, потрібно постійно тренуватися?

- Що таке церемонія?
- Чому церемонії передбачають жорсткі правила поведінки їх учасників?
- Як виник етикет?
- Яку роль відіграють чесноти в людських взаєминах?
- Яка поведінка свідчить про гарні манери?

1. Намалюйте людину з гарними манерами. Поміркуйте, чи може людина з гарними манерами бути неохайно вдягнутою, не зачесаною тощо?
2. Чи можете про себе сказати, що ви людина з гарними манерами? Якщо ні, то спробуйте визначити, чого вам бракує. Складіть для себе 2-3 правила поведінки, які могли б поліпшити ваші манери.
3. Прочитайте оповідання. Розкажіть, про який козацький церемоніал залишив свідчення австрійський посол? Які риси та обставини життя наших предків втілено в описаних церемоніях?

ЗНАНІ В ЄВРОПІ

– Який усе-таки дивний край, – подумав австрійський посол і занотував до щоденника: «Кількох найбільш знатних козаків було вислано нам назустріч, щоб привітати від імені всього товариства, а коли ми наблизилися до острова, загриміли постріли з важких гармат».

Посол пригадав, як наближався до Січі. Як не напружував зір, козацьку засіку побачив лише зблизька. Для спорудження укріплень січовики обирали розкидані за Дніпровими порогами острови, оточені густими плавнями та невеликими, але глибокими річками. Ворогові, який не знав місцевості, важко було помітити збудовані на них укріплення.

Крім природних перешкод, на непроханих гостей чатували високі земляні вали, глибокі рови, гострий частокіл, вежі з гарматами. Таке поєднання, як переконався посол, робило Січ справді неприступною.

Усередині Січ була так само бездоганно облаштована, як і ззовні. У центрі містився майдан, на якому височіла церква та збиралося козацтво на свої ради. Навколо майдану рівними рядами розташувалися приміщення канцелярії, майстерень, де лагодили і виготовляли зброю, козацькі курені – великі дерев'яні хати, де мешкали січовики.

Життя січовиків було цілком підпорядковане умовам війни навіть тоді, коли ворог був далеко. Власне цим пояснив один козак відсутність жінок на Січі, що так вразило посла. Козаки самі собі були кравцями, шевцями, кухарями.

Кожній справі на Січі – чи то сніданку, чи відвідинам церкви, чи заняттям ремеслами, чи навіть відпочинку – відводився певний час.

Обов'язковими були щоденні військові вправи. У цих герцях на конях, фехтуванні на шаблях, змаганнях куренів в подоланні рівчаків та інших природних перешкод вдосконалювалася вояцька вправність козаків, зростала їхня сила.

В тих заняттях брали участь джури – хлопчики-підлітки, яких було чимало на Січі. Вони жили в куренях, виконували найрізноманітніші доручення своїх наставників, училися в січовій школі. Найобдарованіші з них співали в церковному хорі, а згодом могли продовжувати освіту в Києві чи деінде.

Дуже поважали на Січі літніх козаків – «дідів». Усім відомо, що козак здебільшого гинув у бою. Тож ті мудрі «діди», яким щастило дожити до глибокої старості, мали величезний життєвий і вояцький досвід. Їхнє слово було законом для молоді.

Уроки 16-17. ЯКИМИ Є МОРАЛЬНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

1. Що в Україні споконвіку шанували найбільше. 2. Чому українці оцінюють людей за їхнім ставленням до праці. 3. Як в українському етикеті втілено шанобливе ставлення до інших. 4. Чому потрібно знати звичаї різних народів, які живуть в Україні.

До школи, в якій навчаються Богдан та Олеся, мають приїхати гості з-за кордону. З цієї нагоди учні готують виставку малюнків, присвячених Україні. Олеся з Богданком вирішили взяти участь у заході. От тільки не можуть дійти згоди, що малювати.

– Богдане, що ти маєш проти дніпровського краєвиду? – стояла на своєму Олеся. – Назвемо малюнок Шевченковим рядком «І Дніпро, і кручі...»

– Як ти не розумієш, Олесю, Дніпро – така сама річка, як і багато інших. За цим малюнком не впізнаєш Україну.

– Гаразд, а що пропонуєш ти?

– Давай намалюємо, як на березі Дніпра святкують Купайла.

– Дивний ти, Богдане, тож Купайла святкують не лише в нас. Звідки гості-туристи знатимуть, що йдеться саме про Україну?..

Завдання 1

- Як можна розв'язати суперечку Богданка та Олесі?
- Чому звичаї називають характером народу?
- Чи впливає природа, особливості господарювання на характер народу? Чому кожен народ має свої звичаї?

1. Що в Україні споконвіку шанували найбільше

Кожен народ упродовж багатьох віків свого існування здобуває неабиякий досвід. В основі цього досвіду завжди лежить те, що варто цінувати найбільше. Для українців такою цінністю споконвіку була рідна земля, Батьківщина. Українці кажуть: *«Рідний край, як рай, а чужа країна, як домовина»*, *«Погана птиця, що своє гніздо ганить»*, *«Свій дім не ворог: коли прийдеш, то прийме»*, *«За морем тепліше, та вдома миліше»*. Ці прислів'я свідчать, що Батьківщину українці шанують так само, як рідний дім, батька-матір. Недарма в народних казках славлять героя, який долає злого змія, що братів-сестер неволить, найвродливіших дівчат забирає у полон, краде з неба і сонце, і місяць, і усі зірки, тобто кривдив народ, рідний край. Земля для українців – матінка, годувальниця. Шанувати її треба так само, як і рідну неньку: *«Матір не купити, не заслужити»*, *«На сонці тепло, а коло матері добре»*.

До найбільших цінностей нашого народу споконвіку належить і мова. Цю моральну норму втілює прислів'я: *«Хто своєї мови цурається, той сам себе стидується»*.

Завдання 2

Прочитайте українську народну легенду «Змієві вали». Як у творі оспівано любов до рідної землі?

ЗМІЄВІ ВАЛИ

Вали ці зроблені Змієм, який пожирав людей. Якось цей Змій побачив двох святих – Кузьму й Дем'яна, погнався за ними, щоб їх з'їсти. Кузьма й Дем'ян (вони були ковалями) встигли сховатися в кузню, де й заперлися. Змій пролизав залізні двері кузні й просунув туди язика.

Тоді Дем'ян схопив кліщами змія за язика, Змій почав просити, щоб його відпустили.

– Досить, – казав він, – будемо миритися: хай буде вашою половиною світу, а половина моєю. Я не буду чіпати вашої сторони, а ви – моєї. Переділимося!

– А як же ділитися, – кажуть Кузьма і Дем'ян, – ми можемо не взнати межі: ти будеш показувати, що це твоя половина, а ми – що наша. Краще переорати навпіл землю, щоб ти не перелазив на наш бік брати людей, бери тільки своїх.

Кузьма й Дем'ян сказали тут же, що самі вони не в силі орати плугом. Тоді Змій сказав, що він переоре світ сам. На тому й погодилися.

Кузьма і Дем'ян запрягли Змія в плуг, а самі пішли за ним і переорали так світ раз від моря й до моря. Та виявилось, що борозна була невелика, малопомітна. Тоді Змій повернув удруге «всклад» орати по тому місцю, так що вал вийшов вдвічі вище попереднього. Дотягнувши до синього моря, Змій дуже стомився, його мучила така сильна спрага, що він обпився води і луснув.

Завдання 3

«Словник епітетів української мови» наводить до слова «Україна» понад 70 прикметників-означень. Повправляйтеся в слововживанні й ви. Визначте переможця, який добере до слова «Україна» найбільше влучних означень.

Патріот – той, хто любить, шанує рідну землю.

Якими є найбільші традиційні цінності українців? Якої поведінки й ставлення до Батьківщини вимагають від нас ці цінності?

2. Чому українці оцінюють людей за їхнім ставленням до праці

Чи не найбільшою чеснотою українці споконвіку вважали працелюбність. Цю рису прагнули змалку прищепити дітям. За ставленням до праці оцінювали моральні якості людини. Ледарство, недбальство, нехлюйство всіма засуджувалися. Згадайте, хто з героїв у народних казках здобуває винагороду? Кого оспівано в піснях? Що більше народних творів пригадуватимете, то більше переконуватиметеся: найшанованіший герой в українців – трудар.

Натомість неробство завжди в Україні засуджували: «*Велика газдиня: три городи – одна диня*», «*На язик гарячий, до роботи ледачий*».

Завдання 4

Поясніть українські прислів'я.

Хто дбає, той і має.

Трудяща копійка годує довіка.

Хто робить, той голий не ходить.

Роби криво й ходи певно.

Гірко зароби, солодко з'їж.

Без труда нема плода.

Одним з найурочистіших свят у наших предків було свято врожаю – Обжинки, що за гучністю не поступалося весіллю. У цей день вшановували роботящі руки, які докладали праці, дбаючи про родинний добробут:

Там у полі криниченька,
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпи мали,

Срібнії юрочки,
Що в'язали снопочки.
Добрії були женці –
Дівчата й молодці.

Завдання 5

Прочитайте уривок з книги Олекси Воропая «Звичаї українського народу» про традиції святкування Обжинок. Що свідчить про урочистість цього свята? Обміняйтеся своїми думками з іншими.

На Чернігівщині по закінченні жнив женці обходять ниву, збирають не зрізані серпом колоски і в'ють вінок, а часом два вінки: один із жита, а другий з пшениці. Кожен вінок, звичайно, переплітають польовими квітами: синіми волошками, червоними маками, білим ромензіллям. Сплетений вінок кладуть на голову найкращій із дівчат і всі гуртом ідуть до господарського двору, співаючи пісень. Попереду йде хлопчик і несе уквітчаний сніп жита чи пшениці. Підходячи до господарських воріт, женці співають:

Одімкни, пане, нові ворота,
Несем віночок з щирого злата;
Ой, вийди, пане, хоч на ґаночок,
Ой, викуп, викуп злотий віночок...

Господар виходить на ґанок і зустрічає женців із хлібом-сіллю, а потім запрошує до хати й частує обідом. Вінок і сніп віддають господареві в руки зі словами:

«Дай, Боже, щоб і на той рік уродився хліб!»

Цей сніп і вінок зберігають у хаті на покутті під образами, а в день Спаса їх несуть до церкви й святять разом із хлібом, що спечений з борошна нового врожаю.

Завдання 6

Прочитайте народні приказки, що стосуються праці. Поміркуйте, яку думку вони втілюють. Як потрібно працювати, щоб не почути на свою адресу таких слів?

«Робить, як у рукавицях», «Робить, наче сонний», «Робить, як не своїми руками», «Робить, наче у воловім вусі».

Завдання 7

Поясніть наведені нижче словосполучення. Чому до слова «праця» можемо дібрати такі різні означення?

Благородна праця, відповідальна праця, самовіддана праця, героїчна праця, марна праця, гірка праця, чорна праця.

3. Як в українському етикеті втілено шанобливе ставлення до інших

Нашому народові з діда-прадіда були властиві шанобливе ставлення до інших та доброзичливість. Привітати знайомого, сусіда, подорожнього, розпитати про здоров'я та родинні справи – неписаний моральний закон, що не втратив своєї сили й до сьогодні. Дітей змалку привчали вітатися зі старшими під час зустрічі, навіть якщо людина незнайома. Цей звичай і досі живе в українських селах та містечках.

Виявом доброзичливості є етикетна відповідь на привітання: *«Дай, Боже, здоров'я»*. У багатьох місцевостях України для вітання з тими, хто в цей час працює, послуговуються висловом *«Боже, помагай!»* І нині вживаними є словесні формули вітання-побажання: *«З неділею святою будьте здорові!»*, *«Зі святом будьте здорові!»*.

Згідно з українським етикетом молодші зверталися до старших, вживаючи пошанну форму множини: *«Мамо, сідайте, будь ласка, до столу»*, *«Будьте здорові, тату»*. Збереглося цікаве спостереження видатного українського вченого-мовознавця Олександра Потебні про вживання пошанного *Ви* в родинних стосунках. Учений зауважував, що українці зверталися на *Ви* навіть до старших братів і сестер, якщо вікова різниця сягала десяти років.

Нині ми є свідками звуження сфери використання пошанного *Ви*, зокрема, рідше вживають цей займенник у родинних стосунках, проте в офіційному спілкуванні, спілкуванні з незнайомими та малознайомими людьми пошанне *Ви* є вживаним. У сучасних порадниках з етикетної поведінки читаємо, що вживання займенника *ти* замість *Ви* є порушенням норм етикету.

Виявом доброзичливого ставлення до інших людей є славнозвісна українська гостинність. В Україні кажуть: *«Межи людьми треба бути людьми»*, *«Клади перед людьми хліб на столі, будеш у людей на чолі»*. В усіх українських землях здавна поширений звичай запросити гостя до хати, пригостити або обдарувати чимось. Гостеві в Україні пропонують найзручніше місце, пригощають найкращими наїдками. *«Любого гостя весною частують медком, а восени молочком»*, – свідчить українське прислів'я. У народних обрядових піснях гостями називають найочікуваніші свята:

...Бо прийдуть до тебе три празники в гості:
Ой що перший празник – то Різдво Христове,
А другий вже празник – Святого Василя,
А третій вже празник – Святе Водохреще...

Як дорогу гостю в Україні з діда-прадіда зустрічали весну:

Ой виходьте, дівчата,
Та в сей вечір на вулицю
Весну красну стрічати,
Весну красну вітати.

Найкращим для гостювання часом здавна вважають великі свята – Різдво, Новий рік, Великдень.

Завдання 8

Прочитайте уривок з книги Олекси Воропая «Звичаї нашого народу» про гостювання під час Великодня. Що ви дізналися про участь дітей у великодніх гостинах? Чого навчає описаний звичай?

ВЕЛИКОДНІЙ ПОНЕДІЛОК

У великодній понеділок селяни ходять один до одного, христосуються і обмінюються писанками. Цей день називається волочільним. Ходять з поздоровленнями (переважно діти) до рідних, повитух, знайомих, священиків, приносячи в подарунок «волочільне», що складається звичайно з пшеничного калача і кількох крашанок.

Діти (до дванадцяти років) носять пироги до батька хрещеного, до матері, до баби на другий день Великодня. Хрещений батько обдаровує дітей, батькова дружина насипле гостинців у хустку, дасть крашанок зо дві. Мати хрещена грошей не дає, а дає гостинці. Як дитина приходить до хрещеного батька з пирогами на Великдень, то каже: «Христос Воскрес, будьте здорові з празником!» Хто є в хаті, каже: «Спасибі, також і вас поздоровляємо, хай великий (чи велика) росте!» – і погладить по голівці.

Дитина сама розв'язує хустку з пирогами, бере пироги і кладе на стіл. Хрещена мати садить дитину за стіл, почастує її. Насипле гостинця в хустку: насіння, цукерок, бубликів, крашанок; дасть дитині в руки і скаже: «Іди, дитинко, з Богом».

Принісши гостинці додому, дитина віддає матері, мати ж висипає їх у решето (так зсипає гостинці всіх дітей), а після обіду ділить їх дітям.

Такі діти називаються «христосувальники», а подекуди збереглася старіша назва – «волочечники». Подарунок, що його волочечники одержують, називається «волочільне» або «волочечне». Така назва існує чи колись існувала не тільки в нас, українців, а і в білорусів, росіян, поляків та литовців.

Завдання 9

Етикетні правила стосуються не тільки господарів, що приймають гостей, а й тих, хто гостює. Проаналізуйте в малих групах ситуації, з'ясуйте, що «не так» було в поведінці запрошених.

1. Петрик запросив друзів на день народження на третю годину. Вже по четвертій, а Василька ще немає...

2. Наталя запросила друзів на третю годину. Зараз пів на другу. Хтось подзвонив у двері. Збентежена іменинниця ще в хатньому одязі відчиняє: на порозі перший гість...

3. Під час святкового обіду Ірина нічого не їсть. Її припрошують і подружка-іменинниця, і її мама, і навіть бабуся. Проте дівчинка відмовляється, пояснюючи, що таких страв вона не вживає...

4. – Василю, приходь до мене на свято з нагоди мого дня народження.

– Дякую, прийду, якщо там не буде Сашка, Петра й Оксани, яких я терпіти не можу.

Яку ситуацію не проілюстровано? Зробіть до неї малюнок самі.

Завдання 10

Прочитайте правила гостинності для господарів. Розіграйте міні-сценки, які ілюстрували б їх.

- Під час гостини господарі не починають першими їсти й першими не встають з-за столу.
- Не можна без упину частувати гостей, нав'язуючи їм свої улюблені страви.

Якими є традиційні українські формули звертання? Розкажіть про традиції та етикетні норми української гостинності.

4. Чому потрібно знати звичаї різних народів, які живуть в Україні

В Україні з давніх-давен поряд з українцям живуть інші народи – у повазі один до одного, в мирі й злагоді. «Поважати звичаї та традиції інших народів» – давнє моральне правило. І досі вживаними є українські прислів'я *«Кожен край має свій звичай»*, *«Що сторона, то новина»*, *«На чиему возі їдеш, того й пісню співай»*, *«Чия хата, того й правда»* тощо. Потреба знати звичаї інших народів особливо актуальна нині, коли у великих містах представники різних народів живуть навіть не на сусідніх вулицях, а в одному будинку, коли поживалися міжнародні зв'язки, коли люди стали більше подорожувати, коли інформація миттєво поширюється світом... Як відомо, немає іншого шляху до порозуміння, крім шляху взаємоповаги й терпіння. Тим більше, що за зовнішніми відмінностями звичаїв різних народів можна помітити чимало подібного. Це й не дивно, адже здавна спілкуючись один з одним, народи запозичують і елементи вбрання, і страви, і традиції. А моральні правила, як ви вже знаєте, мають здебільшого загальнолюдський характер.

Завдання 11

Прочитайте казку давнього народу, нащадки якого й нині мешкають у Криму.

Обміркуйте всім класом, чого навчає ця казка. Поясніть, чому всі народи шанують свій рідний край. Що спільного мають цінності українського народу з тими, які втілено в цій казці?

КАЗКА ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Колись дуже давно одному східному володареві подарували чудесну пташку. Вона співала так, що сонце серед неба уповільнювало свій рух, заслухавшись її піснями. Володар наказав зробити для пташки золоту клітку, гніздечко їй вимостити пухом молодого лебедя, а годувати з свого власного столу. Головним наглядачем за пташкою він призначив свого першого міністра.

Кожного ранку грізний володар приходив до пташки, щоб послухати її спів. Але вона мовчала.

«Може, вона звикла до свіжого повітря, може, їй душно в палаці?» – подумав володар і звелів винести клітку з пташкою в сад.

У володаря був сад, єдиний у світі за своєю красою. Могутні дерева утворювали в ньому пишне шатро з прозоро-зеленого листя чудернацьких форм, землю вкривав різнобарвний килим рідкісних квітів, що пахли солодко й цілюще.

Але пташка і в саду мовчала.

Володар скликав усіх своїх мудреців, щоб вислухати їхні поради. Дехто з них висловив думку, що, можливо, пташка захворіла й втрати-

ла голос. Декому здавалося, що пташку підмінили. Інші гадали, що вона, мабуть, ніколи й не співала...

Уважно вислухавши мудреців, володар звелів одвезти пташку в праліс.

Але і в пралісі пташка мовчала. Крильця їй обвисли, з очей діамантами котилися сльози.

Тоді володар наказав привести мудреця, якого він узяв у полон в сусідній державі.

– Порадь, що нам робити! – звернувся до нього володар. – Якщо пташка заспіває, я відпущу тебе на волю.

Тиждень думав полонений мудрець і нарешті сказав:

– Повозить пташку по країні. Можливо, вона десь заспіває.

Три роки мандрував із пташкою володар – і все марно.

Нарешті дісталися вони одного маленького болітця. Навколо нього росли тонкостеблі кущики, а кругом простягалися піски. Слуги повісили клітку на суху гілочку, виставили вартового й полягали спати.

Коли край неба засвітила вранішня зоря, пташка раптом стрепенулася. Випростала крильця, квапливо почала вичищати дзьобом пір'ячко.

Побачивши, що пташка ожила, вартовий збудив володаря.

А коли сяйнув перший промінь сонця, пташка стрілою злетіла, але вдарилась об золоте пруття клітки й упала додолу. Тужно озирнулася довкола і тихо заспівала. Сто вісім пісень журби проспівала вона.

А коли защебетала пісню радості, тисячі таких самих пташок, як вона, злетілися з усіх боків і підхопили її пісню. Людям здавалося, що то не пташки щебечуть у промінні вранішнього сонця, а співають їхні душі, прагнучи краси.

– Так ось звідки моя пташка! Це її рідний край, – замріяно мовив володар. Він згадав свою улюблену столицю, де не був уже три роки. – Відчиніть дверцята клітки й випустіть пташку, – звелів володар.

І тоді всі пташки заспівали славу рідному краю, заспівали тисячу й одну пісню волі й любові до вітчизни.

Ось що таке рідна земля і свобода. Співати можна лише там, де дістав життя.

- Що в Україні споконвіку шанують найбільше? Відповідь обґрунтуйте українськими прислів'ями.
- Кого називають патріотом?
- У чому, по-вашому, виявляється любов до рідної землі?
- Як потрібно ставитися до звичаїв інших народів? Чому?

1. Прочитайте народну казку «Лисичка і Журавель». Чого навчає ця казка? Сформулюйте на основі тексту кілька правил етикету на тему «Як догодити гостеві».

ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ

Лисичка з Журавлем дуже заприятелювали. От Лисичка і кличе Журавля до себе в гості:

– Приходь, Журавлику! Приходь, любчику! Чим хата багата, тим і вгощу.

Лисичка наварила кашки з молочком, розмазала тоненько по тарілці та й поставила перед Журавлем.

– Призволяйся, не погордуй. Сама варила.

Журавель стук, стук дзьобом – нічого не спіймав. А Лисичка тим часом лиже та й лиже кашку, поки сама всієї не з'їла. А тоді й мовить:

– Вибачай, кумочку, більше не маю чим пригощати.

– Спасибі й за те, – пісним голосом промовив Журавель. – А ти б, Лисичко, до мене завтра в гості прийшла.

– Добре, Журавлику, прийду, чому не прийти, – каже Лисичка.

Другого дня приходять Лисичка, а Журавель наварив м'яса, буряків, квасольки, картопельки. Покришив дрібненько, склав у високий глечик з вузькою шийкою та й поставив на столі.

– Їж, кумонько. Не погордуй, люба моя, – припрошує Журавель.

Нюхає Лисичка – смачно пахне. Крутиться Лисичка, скаче навколо глечика, а Журавель їсть собі шматочок за шматочком, поки всього не виїв.

– Вибач, любонько, – каже, випорожнивши глечика, – чим хата багата, тим і рада, а більше на цей раз нічого немає.

Розсердилася Лисичка, навіть не подякувала за гостинність. Вона, бачите, думала, що на цілий тиждень наїсться, а тут довелося додому йти, облизня спіймавши. Відтоді й зареклася Лисичка з Журавлями приятелювати.

2. Прочитайте про звичаї святкування Різдва та Нового року в різних народів. Поясніть, у які ситуації може потрапити турист, який не знає цих звичаїв?

ЯК СВАТКУЮТЬ РІЗДВО У СВІТІ

Мешканці Рима, столиці Італії, у центрі міста ставлять високу, 25–30-метрову ялинку. Перед палатою Папи – на площі Св. Петра – будують великий вертеп заввишки з житловий будинок, а постаті в ньому сягають двох метрів. Уявіть собі, що італійці не їдять святкової вечері...

Чехи, подібно до поляків, під час свята їдять багато страв з коропа. Після вечері господар дому ділить яблуко навпіл. За зернятками родина ворожить собі, яким буде черговий рік. На десерт чехи подають 12 сортів тістечок, що символізують 12 місяців.

У Німеччині Різдво – це найважливіше свято. До нього німці готуються вже під час передріздвяного посту. Сплітають з ялини вінок, прикрашають його, ставлять на ньому чотири свічки. Першу свічку запалюють у першу неділю посту, потім щотижня запалюють по свічці. Колись такий вінок підвішували до стелі, зараз частіше кладуть його на столі. Обов'язковими святвечірніми стравами німців є картопляний салат та ковбаски.

3. Розпитайте батьків та інших дорослих про традиції святкування Нового року та Різдва в Україні. Підготуйте розповідь «Новорічні та різдвяні свята в моїй родині».

4. Прикрасьте в класі ялинку іграшками, які зробить самі.

Урок 18. ЯКИМИ Є ПРАВИЛА ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ У СУСПІЛЬСТВІ

1. Чому люди поважають звичаї, традиції та закони.
2. Чому треба поважати гідність і права людини.

– Богдане, – спитала Олеся, – чому це ти такий невихований? Павло хотів з тобою привітатися, а ти відвернувся та ще й удаєш, ніби його не бачиш.

– З якого дива я маю з ним вітатися, коли він ще минулого тижня взяв у мене комп'ютерну гру й не віддає, – не приховуючи роздратування, відповів Богдан. – Я вже тричі йому нагадував. І не буду з ним вітатися, аж поки не поверне!

Завдання 1

- Яку норму етикету порушив Богдан?
- Чому він це зробив?
- Чи порушив хлопчик моральні правила? Якщо так, то які саме?
- Як би ви повелилися на місці Богдана в такій ситуації?

1. Чому люди поважають звичаї, традиції та закони

Ви, напевно, погодитеся, що Богдан у наведеній вище ситуації порушив норму етикету, яка вимагає від нас вітатися зі знайомими під час зустрічі. Ви пам'ятаєте, що ця норма етикету ґрунтується на давній традиції: показувати іншій людині відкриту долоню, демонструючи відвертість і мирні наміри. Цю норму етикету пов'язано з моральними правилами, які вимагають від нас поважати й інших людей. Відмова від привітання означає порушення цих правил, неприхований вияв зневаги до інших.

Традиції та звичаї спілкування, закріплені в правилах етикету, є надбанням багатьох поколінь людей. Дотримуючись їх, ми чинимо «як усі», так само, як чинили наші діди-прадіди, як чинять наші сусіди чи знайомі.

На відміну від цього, мораль приписує нам: робіть так, як *мусять* робити всі. Отже, перед тим, як учинити щось, ми повинні подумати не над тим, як учинив би на нашому місці прадід чи сусід, а що велить наша совість і відповідальність перед собою й іншими. Якщо вирішуємо порушити моральне правило, це означає, що ми готові відповідати за це: вислуховувати докори інших, терпіти сором і докори власної совісті.

Завдання 2

У ситуації, що її розглядали на початку уроку, Богдан порушив правила етикету й моралі. Які наслідки може мати для нього така поведінка? Які інші методи впливу на Павла можна запропонувати Богданові? Сформулюйте висновок, продовживши речення: «Традиції, звичаї та моральні правила допомагають людині... Порушення традицій, звичаїв та моральних правил призводить до ...»

Розкажіть про результати вашої праці класові.

Інколи люди, переступивши через моральні правила, намагаються розв'язати свої проблеми з позиції сили, дехто навіть через бійку. У цьому випадку вже йдеться про порушення норм права. До норм права належать такі правила поведінки, без яких стає неможливим мирне життя в країні. Уявімо собі на мить, що багато людей почали б брехати, красти, руйнувати будівлі... За таких умов нормальне життя одразу припиниться. Тому серед усіх правил поведінки визначають найнеобхідніші, порушення яких є небезпечним для всього суспільства. Ці найважливіші правила і є правовими. Дотриманням таких норм опікується держава. Вона допомагає людям захищати їхні права в суді, охороняє їх від порушників за допомогою міліції, суду і навіть в'язниці. Крім того, справою держави є записати найважливіші правила поведінки у спеціальний документ – закон.

Завдання 3

Доповніть речення: «Правові норми записано в... Вони допомагають людям... Порушення закону призводить до...»
Повідомте результати вашої праці класові.

Завдання 4

Прочитайте притчу й обміркуйте всім класом. Як, на думку автора, виникають закони? Навіщо вони потрібні людям? Чи пов'язані між собою мораль і закон? Чи праві ті, хто твердить: «Якщо людина дотримується моралі, вона ніколи не порушить закон»?

Один цар так навчав свого сина обирати загальні правила життя людей. «Сину мій, – казав цар, – коли ти будеш закладати парк, то спочатку не роби в ньому ніяких доріжок, а дозволь людям ходити там, де їм зручно. Поступово, за найзручнішими маршрутами люди прокладуть стежки – і лише потім, по цих стежках зроби дороги з каменю. А коли ти станеш володарем і захочеш видати якийсь закон, то спочатку знайди ті «стежинки», по яких людям природно й зручно рухатися в нормальному житті. Якщо ти уважно вивчиш ті всі природні правила поведінки людей, з якими погоджується все суспільство, ти можеш записати такі правила у своїх законах».

Звичай – загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у житті народу, наприклад порядок відзначення яких-небудь подій, свят.

Традиція – звичаї, норми поведінки, що передаються з покоління в покоління.

Норма права – встановлене державою загальноприйняте правило поведінки людей.

Закон – документ, у якому держава записує норми права.

Наведіть приклади традицій вашої сім'ї, вашої школи або населеного пункту, де ви живете. Як вони пов'язані з моральними правилами? Що означає вислів «поважати традиції»? Що таке закон? Чому люди повинні поважати закони?

2. Чому треба поважати гідність і права людини

Завдання 5

Уявіть, що ви потрапили до невідомого міста, в якому мешканці забули слова, що позначають обов'язки: «повинен», «мусить», «слід», «треба», пам'ятаючи тільки про свої права.

Розкажіть, якою буде поведінка людей цього міста. Якими будуть їхні взаємини? Чому?

Обмінюйтеся міркуваннями з вашими найближчими сусідами, працюючи в четвірках.

Усі люди на нашій планеті мають певні, даровані самою природою права. Кожен має право жити, працювати, любити й мати друзів. Ми маємо право на добре ставлення з боку інших людей, на повагу нашої гідності. Ми маємо право обирати як жити, як вдягатися і що говорити.

Проте чи означає це, що людина може поводитися так, як їй заманеться? Безперечно, ні.

Можна сказати, що право однієї людини закінчується там, де починається право іншої. Проте в житті ви, напевно, потрапляли в ситуації, коли здійснення вами ваших прав порушувало права інших. Наприклад, ви бажаєте поспілкуватися з друзями після школи, реалізуючи своє право на відпочинок, а ваш дідусь у цей час зібрався поспати. Інший приклад: кореспондент газети, використовуючи своє право на свободу слова, розповідає в статті подробиці політичної події. Але ця подія пов'язана з проблемами особистого життя громадського діяча і він вважає, що його права на повагу честі й гідності порушено.

Щоб обрати найдоречнішу поведінку, варто пам'ятати: права мають усі, однак вони існують доти, доки їх поважають інші люди. Ми можемо робити лише те, що не шкодить іншим, не порушує їхніх прав.

Традиції, звичаї, мораль і закон охороняють і захищають права людей і вимагають від усіх поважати права та гідність кожного, хто живе поруч з нами. В Основному законі нашої держави – Конституції України – як обов'язок кожного записано: не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей.

Завдання 6

Працюючи в малих групах, дайте відповідь на запитання. За одним з них складіть невеличку розповідь, яка прокоментує вашу позицію.

- Чи вважаєте ви нормальним, коли опівночі ваші сусіди починають голосно сваритися або пересувати меблі?
- Чи вважаєте правильним, коли у містах деякі люди вигулюють собак там, де їм зручно?
- Чи маєте ви вчасно повернути другові книжку, яку взяли в нього?
- Чи повинні ви підтримувати чистоту біля свого будинку, якщо вас ніхто до цього не примушує?

Як пов'язані між собою права й обов'язки? Що означає вислів «поважати права та гідність інших людей»?

- Чи поділяєте ви думку письменника, який казав: «Звичаї, традиції – це душа народу»? Відповідь обґрунтуйте.
- Чого навчають традиції нашого народу?
- Що таке закони? Навіщо вони існують у суспільстві? Чим закони, правові норми відрізняються від моральних правил?
- Чому треба поважати гідність і права людини?

1. Прочитайте оповідання Василя Сухомлинського. Поміркуйте, кого та чому один з героїв називає дикунами? Чи погоджується з ним автор? А ви?

ХЛОПЦІ РОЗВАЖАЮТЬСЯ

У маленькому будиночку живе робітник. Йому треба вставати раноранесенько – о четвертій годині. Іти до поїзда, працювати кілька годин, потім знову їхати додому поїздом.

Одинадцята вечора. На лавці, недалеко від його будинку, сидять троє підлітків. Один із них тримає в руках транзисторний приймач. Той ввімкнено на повну потужність. Гримить якась музика.

Робітник виходить, просить:

– Тихіше, хлопці, ви ж спати не даєте.

Ті посміхаються. Один із них каже:

– А ми біля свого дому сидимо.

Робітник зітхнув і пішов до хати.

– Ви – дикуни, – тільки й мовив.

І правду сказав. Хто не хоче зрозуміти, що поруч із ним живуть люди, – той гірший за дикуна.

2. Яких головних правил слід дотримуватися людям, щоб життя суспільства було спокійним і щасливим? Сформулюйте одне-два таких правила й обміркуйте їх з батьками або іншими дорослими.

Урок 19. ЩО ОЗНАЧАЄ БУТИ ГРОМАДЯНИНОМ СВОЄЇ ДЕРЖАВИ

1. Що дає змогу відчувати приналежність до своєї країни.
2. Як бути корисним суспільству.

- Поглянь, Богдане, тут зображено державні символи України.
- Так, я знаю, що наш прапор синьо-жовтий. Він символізує синє мирне небо над нашою країною і золоте хлібне колосся на наших нивах.
- А я знаю, що основний елемент нашого герба – Тризуб – має давнє походження, – додала Олеся. – Дехто вважає, що цей знак запозичено в народів-сусідів, інші – що це споконвічний символ наших предків. У ньому вбачають сокола, ворону, явір, лук і стріли, шолом, сокиру. Комусь цей знак нагадує верхівку хлібного колоса – найбільше багатство наших предків-хліборобів, а для когось він є символічним зображенням хреста – головного християнського символу.

Завдання 1

- Що таке державні символи України?
- Що ви можете додати про них до сказаного Олесею та Богданом?
- Коли й де ми можемо побачити ці символи?
- Чому ними супроводжуються найурочистіші події в житті нашої країни?
- Які традиції, пов'язані з державними символами, вам відомі?

1. Що дає змогу відчувати приналежність до своєї країни

Завдання 2

Обміркуйте, у чому полягає відмінність значень слова «громадянин», наведених у словничку. Поділіться своїми міркуваннями з однокласниками.

Сьогодні наша країна переживає відповідальний період. Проблеми й труднощі, що накопичувалися впродовж попереднього десятиліття, спонукали ваших батьків, старших братів та сестер, бабусь та дідусів до активної участі в політичних подіях. Під час виборів Президента в жовтні–грудні 2004 р. люди відстояли своє право вільно обирати владу. Про Україну та її народ у ті дні захоплено говорили в усьому світі. Кожен з нас неймовірно пишався своєю приналежністю до України. Тепер, коли справедливість узяла гору, потрібно докладати дуже багато зусиль, аби змінилося на краще життя кожної людини. У цих спільних зусиллях мусить бути відчутним внесок кожного.

Події осені-зими 2004 року, названі «Помаранчевою революцією», сповнили всіх нас відповідальності за долю Батьківщини. Усвідомлення такої відповідальності свідчить про те, що людина є громадянином своєї держави.

Громадянин – 1) особа, що належить до постійного населення якоїсь держави, користується її правами та виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави; 2) той, хто підпорядковує свої інтереси громадським, служить Батьківщині.

Завдання 3

Пригадайте, що ви знаєте про ставлення людей до своєї країни не тільки в щасливу пору, але й за лихоліття? Працюючи за допомогою уявного мікрофона, наведіть приклади високої громадянськості, яку демонстрували наші співвітчизники в скрутні для країни часи.

Усі народи завжди високо цінували **громадянські якості** людини, здатної спрямовувати свою працю, своє життя на користь Батьківщини. Таким людям притаманні **громадянські почуття**, тобто такі почуття, що не дають змоги людині бути байдужою до нерозв'язаних проблем і труднощів країни, до інших людей, спонукають завжди відчувати свою приналежність до неї. Це почуття любові до Батьківщини, усвідомлення обов'язку її захищати, почуття поваги до її національних символів, культури, мови, традицій. Громадянські почуття спонукають шукати шляхів поліпшення життя в суспільстві і робити для цього все можливе.

Завдання 4

Виберіть із наведених троє слів, що означають почуття людини, які ви вважаєте громадянськими. Поясніть свій вибір.
Гуманність, почуття справедливості, чесність, почуття обов'язку, гідність, щирість, сором, почуття провини, співчуття, милосердя, відповідальність, відчуття гордості за країну.

Завдання 5

Прочитайте вірш учениці 10-го класу Миколаївського обласного юридичного ліцею Олени Ігнатенко:

Ми візьмемо усе найкраще в себе,
Пронесемо нащадкам крізь віки.
І щоб вони сказали нам
«Спасибі» за державу,
Яку побудувати ми змогли.

Як ви гадаєте, чи свідчить цей вірш про розвинені громадянські почуття його авторки. Відповідь обґрунтуйте.

Кого ми називаємо громадянином? Що означає відчувати приналежність до своєї країни?

2. Як бути корисним суспільству

Почуття любові до Батьківщини починається з невеличких справ на загальне добро власного міста, містечка, села, вулиці, двору. Країна не може жити без участі громадян у вирішенні загальних справ. Громадська діяльність передбачає, що людина робить щось важливе й корисне поза межами власної домівки, основного місця роботи або школи. Це робити не обов'язково. Ніхто не примушує вас до таких дій, але, виявляючи власну активність, виконуючи щось на добровільних засадах, ви можете змінити життя навколо себе на краще.

Завдання 6

Прочитайте оповідання Василя Сухомлинського. Чому купу сміття раптом помітили учні й учителі? Що вони з нею зробили? Чого навчає це оповідання? Чи є навколо вас проблеми, розв'язання яких потребує вашої участі?

КУПА СМІТТЯ

У кінці шкільного подвір'я, біля тину, лежала купа сміття. Спершу це був маленький смітничок, а потім – смітник і, нарешті, він перетворився на величезну купу.

Величезна купа все збільшувалася, хоч вона й так була велика. Сюди викидали папірці, згрібали до неї сухе листя...

Купу цю бачили всі, але ніхто не звертав на неї уваги. Кожен думав: кудись треба викидати сміття; мабуть, вона потрібна тому, що на світі є сміття.

Та ось одного разу весною на шкільне подвір'я вибіг із класу гомінкий гурт дітей. Вони викопали ямку й посадили кущ троянди. Тепер щодня приходили до свого куща, поливали й раділи: ось на кущі розвинулись бруньки, з'явилися листочки. І от настав теплий весняний день, коли на кущі загорілася велика червона квітка. Вона була така красива, що до троянди збіглися всі учні й учителі. Милуючися красою квітки, всі тут звернули увагу на купу сміття. І всім стало соромно від однієї думки: хіба ж тут може бути смітник?

Кожен подумав: це я винен. Коли б раніше звернув увагу на цю купу сміття, її давно б уже тут не було.

І от до купи сміття під'їхав віз. Учні й учителі взяли лопати, поскидали сміття на віз і вивезли його на гноївню.

Завдання 7

Один з найвідоміших президентів США 20 століття Джон Кеннеді зазначав: «Не питай, що може зробити для тебе держава, а запитай себе, що ти можеш для неї зробити».

Поясніть цей вислів. Чи він важливий для громадян України? Чому? Що ви вже сьогодні можете зробити для своєї держави?

Чому для людини важливо відчувати приналежність до своєї країни? Що означає бути корисним суспільству?

- У чому проявляється повага громадян до символів своєї країни?
- Якими є моральні правила громадян?
- Які вчинки ви вважаєте суспільно значущими? Наведіть приклади таких вчинків.

1. Чи погоджуєтеся ви з висловом давнього мислителя «Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона твоя»? Відповідь обґрунтуйте.

2. Прочитайте наведені прислів'я.

Ціну рідній стороні складеш на чужині.

Рідна країна – мати, чужа – мачуха.

Людина без Батьківщини – як птах без гнізда.

Найсолодший хліб на чужині смаку не має.

Визначте, яка ідея їх об'єднує? Чого слід прагнути всім громадянам нашої країни, щоб сприяти її розквіту?

Поділіться своїми міркуваннями з батьками або іншими дорослими.

3. Подумайте, які громадянські якості й почуття у вас вже є, а яких ви б хотіли набути.

4. Видатний український державний та громадський діяч Михайло Грушевський на початку 20 століття звертався до співвітчизників із закликом: «Бути! Жити! Творити! Світити вільною душею!». Як цей заклик можна, на вашу думку, втілити сьогодні?

5. Прочитайте текст Гімну України. Доведіть, що слова вірша адресовані громадянам України. Які ваші вчинки спрямовані на втілення основної думки твору?

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Урок 20. З ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ ЛЮДСЬКА ДОСКОНАЛІСТЬ

1. Навіщо потрібні норми етикету. 2. Що таке пристойність. 3. Чому потрібно дотримуватися «золотого правила моралі».

– Олесю, як ти гадаєш, що означає вислів «Бути людиною з великої літери»?

– Не знаю, – простодушно зізналася дівчинка. – Може, це означає бути героєм, відчайдухом.

– Навряд чи, – міркував Богдан. – Цей вислів я прочитав у посвяті на книжці, яку подарували татові, коли він закінчив 3-й клас.

– Тоді зрозуміло, – зраділа здогадові Олеся. – Бути людиною з великої літери означає просто бути доброю, досконалою, взірцевою людиною.

– Якщо так, то чому слово «людина» пишуть з малої літери. Невже так мало добрих людей?

– Богдане, не сплутуй етику та орфографію. Кожна людина повинна прагнути досконалості. А з великої літери ми пишемо імена та прізвища, – підвела риску в суперечці Олеся.

Завдання 1

- Кого з ваших знайомих та близьких ви б назвали «людиною з великої літери»?
- Як людина може вдосконалювати себе?

1. Навіщо потрібні норми етикету

Цілком очевидно: для того щоб повноцінно спілкуватися, люди насамперед повинні вміти співіснувати одне з одним, миритися з неминучими розбіжностями поглядів, інтересів, бажань тощо. З більшістю з тих людей, яких ми зустрічаємо у своєму житті, нас пов'язують не дуже глибокі стосунки. Взаємини з ними визначають правила етикету. Якщо ми дотримуємося цих правил, то справляємо на інших людей найкраще враження про себе, що викликає бажання співпрацювати з нами, надавати нам якусь допомогу тощо. Наприклад, доведено, що настрій людини великою мірою залежить від щоденного вітання. Ось чому так важливо вітатися щиро, з усмішкою, жартом. Інший приклад: звертаючись до людини, яка починає якусь відповідальну справу, за добрим народним звичаєм кажуть: *«Щоб легко почалося та вдало скінчилося!»* Такі побажання допомагають людині відповідно налаштуватися.

Були часи, коли в нашій країні не приділяли серйозної уваги дотриманню норм етикету. Багато хто вважав, що людина праці не повинна «забивати собі голову панськими витребеньками». Це дало поштовх поширенню в людських взаєминах грубості, агресії, роздратування, злості. Люди забули, що за більшістю норм етикету прихований глибокий моральний смисл, який склався за багато-багато років життя людства. Саме тому порушення правил етикету викликає образу, незадоволення, інколи навіть бажання помститися.

Завдання 2

Прочитайте уривок з тексту Василя Скуратівського. Доповніть його кількома реченнями. Порівняйте результати своєї роботи з результатами роботи іншої пари. Чи збіглися ваші варіанти? Як ви думаєте, чому?

Ідучи до криниці по воду, зустрівши сусіда в міському ліфті, ми неодмінно виявляємо один з обов'язкових елементів ввічливості – бажемо своєму знайомому «доброго ранку» й «доброго здоров'я». Від цих простих і звичних слів, що стали традиційними в нашому повсякденні, легшає на душі, підноситься настрій. І, навпаки, варто комусь не відповісти на привітання...

Завдання 3

Прочитайте уривок з казки Льюїса Керрола «Аліса в Задзеркаллі». Про які обов'язкові правила етикету нагадала дівчинці Королева? Які з них є слухними й сьогодні, а які застарілими? Доведіть, покликаючись на текст, що непотрібними деякі з них вважала й Аліса, якій судилося жити майже сто п'ятдесят років тому в Англії.

Не минуло й хвилини, як вона опинилася віч-на-віч з Королевою.

– Ти звідки? – спитала Королева. – І куди прямуєш? Дивися прямо, говори чемно і не смикай пальцями!

Аліса виконала всі її настанови і якнайчемніше пояснила, що йшла собі своєю дорогою і ось – заблукала.

– Не знаю, що ти називаєш своєю дорогою, – зауважила Королева. – Тут усі дороги – мої. Але скажи, що тебе взагалі сюди привело? – додала вона вже лагідніше. – Поки збираєш думки – роби реверанс, це затягує час.

Алісі було трохи дивно це чути, проте не вірити такій високій особі вона не могла.

«Повернуся додому і спробую робити реверанси, коли припізнатимусь на обід», – подумала вона.

– Вже час відповідати, – сказала Королева і глянула на годинник. – Коли щось кажеш, розтуляй рота трішечки ширше і не забувай додавати «Ваша Величносте».

Чому правила етикету змінюються? Чи потрібні сучасній людини ці правила? Чому?

2. Що таке пристойність

Завдання 4

Проаналізуйте ситуацію. Для чого людям гарні манери? Що, на вашу думку, означає «пристойність»? Чи можна вважати поведінку Миколки «пристойною»? Чому? Чи можна вважати пристойною відповідь батьків? Чому?

«Ми сьогодні в школі вивчали, як за обідом користуватися ножем та виделкою, – сказав Миколка батькам. – А ви цього не робите. Я думаю, що ви некультурні». Батьки презирнулися. «Ну що ж, а ти навчи нас», – запропонувала мама.

Ситуація, яку ви тільки-но обговорювали, є етикетною. Миколка правильно користувався ножем та виделкою за обідом, однак чи можемо ми вважати його поведінку пристойною? Мабуть, ні.

Щоб краще збагнути, що означає слово «пристойність», поміркуйте над близькими за значенням словами: *гідність, повага, ввічливість, правила поведінки, гарні манери*. У нашому суспільстві є багато людей, які поважають інших, мають гарні манери та є ввічливими. Саме їх називають пристойними людьми. А бувають особи, які, демонструючи гарні манери, не поважають оточуючих і навіть своєю поведінкою ображають інших людей. Про таких кажуть, що вони – негідники.

Завдання 5

Об'єднайтеся в малі групи, оберіть одну з ситуацій та визначте, чи є вона проявом непристойної поведінки. Запропонуйте пристойні варіанти поведінки героїв. Повідомте результати своєї роботи класові.

1. Назустріч хлопцям вулицею йде дуже високий чоловік. Вони зупинилися, щоб краще роздивитися його, й голосно обмінюються враженнями: «Дивись, як жираф!» – «Цікаво, а як він в автобусі їздить?» – «А якого розміру в нього ліжко?»

2. Петрик і Вітя прямують вулицею, з іншого боку раптом помічають учительку й голосно гукають: «Добрий день, Віро Петрівно!»

3. Іде урок. Учитель розповідає про свою подорож до Києва. У класі всі уважно слухають. Раптом Павло вигукує: «А я теж з батьками їздив до Києва. Я також це бачив».

4. Микола любить жартити і вважає себе дотепником. Наприклад, учора він вдало, як йому здається, пожартував з однокласником Мишком. Під час перерви той підслизнувся та впав, видно, дуже боляче вдарився. Микола, звичайно, засміявся й запитав його: «Ну як пройшла посадка?» Але Мишко чомусь образився.

5. Мама дала Олені цукерки, щоб вона почастувала своїх подруг. Коли Оленка вийшла у двір, то побачила, що серед дівчат стоїть і її кривдник Дмитро, який учора її дражнив. Тоді Оленка відізначала дівчат і пригостила їх цукерками, намагаючись, щоб Дмитро це обов'язково побачив.

Виявом зневаги до людей є неповага до чужих думок, коли хтось перебиває іншого словами на кшталт: «Яка дурість, ти що, зовсім нічого не розумієш!»

Непристоїно нехтувати почуттями інших, наприклад, демонструючи у класі новий мобільний телефон або іншу дорогу річ, хоча зрозуміло, що в інших немає можливості придбати щось подібне. Непрстойна поведінка виявляється й тоді, коли ми хизуємося своїми кращими оцінками й глузуємо з тих, хто не зміг їх отримати, робимо зауваження своїм друзям у присутності інших тощо.

Отже, пристойною називають поведінку, яка відповідає правилам ввічливості, схваленим суспільством. Крім того, словосполучення «пристойна поведінка» означає, що перш ніж вчинити щось, ми завжди передбачаємо, як наші вчинки сприйматимуть інші люди: чи не створять вони для них неприємної, некомфортної чи вразливої ситуації. Саме тому кажуть, що пристойна поведінка *відповідає не тільки зовнішнім вимогам етикету, а й внутрішнім правилам моралі.*

Пристойність – ввічливість, гарні манери, повага до людей, охайний вигляд, усе, що відповідає загальноприйнятим правилам поведінки.

Що означає бути пристойною людиною? Які якості їй притаманні?

3. Чому потрібно дотримуватися «золотого правила моралі»

Уже йшлося про те, що основою етикетних норм є «золоте правило моралі»: *«Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе»*. Золотим називають це правило тому, що людині достатньо дотримуватися його одного, щоб інші вважали її ввічливою. А ще тому, що воно здавна відоме багатьом

народам. Пригадайте лишень українське прислів'я «Що собі не мило, те й людям не зич».

Завдання 6

Придумайте коротку історію, яка переконує, що «золоте правило моралі» допомагає в повсякденному житті.

Нині темп життя є неймовірно швидким. Упродовж дня нам доводиться спілкуватися з багатьма людьми. Тому люди нечасто вдаються до складних церемоній. Це буває тільки в офіційних випадках: на зборах, під час нагородження, святкування ювілею, на весіллі. Буденні правила етикету сучасного суспільства є доволі простими. Вони пов'язані з найтипівішими ситуаціями життя: зустріч, розмова, відвідання громадських місць тощо.

Спільним для всіх цих норм є те, що вони потребують від нас людяності й справедливості. Людяність передбачає ставлення до інших з повагою, а справедливість виявляється в тому, що право на повагу своєї гідності має кожна без винятку людина.

Завдання 7

Прочитайте наведені нижче правила сучасного етикету та поясніть, як втілено в них людяність і справедливість.

1. Не говоріть про людину погано поза очі. Не читайте без дозволу чужих листів. Не підслуховуйте чужих розмов – це дуже неввічливо.
2. Неввічливо вказувати пальцем, особливо на людину.
3. Неввічливо грюкати дверима, навіть якщо ви розгнівані.
4. Не смійтеся голосно, особливо в товаристві: це ознака невихованості.
5. Ніколи не смійтеся над помилками інших: це прикро вражає людей.
6. Ввічлива людина рідко перепиняє розповідь, навіть якщо чула її багато разів.
7. Якщо ви слухаєте якусь смішну історію, смійтеся, навіть якщо вам і не смішно: це вияв ввічливості до оповідача.

Назвіть моральні риси, на яких ґрунтується сучасний етикет? Чи вважаєте ви важливим для себе дотримання правил етикету? Чому?

- Чому правило «Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе» називають «золотим правилом моралі»?
- Чи погоджуєтеся ви з твердженням, що дотримання правил етикету сприяє успіхові в діяльності й спілкуванні людини? Відповідь обґрунтуйте.

1. Прочитайте оповідання Василя Сухомлинського. Чого навчає автор?

ГОРБАТЕНЬКА

Другий клас розв'язував задачу. Тридцять п'ятеро учнів схилилися над зошитами. Коли це у двері хтось тихо постукав.

– Відчини двері й подивися, хто там стукає, – мовив учитель.

Чорноокий хлопчик, що сидів за першою партою, квапливо відчиняє двері. До класу заходить директор школи з маленькою дівчинкою. Тридцять п'ять пар очей уп'ялися в незнайомку.

Вона була горбатенька.

Учитель затамував дух і повернувся до класу. Він дивився у вічі пустотливих школярів і подумки благав: «Хай не побачить дівчинка у ваших очах ні подиву, ні насмішки».

У їхніх очах була тільки цікавість. Вони дивилися на незнайомку й лагідно всміхалися.

Учитель полегшено перевів дух.

– Цю дівчинку звуть Оля, – каже директор. – Вона приїхала до нас здалека. Хто поступиться їй місцем на першій парті? Бачте, яка вона маленька?

Усі шість хлопчиків і дівчаток, що сиділи за передньою партою, піднесли руки:

– Я...

Учитель був тепер спокійний: клас витримав іспит на людяність.

2. Поспостерігайте за собою впродовж одного дня та визначте, чи пристойною є ваша поведінка. Наведіть приклади власних пристойних учинків.

3. Запитайте своїх батьків або інших дорослих, чи доводилося їм стикатися з проявами непристойної поведінки. Що вони відчували в такій ситуації та як реагували? Запишіть або запам'ятайте цю історію для розповіді в класі.

4. Людей, які сповідують християнство, у церквах навчають: «Людина є образом, подобою Божою. Саме тому кожен повинен прагнути досконалості. Для цього треба дбати про чистоту душі так само ретельно, як ми дбаємо про чистоту рук». Порадьтеся з батьками чи іншими дорослими, що означає вислів «мати чисту душу». Поміркуйте, що потрібно для того, аби душа залишалася чистою? Яким з опрацьованих на уроках етики понять (честь, гідність, сумління, сором, щастя) можна замінити слово «душа» в наведеному вислові?

Уроки 21-22. ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ, ОПАНОВУЮЧИ ТЕМУ

- Богдане, перш ніж почнемо змагатися, давай іще раз з'ясуємо правила, – тон Олесі свідчив, що вона налаштована не на гру.
- Олесю, охолонь, це ж лише гра...
- Кожна гра відбувається за правилами, – стояла на своєму дівчинка.
- Поясни чітко, чим наша вікторина відрізняється від гри в піжмурки.
- Що ж, давайте ще раз прочитаємо пояснення, – запропонував усім Богдан. По цих словах розгорнув книжку й прочитав: «Вікторина – гра у відповіді на питання з певних галузей знань».

Завдання 1

Щоб повторити матеріал теми, проведіть у класі вікторину. Для цього об'єднайтеся в п'ять команд, придумайте своїм командам назви. Оберіть ведучого (ним може бути і вчитель). Вікторина проходитиме в три раунди. У кожному раунді команди отримуватимуть від ведучого картку з одним із завдань. (Картки для всіх трьох раундів треба підготувати заздалегідь). Протягом хвилини команди можуть обговорювати завдання та готуватися до відповіді, визначивши того, хто відповідатиме. Кожну правильну відповідь оцінюйте від 0 до 2 балів. Якщо одна команда дає невірну або неповну (неточну) відповідь, інші команди можуть її виправити (1 бал) або доповнити (уточнити) – 1 бал.

Запитання I раунду.

1. Що таке пристойність?
2. Що таке церемонії?
3. Що таке етикет?
4. Що таке традиція?
5. Що таке закон?

Запитання II раунду.

1. Що таке «золоте правило моралі» і чому його треба дотримуватися?
2. Що таке гарні манери і для чого вони потрібні людині?
3. Що таке моральні правила життя українського народу і чому їх слід дотримуватися?
4. Що таке права людини і чому їх треба поважати?
5. Що таке державні символи і чому їх треба поважати?

Запитання III раунду.

1. Поясніть, чому виникли в суспільстві такі правила: «Не читайте без дозволу чужих листів. Не підслуховуйте чужих розмов». До яких наслідків призводить їх порушення?
2. Поясніть, чому виникли в суспільстві такі правила: «Ввічлива людина рідко перепиняє розповідь, навіть якщо чула її багато разів. Якщо ви слухаєте якусь смішну історію, смійтеся, навіть якщо вам і не смішно: це вияв ввічливості до оповідача». До яких наслідків призводить їх порушення?
3. Поясніть, чому виникли в суспільстві такі правила: «Якщо вам не подобається їжа або спілкування в гостях, промовчіть, не привертайте до цього увагу інших. Не забувайте подякувати господарям за запрошення». До яких наслідків призводить їх порушення?
4. Поясніть, чому виникли в суспільстві такі правила: «Маленька праця краща за велике безділля. Тяжко тому жити, хто не хоче робити». До яких наслідків призводить їх порушення?
5. Поясніть, чому виникли в суспільстві такі правила: «Громадяни повинні шанувати традиції та історію своєї держави й працювати на суспільну користь». До яких наслідків призводить їх порушення?

По закінченні вікторини підведіть підсумки та визначте переможців.

1. Прочитайте текст. Що таке Декларація прав дитини? Про які приклади порушення прав дитини довідалися? Чи доводилося вам спостерігати якісь порушення прав дитини? Коли відзначають Міжнародний день захисту дітей? Порадьтеся з батьками чи іншими дорослими, як діти можуть обстоювати свої права.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй 1959 року прийняла Декларацію прав дитини. А ще до того, 1949 року, на Мос-

ковській сесії Міжнародної демократичної федерації жінок перше червня було проголошено Міжнародним днем захисту дітей. Здавалося б, від чого і від кого захищати малюків?

Статистика свідчить, що на планеті нині щоденно 80 тисяч дітей помирають від голоду в найбідніших країнах Азії, Африки, Латинської Америки; 40 тисяч – від нестачі ліків і медичної допомоги; а в Україні щороку збільшується кількість хлопчиків і дівчаток, що постраждали від Чорнобильської трагедії. На дітей чатують неписьменність, непосильна й багатогодинна робота заради шматка хліба, різні хвороби, нещасні випадки, грубість дорослих, а часом – і жорстокість батьків.

Декларація прав дитини передбачає: дитина повинна мати право на ім'я й громадянство, користуватися всіма благами соціального забезпечення; вона має бути захищена від усіх форм жорстокості та експлуатації. Документ наголошує, що діти мусять виховуватися в дусі взаєморозуміння, дружби між народами, миру та братерства. Глибокого змісту сповнені рядки Декларації про обов'язок людства надати дітям усе найкраще для їхнього духовного й фізичного вдосконалення, про гарантії використання їхніх здібностей на благо суспільства.

2. Порадьтеся з батьками чи іншими дорослими, як можна запобігти порушенням прав дитини. Дізнайтеся та запам'ятайте номери телефонів у вашій місцевості, за якими можна звертатися дітям, що потрапили в біду.

Будьмо ввічливими

Урок 23. ЯК ДОСЯГТИ УСПІХУ В СПІЛКУВАННІ

1. Що таке спілкувальна поведінка та мовний етикет.
2. Коли спілкування приносить задоволення. 3. Чому слово не повинне розходитися з ділом.

– Послухай, Олесю, розповім тобі справжню комедію.

Дівчинка підвела очі від журналу.

– Як це «розповім комедію»? Ти що, був у театрі?

– Та ні. Театр ми мали сьогодні вдома. Слухай лишень. Малий Микитка зробив шкоду – розмалював карлючками мені щоденника від палітурки до палітурки. Я так розсердився, що, звісно, хотів дати братові стусана. Але ж ти знаєш, як ставляться батьки до моїх методів виховання.

– То як же ти, бідашечко, відстоював справедливість?

– Як, як – словом! Кажу тому горе-художникові: «Малий, даруй, але це тобі так не минеться». І вже хотів був потрусити його, як грушу, але він прожогом кинувся до купи своїх іграшок, хапнув тільки-но подарованого автомобіля, простягнув мені й промурмотів: «Дарую, тільки мамі не кажи».

Завдання 1

- Що розсмішило Богданка?
- Чи потрапляли ви в ситуації, коли незнання значення слова призводило до непорозумінь?
- Чи погоджуєтеся з думкою, що в описаній ситуації слово, дарма що неправильно витлумачене, допомогло уникнути конфлікту?
- Що означає «вміти спілкуватися»?

1. Що таке спілкувальна поведінка та мовний етикет

Одна мудра людина казала, що єдина розкіш, якої гідна людина, – це спілкування. Варто наголосити, що тут ідеться про розкіш як про життєву вигоду, задоволення. Втім розуміння слушності цієї думки приходить з досвідом. Простіше збагнути, чому спілкування є життєвою необхідністю людини. Пригадайте, приміром, до скількох людей і у яких справах вам доводиться звертатися впродовж дня. Спробуйте скласти стислий перелік таких звернень – і ви переконаєтеся, що все наше життя проходить у спілкуванні. Тож не дивно, що норми етикету, які регулюють нашу поведінку під час спілкування, стосуються не окремих випадків, а щоденного життя. Ці норми називають **спілкувальними**.

Спілкування розгортається в конкретних обставинах, що мають назву **комунікативної ситуації**. Про це ви знаєте з уроків мови, тож, розглянувши подану нижче схему, пригадаєте про складові комунікативної ситуації.

Хто? – Кому? – Що? – Про що? – Для чого? – Де? – Коли?

Завдання 2

Визначте за схемою, яким складовим комунікативної ситуації відповідають:

- спілкувальники;
- те, що повідомляється (текст).

Спілкування – взаємини людей, що виявляються в обміні інформацією (комунікації), у взаємодії (інтеракції), у сприйманні людини людиною.

Спілкувальники – ті, хто спілкуються; співрозмовники, співбесідники.

Зрозуміло, що спілкувальні правила стосуються учасників комунікативної ситуації. Проте є й певні приписи, згідно з яки-

ми оформлюють повідомлення, тобто текст. Приміром, ситуація зустрічі, у якій кожен з нас перебуває кільканадцять разів на день, вимагає не лише певної поведінки, а й певних слів. Ці слова не потрібно вигадувати кожному, хто опиняється в подібних умовах. Спілкувальники використовують готові словесні штампи, кліше (від фр. «відбиток»), або формули. Кожна мова має набір таких формул. Саме цей набір і називають **мовним етикетом**. Мовний етикет складається впродовж століть. Він є елементом культури кожного народу. Досконале володіння ним – ознака культурної, тобто освіченої та ввічливої, людини. Що більше словесних формул ми знаємо, то простіше й приємніше нам спілкуватися.

У спілкуванні ми використовуємо не тільки слова, а й жести, міміку, тобто немовні засоби. Існують правила, що регулюють і їх використання. Отже, спілкувальний етикет охоплює і мовний етикет, і етикет немовних засобів, і спілкувальні правила.

Завдання 3

Спробуйте жестами без слів передати якесь прохання. Чи зрозумів вас ваш партнер?

Зробіть те саме за допомогою слів. Що змінилося в ситуації? Тепер додайте до вашого прохання декілька доречних формул мовного етикету. Що змінилося в ситуації? У якому випадку було простіше й приємніше виконувати прохання? Чому?

Що таке спілкування? Чи є воно важливим для людини? Чому? Що таке мовний етикет?

2. Коли спілкування приносить задоволення

Як і будь-які етикетні правила, правила спілкувального етикету ґрунтуються на моралі. Це означає, що справжньою розкішшю є тільки таке спілкування, яке не принижує, не ображає, не завдає болю. Отже, що треба знати, аби почуватися під час спілкування комфортно?

З усіх складових спілкувального етикету найпростіше засвоїти правила, що регулюють поведінку мовців. Варто наголосити, що ці правила є найзагальнішими, вони меншою мірою стандартизовані, ніж словесні етикетні формули. Суть їх – у шанобливому, доброзичливому, уважному ставленні до співрозмовника. Саме тому ці правила мають рекомендаційний характер. Оскільки спілкувальників є щонайменше двоє, то й правила стосуються передусім їх.

Завдання 4

Прочитайте ланцюжком наведені в таблиці правила спілкувального етикету. Поміркуйте, чи є вони важливими? Чому? Яке з правил для мовця здається вам найважливішим? Чому? А для слухача? Чи є з-поміж наведених такі правила, яких важко дотримуватися? Які саме?

Рекомендації для мовця	Рекомендації для слухача
<ul style="list-style-type: none"> • Бути в спілкуванні ввічливим і доброзичливим: не виходити з себе, не зриватися на крик, не вживати образливих слів і виразів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Виявляти увагу до того, хто говорить, бути витриманим і доброзичливим: не перебивати на півслові, виявляти свою зацікавленість тим, що каже мовець.
<ul style="list-style-type: none"> • Брати до уваги присутність третьої особи, яка, згідно з вимогами етикету, не повинна перебивати розмову, не повинна втручатися в неї. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Не наголошувати надміру на своєму Я. • Звертатися до слухача, заохочуючи його до розмови. • Не перетворювати діалог на монолог. • Не ображати співрозмовника. • Не говорити надто тихо, не вдаватися до надміру швидкого мовлення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Слухач повинен менше говорити, а більше слухати. • Якщо мовець звертається із запитанням, потрібно відповідати, не особливо зволікаючи, проте й без поспіху. • Не кривитися, не використовувати брутальних жестів та реплік. • Виявляти чемність, якщо розмову потрібно перервати.

Завдання 5

Визначте, яких спілкувальних правил стосуються наведені нижче українські прислів'я та приказки. Повідомте результати своєї роботи класові.

Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.

Не кричи, а ліпше навчи.

Співати добре разом, а говорити окремо.

Себе не хвали, другого не гудь.

Говорить, як три дні не їв.

Засипав словами, як горохом у бочку.

Не мели, як пустий млин.

Коли хочеш що сказати, то подумай, як почати.

Що таке норми спілкувального етикету? Назвіть найважливіші з них. Чому треба їх дотримуватися?

3. Чому слово не повинне розходитися з ділом

Хоч якими б грічними ми не були в розмові, треба завжди пам'ятати, що зрештою нас оцінюють не за словами, а за нашими вчинками. Моральна норма «бути правдивим» безпосередньо стосується спілкування. Недарма кажуть: *«Де багато слів, там мало правди»*. Народна мудрість засуджує брехливість: *«Як хочеш щось збрехати, то прикуси язика»*.

Завдання 6

Прочитайте вірш Оксани Сенатович «Балакуни». Обміркуйте, чому балакунів іще називають пустомелями? Чому таких людей не поважають?

БАЛАКУНИ

Торочив базіка всім:
– Я збудую диво-дім!
Торохтій допомагав –
Язиком дошки «тесав».
Теревенив пустомеля:
– Скоро будуть стіни й стеля!
Говорун клав на словах
З бляхи цинкової дах.
І патякало патякав:
– Полакую я все лаком!

Балакуха щебетала,
Нахвалялась, обіцяла
Для гостей спекти в печі
Пиріжки і калачі.
В дім без вікон і дверей
Талалай скликав гостей.
На гостину всі прийшли,
Проте дому не знайшли,
Ні дверей, ані стіни...
Он які балакуни!

Завдання 7

Прочитайте співомовку Степана Руданського «Вовки». Обміркуйте, що змушує людину до брехні. Яким людям притаманна брехливість?

ВОВКИ

«Чого, брате, так збілів?
Що з тобою сталося?»
– Ах, за мною через став
Аж сто вовків гналось!
«Бог з тобою!..
Сто вовків!..
Та б село почуло...»
– Та воно пак і не сто,
А п'ятдесят було.
«Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?»

– Ну, Іванцю! нехай так,
Але десять гналось.
«Та і десять не було!
Знать, один усього?»
– А як один? аби вовк!
Страшно і одного...
«А може, то і не вовк?»
– А що ж то ходило?
Таке сиве та мале,
А хвостик, як шило.

Чому моральна норма «бути правдивим» є важливою в спілкуванні? До яких наслідків призводить її порушення?

- Яку роль у спілкуванні відіграють доброзичливість, щирість, увага, повага до співрозмовника? Чому?
- Як стати для іншої людини цікавим і приємним співбесідником?
- Як пов'язане спілкування із товаришуванням і дружбою?

1. Сформулюйте й запишіть правила ввічливого спілкування так, щоб три з них були заперечними реченнями, а три – стверджувальними.

2. Прочитайте українську народну казку.

Чи погоджуєтеся з думкою, що цей твір навчає відповідально-го ставлення до слова? Серед прислів'їв та приказок, поданих у завданні на с. 127, виберіть ті, які втілюють ту саму думку. Чи доводилося вам бути свідками безвідповідального ставлення до слів? Оцініть себе: чи завжди ви відповідаєте за свої слова? Що, на вашу думку, потрібно, аби досягти цього?

3. Складіть казку про те, як брехлива сорока стала найправдивішою пташкою в лісі.

ЯЗИКАТА ХВЕСЬКА

Були собі чоловік і жінка, Петро і Хвеська. І гарна б жінка була Хвеська, усім гарна, та тільки на язык швидка. Що не скаже їй чоловік, усе своїм довгим язиком розплеще...

Якось виорав Петро скарб. «Як же, – думає, – відучити жінку пліскати язиком, щоб гроші не пропали?»

Думав, думав, бідолаха, та й надумав. Узяв він ті гроші та й заховав, а жінці нічого не каже. Другого дня поїхав Петро на базар, купив лантух бубликів та зайця застреленого. А вертаючись з базару, повернув до річки та витяг з ятерів та з верші рибу, а зайця вкинув у вершу. Рибу одніс Петро в ліс та порозкидав попід кущами, а бублики взяв та й почепив на груші, що на краю лісу стояла.

Вдома каже Петро Хвесьці:

– Ходімо, жінко, в ліс, пошукаємо, чи не притхнулась там риба, то позбираємо!

Хвеська не вірить, а все ж пішла. Приходять у ліс, коли так: то під тим, то під тим кущем лежить риба.

– Оце диво! – говорить Хвеська. – І родилась, і хрестилась, а такого дива не бачила!

– Ну, добре, – каже Петро, – ходім лишень до річки, чи не піймався, часом, заєць у ятір або у вершу!

Пішли... Виходять на узлісся, аж стоїть груша, а на ній бубликів рясно – аж віти гнуться. Хвеська й кричить:

– Чоловіче, чоловіче! Чи бачиш? – Бублики на груші!

Струсили, ідуть до річки. Тягне чоловік вершу, аж у ній заєць.

Ото позабирали все та й пішли. Приходять додому, жінка й почала:

– І що то, чоловіче, за день такий! І родилась, і хрестилась, такого не бачила: риба в лісі, заєць у верші, бублики на груші!

– Це ще нічого, – каже Петро, – от що диво, що я сьогодні й гроші знайшов. Але гляди, жінко, не кажи нікому, а то буде нам лихо. Та не кажи нікому й про те, що ми в лісі та в річці знаходили, бо люди як довідаються, то зараз догадаються, що я гроші знайшов.

– Добре, – каже Хвеська, – нікому в світі не скажу!

Ото вже надвечір чути галас, гомін на селі. Петро так собі, на сміх, вигадує:

– То наш економ покрав у пана ковбаси, то тепер його по селу водять та ковбасами б'ють, щоб більше не крав!

Хвеська як почула, то вже й повірила. Так їй кортить з кумою поговорити, але сидить вдома, терпить.

Ото й терпить вона день, два, а далі таки не втерпіла і побігла до куми Меланки. Прибігла, «добридень» сказала, сіла. Сидить, хочеться сказати, та боїться. А далі:

– Горе на світі убогому, хоч би й нам. Хотіла справити собі нові чоботи к святу, так нема за що. Ну, та, може, Бог дасть, скоро не будемо вбогі...

– Як-то так? – питає кума Меланка, а сама вже й вуха нашорошила.

– Ох, кумасю, не знаю, як і казати, бо нікому не велів чоловік казати, але вам скажу.

Та й давай пошепки про ті гроші. Тільки Хвеська з хати, а кума Меланка за свиту та до куми Пріськи... А тут свято трапилось, кума Пріська пішла до куми Марини, а в неї вже є кума Явдоха – то так, що вже й бесіда готова. Погуляли та й про Петрові гроші поговорили.

Ото день чи два проминуло – кличуть Петра в контору, до економа.

– Кажі, такий-сякий, ти знайшов гроші?

– Ні, – каже Петро, – не знаходив.

– Як не знаходив? Адже твоя жінка каже!

– А що ж, пане, що моя жінка каже? Моя жінка не сповна розуму, то вона чого й на світі нема – наплете!

– Покликать сюди жінку! – каже економ.

Ото зараз по тую Хвеську. Приводять. Питається економ:

– Знайшов твій чоловік гроші?

– Знайшов, – каже, – паночку, знайшов!

– А що, – питається тоді економ у Петра, – бачиш?

– Та що ж, – каже той, – вона чого не наплете! А ви краще спитайте її, пане, коли це було,

– А коли це було? – питається економ.

– Еге! Коли! Саме тоді, як ми в лісі під кожним кущем рибу збирали, як бублейна хмара йшла, і в лісі бубликів ми натрусили, і в вершу заєць піймався.

– Просіть, пане, – каже Петро, – нехай вона вам до пуття розкаже, коли і як те було.

– Еге, коли і як! – знай торочить Хвеська. – Саме тоді, як увечері вас, милостивий пане, по селу водили...

– А чого мене водили по селу? – питається економ.

– Тоді саме, як вас били ковбасами, що ви в пана покрали...

Як крикне ж економ:

– Ах ти така-сяка! Як ти мені смієш таке казати?! Візьміть її та дайте доброго хльосту, щоб казна-чого не базікала!

Тут Петро заступився, почав просити, що його жінка не сповна розуму.

Економ подумав, подумав – і справді дурна, – узяв та й пустив.

Прийшли додому, а Хвеська в плач:

– Так ти, – каже, – мене підвів!

– Хвесько, жінко моя люба! – каже Петро. – Не я тебе підвів, ти сама себе підвела! Не ляпай ніколи по-дурному язиком, то нічого й не буде.

Урок 24. У ЧОМУ ВИЯВЛЯЄТЬСЯ ВМІННЯ КОРИСТУВАТИСЯ МОВНИМ ЕТИКЕТОМ

➔ 1. Коли «чарівні слова» набувають сили. 2. Як обрати найдоречніше слово.

– Знаєш, Богдане, маю мороку з тим запрошенням до танцювального клубу, – голос Олесі й справді звучав стурбовано.

– Облиш морочитися. Скажи «ні» та й годі.

– Легко тобі радити: скажи «ні», – стурбованість уже більше нагадувала роздратування. – Але ж я їм обіцяла. Керівничка дуже зраділа, сказала, що якщо я ходитиму, у колектива з'явиться можливість підготувати аж чотири нові номери.

– Якщо ти так цим перейнялася, то відвідай ще й танцювальний гурток. Тільки май на увазі: математику будеш розв'язувати сама.

– У тому ж і полягає проблема, – пояснювала Олеся, – я не хочу ображати керівничку, але й не маю часу на танцювальний гурток...

Доскаржитися на долю Олеся не встигла, бо Богданко вже поклав слухавку.

Завдання 1

- Чому ситуація, у якій опинилася Олеся, так її непокоїла?
- Чи можна вважати вдалим той вихід, який пропонував Богдан?

- Чи потрапляли ви в ситуації, коли вам не зручно було сказати «ні»?
- Чому треба вміти ввічливо відмовляти?

1. Коли «чарівні слова» набувають сили

Про «чарівні слова» кожен з нас знає змалку. Розпитайте своїх батьків, як ви засвоювали слова «будь ласка», «дякую», і, можливо, почуєте від них цікаві історії про те, що малятами ви вірили в чарівну силу якогось слова так само, як і в справжність Діда Мороза. На попередньому уроці ви дізналися, що набір стійких словесних зворотів, словесних формул ввічливості, якими користуються мовці в етикетних ситуаціях, називають мовним етикетом. Проте знання словесних формул іще не означає, що ми оволоділи етикетним мовленням. Погодьтеся, що й найввічливіші слова можна промовити так, що вони звучатимуть, як образа. Навряд чи ввічливою вважатимуть людину, яка, звертаючись до незнайомих людей, казатиме: «Привіт, любі добродії» або «Здоровенькі були, шановні пані та панове». Неввічливо в розмові порушувати теми, які можуть бути неприємними для співрозмовника, говорити, приміром, з людьми, які мають фізичні вади, про конкурси краси тощо.

Для ввічливого спілкування неабияке значення мають вираз обличчя, жести, а також тон висловлення, інтонація.

Завдання 2

Щоб пригадати якомога більше словесних формул ввічливості, пограйте з однокласниками в гру «Аукціон». Домовтеся, що «продаватимете» титул «Найчемнішого». За грошову одиницю правитимуть чарівні слова – словесні формули, які використовуємо в етикетних ситуаціях спілкування. На аукціон виносьте різноманітні етикетні ситуації, наприклад «Вітання», «Привернення до себе уваги», «Подяка», «Згода», «Відмова» тощо. Усі пропозиції записуйте на дошці. Переможця визначайте для кожної пропозиції – ним буде той, хто назвав останнє слово.

Чому словесні формули ввічливості, які складають мовний етикет, часто називають «чарівними словами»? Що означає вислів «оволодіти мовним етикетом»?

2. Як обрати найдоречніше слово

Хоч етикетні ситуації спілкування не знають кордонів, мовний етикет різних народів має свої особливості. Так, наприк-

лад, для європейських народів головною особою спілкування є перша особа – (Я), мовець. А в японській розмові в центрі перебуває співрозмовник, і суть розмови полягає не в самоутвердженні Я, а в досягненні згоди, порозумінні зі співрозмовником. Через це, – зауважують дослідники мовного етикету, – японців дивує часте вживання європейцями слова «(по)слухай(те)». А таке звичайне для нас перепитування «Розумієш (єте?)» вони сприймають як загрозу.

Як це не дивно, але й зовсім буденні ситуації в різних народів набувають неоднакового словесного втілення. Так, на запитання «Як справи?» чехи переважно жаліються, роблячи це, однак, бадьорим тоном, – ніби хваляться турботами; росіяни дають «середню» відповідь: «Нічого!», а від болгар можна почути: «Добре!» Українці здебільшого оцінюють свої справи дещо вищим за середній бал: «Може бути»; «Не біда»; «Аби не гірше»; «Дякувати Богу!»; багато хто відповідає: «Добре!», навіть якщо часом стан справ на таку оцінку не заслуговує. Отже, ввічлива людина має користуватися всім багатством мовного етикету, обираючи найдоречніше слово в кожній конкретній ситуації.

ПРАВИЛА, ПРО ЯКІ НЕ ВАРТО ЗАБУВАТИ

Для називання людей при зверненні до них зазвичай використовуємо імена. У ситуаціях, коли ім'я співрозмовника невідоме або коли власного імені для звертання недостатньо, ми вживаємо іменники, що вказують на вік, стать, звання тощо, та іменники «пан», «добродій», «пані», «добродійко», а також «друг», «товариш», «колега», «брат», «сестра».

Іменники-звертання в українській мові вживаються в кличному відмінку!

За спілкувальним етикетом на подяку належить відгукнутися реплікою. Етикетними репліками, зокрема, є: «Прошу!»; «Будь ласка!»; «Нема за що (дякувати)»; «Не варто дякувати»; «Мені було приємно тобі (Вам) допомогти», «Я радий, що ти (Ви) задоволений (ні)»; «Це я мав би тобі (Вам) дякувати». Дітям за доброю українською традицією відповідають на подяку словами «Рости великий (а)!»

Завдання 3

Поєднайте іменники-звертання з етикетними прикметниками, розігравши діалоги (на 2 репліки).

Шановний, вельмишановний, любий, високоповажний, дорогий, рідненький.

Пан, добродій, друг, брат, учитель, дідусь.

Завдання 4

Складіть і запишіть речення з етикетними словами, використовуючи подані нижче іменники та враховуючи умови спілкування. Порівняйте результати своєї роботи з результатами іншої пари.

Директор (ви клопочетеся про надання послуг).

Юрій Борисович (звертається до вчителя на уроці).

Антоніна Петрівна (підписує вчительці привітальну листівку).

Бабуся (пиште листа рідній бабусі).

Незнайомець літнього віку (просите передати гроші на квиток в автобусі).

Незнайомець – ваш одноліток (просите підкинути м'яча, який залетів за межі спортивного майданчика).

Завдання 5

Розіграйте діалог відповідно до передбаченої етикетом послідовності вживання реплік.

Ви звертаєтесь до перехожого із запитанням: Як пройти до Дитячого музичного театру?

1. Вітання: *Доброго ранку! (Добрий день! Добрий вечір!)*

2. Вибачення й прохання: *Вибачте (Перепрошую, що затримую Вас!); Скажіть, будь ласка! (Будьте ласкаві, скажіть; Чи не могли б ви сказати).*

3. Подяка: *Щиро (сердечно) дякую (вам) за.*

4. Вибачення: *Пробачте, що затримав Вас (Вибачте, що зайняв Ваш час; Даруйте, що завдав Вам клопоту).*

5. Прощання: *До побачення! (Бувайте здорові; Усього Вам найкращого!).*

Завдання 6

Доберіть з поданих у рамці етикетних формул найдоречніші в кожній з описаних ситуацій. Розіграйте діалоги перед однокласниками.

Ситуація 1. – Петрику, з'їж іще пиріжок.

–, пиріжки дуже смачні, але я не голодний.

Ситуація 2. – Василю, ходімо разом до бібліотеки.

–, уже домовилася з Наталею допомогти їй з математикою.

Ситуація 3. – Андрію, затримайся після уроків полити квіти замість Мирослава.

–, не можу сьогодні затриматися й на хвилину, бо з мамою йду до лікаря за записом.

*Вибач (те), я не можу (не маю можливості).
Даруй (те), але я змушений тобі (Вам) відмовити.
Я б із радістю (мені б дуже хотілося), але ...
На жаль (шкода), я цього не можу (не зумію) зробити.
Вибачте!
Шкода, але про це не може бути й мови.
Ні! Звичайно, ні! (Я) ніяк не можу погодитись.*

Завдання 7

За допомогою уявного мікрофона, виголосіть речення-подяку, використовуючи щоразу інші етикетні слова.

*Дякую – дуже; щиро; сердечно; щиросердно; безмежно;
від усього серця; від глибини душі та ін.*

Велике (щире; сердечне) спасибі.

Я (так; щиро; сердечно) вдячний тобі (Вам) за ...

Моя тобі (Вам) подяка (вдячність) за ...

Прийми (іть) мою (глибоку; сердечну; щирю) подяку за ...

*Мені бракує слів, щоб висловити тобі (вам) усю глибину моєї
вдячності;*

*Якби ти (Ви) знав (ли), наскільки я вдячний (а) тобі (вам)
за ...!*

*Хочу вірити, що ти (Ви) відчуваєш (єте), як я вдячна тобі
(вам) за ...*

Яка роль мовного етикету в спілкуванні людей? Які етикетні слова засвоїли під час уроку?

- Чи важко вам було працювати на уроці? Чому?
- Чим відрізняються поняття «спілкувальний етикет» та «мовний етикет»?
- Яким балом ви можете оцінити свій рівень володіння мовним етикетом?
- Чого вам треба ще навчитися?

1. Прочитайте уривок з книги Ярослава Радевича-Винницького «Етикет і культура спілкування». Що довідалися про історію етикетного звертання «пан»?

Слово «пан» в українській мові вживається щонайменше сім століть. У цьому переконують книжні пам'ятки. Давні книги свідчать, що словом «пан» послуговувалися князі й бояри, гетьмани й козацька старшина. Але вживалося воно не тільки до представників вищих соціальних верств, а й до козаків, міщан, селян. Наприклад, у «Думі про Самійла Кішку» співається:

Козаки-панове, добре майте,
Один другого одмикайте.

Перед початком судового процесу козаки вклонялися низенько суддям і казали: «Кланяємось, панове, хлібом і сіллю». Судді запитували: «Яке ваше діло, панове молодці?».

Слова «пан», «пані», «панна», «панночка» часто надibuємо в побутових і ліричних піснях, записаних у різних місцевостях України ще в першій половині XIX століття, що свідчить про поширення цих слів у народному мовленні:

Ой, біжить, біжить мала дівчинка,
А за нею русалочка:
– Ти послухай мене, красна панночко!..
Ой, здоров, здоров, пане хазяїну,
Да продай в'язку сіна.

А хто не знає слів щедрівки:

Добрий вечір тобі,
Пане господарю.

Як бачимо, панами величали не тільки панів.

2. Прочитайте оповідання Майї Фролової. Поміркуйте, чому традиція вітати листівками є виявом доброзичливості.

ВОСЬМЕ БЕРЕЗНЯ

Юлія Нилівна роздала нам красиві листівки.

– Через тиждень Міжнародний жіночий день Восьме березня. Напишемо привітання вашим мамам і відішлемо поштою.

Важкі слова – ВІТАЮ, ЩАСТЯ, ЗДОРОВ'Я – Юлія Нилівна написала на дошці. У всіх вийшло однаково, тільки адреси різні.

Я написав «Цілую». Сергійко – «Міцно цілую». Тоді я зверху маленькими літерами дописав: «Міцно», а внизу – «Твій син Мишко».

Сергійко зазирнув у мою листівку й теж написав: «Твій син Мишко». Довелося йому витирати й писати «Сергійко». Ледве ми з ним не посварилися. Юлія Нилівна попередила нас, щоб удома ми про листівки не розповідали. Нехай вони надійдуть несподівано. А розповісти мені так кортіло, як ніколи ще в житті. Я вештався по квартирі, намагався не потрапляти мамі на очі. То книжку читав, то паркет натирав – все одно не забувалося! І тут я мало не закричав: роззява, ото роззява! Мамам ми листівки підписали, а хто підпише Юлії Нилівні? Адже їй теж хочеться несподівано одержати по пошті листівку від свого учня. Наприклад, від мене, Мишка Соколова.

Я перебрав усі свої листівки й жодної, яка підійшла б мені, не знайшов. Ті були підписані, ті «З днем народження!». Я вирішив сам намалювати листівку. Вийшла не листівка, а ціла картина. Про те, як ми каталися з Юлією Нилівною з гори. Вона сідала на санчата й брала з собою котрусь із дівчат, які самі з'їжджати боялися. Вони мчали з

самого вершечка гори й кричали: «З дороги, курячі ноги!» Усім було заздрісно. Я намалював довгі сани. Юлія Нилівна сиділа на них на самому вершечку, а Наталка – її можна по окулярах впізнати – внизу, де гірка кінчається. Зате ми всі помістилися на одних санках – Юлія Нилівна й увесь наш клас.

А як же з адресою? Адже адреси Юлії Нилівни я не знаю. Тоді я написав «Школа № 9, перший клас, Юлії Нилівні». І того ж вечора вкинув до поштової скриньки.

Нікому про нього не розповів, навіть Сергійку. Наперед уявляв, як зрадіє Юлія Нилівна, а всі будуть мені заздрити.

Восьмого березня ми не вчимося. А наступного дня я дуже хвилювався, чи встигне пошта. Я прислухався до кроків у коридорі – чи не несуть МОГО листа. Але ніхто не ніс.

Я зовсім скис. Виходить, пошта запізнилася. Завжди приносять листівки після свята, а кому вони тоді потрібні? І раптом у двері постукали. І двері відчинилися. І ми побачили дівчину-листоношу з величезною пачкою листів у руках.

Дівчина підійшла до столу, висипала на нього листи й листівки, сказала Юлії Нилівні:

– Це все Вам!

Юлія Нилівна читала листівки та листи. Щоки у неї зробилися рожевими, потім червоними. На нас вона не дивилася, а все читала й читала, навіть ледь-ледь губами ворушила. Далі витягла з конверта мій малюнок, розгорнула. Потім розсміялась і нарешті подивилася на нас.

– Тридцять шість! – сказала вона. – Всі тридцять шість зробили однакову помилку: слово «свято» написали з апострофом.

3. Складіть і запишіть текст привітання з нагоди дня народження різним адресатам – мамі, другові, вчительці. Чи однакові мовні засоби використовували? Чи погоджуєтеся, що шаблонність, трафаретність фраз у привітальних листівках є виявом байдужості, неувважності?

Урок 25. ЯК СПІЛКУВАТИСЯ, ДОЛАЮЧИ ВІДСТАНЬ

1. Коли доречно користуватися телефоном. 2. Що означає «вміти листуватися». 3. Як оформити листа, надісланого мережею Інтернет.

– Наталочко, ну все, бувай, бо хтось несамовито грюкає у двері, – Олеся поклала слухавку й побігла до дверей. Відчинивши, дівчинка не стримала подив.

– Привіт, Богдане, що ти гупаєш у двері, мов навіжений?

– Олесю, що у Вас із телефоном? – хлопець вочевидь і справді був схвильованим. – Я вже годину набираю твій номер. Ми ж домовилися, що я тобі за п'ять хвилин перетелефоную й повідомлю, їду на екскурсію чи ні.

– Ой, Богданчику. Я вже зовсім забула про ту екскурсію. Зателефонувала Наталка... Батьки подарувала їй кошения... Таке гарнесеньке. Уяви тільки: все руденьке, з рожевим носиком і ... – дівчинка раптом урвала свою натхненну розповідь і, насупивши брівки, спитала: – Ти що, Богдане, не слухаєш мене?

Завдання 1

- Чи будь-які теми доречно обговорювати по телефону?
- Чому телефон перевершив за поширеністю листування?
- У яких ситуаціях і нині віддають перевагу листам?

1. Коли доречно користуватися телефоном

Сьогодні нам важко уявити своє життя без телефону. Ми телефонуємо в справах і просто, щоб пересвідчитися, що з близькими нам людьми все гаразд. Телефонними співрозмовниками бувають друзі й колеги, родичі й незнайомці, діти й дорослі. Це й не дивно, адже телефон – то найпопулярніший засіб спілкування на відстані.

Правила спілкування по телефону належать до спілкувального етикету. Оскільки телефонні співрозмовники мають у своєму розпорядженні лише мовні засоби (вираз обличчя, жести тут ролі не відіграють) та через те, що зв'язок не завжди буває бездоганним та й телефонувати часто доводиться на гамірній вулиці, існують певні вимоги до темпу мовлення, сили голосу. Говорити по телефону треба чітко, голосно, проте не зриваючись на крик, фрази мають бути недовгими. Етикет передбачає для телефонних співрозмовників обов'язкове привітання, називання себе, прощання. Надзвичайно неввічливо забирати багато телефонного часу.

ПОРАДИ ТЕЛЕФОННИМ СПІВРОЗМОВНИКАМ

- Привітати по телефону зі святом, запитати про здоров'я можна тільки близьких друзів. Так само тільки близьких людей можна просити по телефону про послугу.
- Неввічливо висловлювати по телефону співчуття.
- Не слід телефонувати додому надто рано чи дуже пізно.
- Не ввічливо в службових справах телефонувати додому.
- Не варто в приватних справах телефонувати по службовому телефону.
- Слід вимикати мобільний телефон у театрі, бібліотеці, лікарні, під час уроку тощо.
- Не варто набирати номер «напам'ять», якщо не знаєте його точно.

Завдання 2

Розіграйте діалог, доречно вживаючи слова, що підтверджують сприйняття й розуміння повідомлюваного: *Так! Розумію! Зрозуміло! Ясно!*

Завдання 3

Виправте недоречності в наведених нижче діалогах.

* * *

«Алло!» – «Добрий день!» – «А хто це?» – «Це номер 222-22-22?» – «А який вам треба?»

* * *

– «Алло!» – «З ким я розмовляю?» – «А хто вам треба?»

* * *

– «Алло!» – «Добрий день! Чи можна покликати до телефону Андрія». – «А хто його питає?»

Завдання 4

Розіграйте телефонну розмову за поданим зразком.

- Слухаю вас!
- Добрий день. Це Сашко, Петрів однокласник. Покличте, будь ласка, Петра.
- Його немає. Може, щось йому переказати?
- Так, якщо ваша ласка. У нас захворів учитель математики, тож завтра замість математики буде українська мова, потрібно виконати те завдання, що мали на четвер.
- Дякую, обов'язково повідомлю Петрові про ці зміни.
- До побачення.
- Хай щастить.

Завдання 5

Чи не найпоширенішою вадою телефонного спілкування є не називання себе співрозмовникові на початку діалогу. Доведіть, що правило, яке вимагає від мовця коротко називатися одразу після привітання, є виявом доброзичливості.

Завдання 6

Чому невіжливо довго говорити по телефону, навіть якщо розмова – бажана й приємна для обох співрозмовників?

Дзвонити – викликати звуки, ударяючи у дзвоник, калатаючи дзвоном тощо; бамкати, бемкати, дзеленькати тощо.

Телефонувати – 1) викликати по телефону дзвінком (сигналом) телефонного апарата; 2) повідомляти про щонебудь по телефону.

До яких правил належить телефонний етикет? Назвіть два-три правила, які ви вважаєте найважливішими для спілкування телефоном.

2. Що означає «вміти листуватися»

Ще одним видом спілкування на відстані є листування. Варто зауважити, що хоч ми пишемо листи набагато рідше, ніж користуємося телефоном, проте етикетні правила стосовно листу-

вання суворіші. Це й не дивно, адже все, що написано, має довге життя! Те, як підписати конверт, як скласти текст листа, ви докладно опрацьовували на уроках української мови.

Завдання 7

- Користуючись схемою, розкажіть, з яких частин складається лист.

Приватний неофіційний лист

1. Місце і дата.	5. Прикінцева частина.
2. Вітання (необов'язково).	6. Формула прощання.
3. Звернення.	7. Підпис автора.
4. Основна частина.	8. Постскриптум (P.S.)
(необов'язково).

- Які словесні формули використовують на початку листа, а які – у прикінцевій частині?
- За допомогою яких слів звертаємося до свого віддаленого співрозмовника, викладаючи зміст повідомлюваного?
- Чому запитання на кшталт «Як твої (Ваші) справи?», які не мають інформаційної вартості, важливі з погляду етикету?

З-поміж етикетних правил листування чимало таких, які стосуються оформлення листа. Варто пам'ятати, що й папір, на якому пишемо листа, і почерк, і навіть колір чорнила мають засвідчувати нашу повагу людині, до якої звертаємося з листом. Особливо ретельно треба дотримуватися цих правил, коли йдеться про привітальні листівки. Погодьмося, що недбало підписана, з помилками та виправленнями святкова листівка навряд чи комусь додасть радості та втіхи.

Чіткі етикетні приписи стосуються ділового листування, основи якого ви опановуватимете в старших класах на уроках мови.

Завдання 8

Прочитайте лист українського поета Василя Стуса до сина, якого написано на засланні. Випишіть з нього етикетні словесні формули, обґрунтуйте доречність їх використання.

Дорогий сину,
дякую Тобі за листа. Знаєш, я був приємно здивований, що Ти став краще вчитися, братися до навчання. Може, Ти й справді зможеш закінчити чверть без трійок? Чи задоволена Тобою мама? Бо я за весь час дуже хотів бути задоволеним Тобою, але, на жаль, не дочекався такого. Якось у нас не вийшло знайомства, не змогли ми подолати хо-

лоду восьмирічної розлуки. Я шкодую дуже, що ви з мамою не змогли приїхати в січні. Добре було б, щоб ви таки приїхали удвох – із мамою. Але коли то буде можна – ще невідомо. Шануйся, сину. Не залишай маму саму, частіше бувай із нею, не пускай маму саму нікуди – завжди, коли вона не перечитиме...

За мене не турбуйся. Я нібито залізний, бо інакше мені просто не можна.

Обіймаю і зичу добра.

Пиши, що то Ти читаєш тепер. Але пиши – тільки тоді, коли є настрої, бажання, а не просто мус.

Будьмо ж!

Твій тато.

Завдання 9

Визначте, яку з наведеної нижче інформації доречніше повідомити телефоном, а що – в листі.

Запрошення на день народження.

Запрошення на весілля.

Повідомлення про те, що до місця відпочинку доїхали без пригод.

Розповідь про чарівні краєвиди та унікальні історичні пам'ятки, які побачили в місці відпочинку.

Привітання з Новим роком та Різдвом.

Привітання з успішним закінченням 5 класу.

Завдання 10

Поміркуйте, чому серед етикетних правил листування є таке? «Пам'ятайте, що виразний, чіткий (від слова *читати*; тобто той, що легко прочитується) почерк у листі є виявом пошани до людини. Тому найліпше листа спочатку написати на чернетці, а потім старанно переписати».

Завдання 11

Подискутуйте, яке з наведених нижче правил етикету вам здається більш слушним. Чому існують такі протилежні норми?

Українською надсилати близьким людям віддруковані листи.

(З книги, опублікованої в 2001 році).

Раніше всі приватні листи треба було писати від руки. Сьогодні виявом уваги є економне ставлення до чужого часу. Тому й листи до близьких людей можуть бути віддруковані

(З книги, яка вийшла друком у 1993 р.).

До яких норм належить етикет листування? Назвіть дві-три найважливіших, на вашу думку, норми.

3. Як оформити листа, надісланого мережею Інтернет

Ще двадцять-тридцять років тому здавалося, що листування, принаймні приватне, ось-ось відійде в минуле, поступившись місцем телефонним розмовам. Нині таке припущення видається дуже передчасним. Ми є свідками відродження листування, щоправда, в електронному вияві – у мережі Інтернет. Вам нескладно буде виявляти ввічливість під час спілкування в Інтернеті, якщо ви візьмете до уваги кілька правил.

1. Електронні листи мають подібну структуру до тих, що писані від руки. Тому не забудьте привітатися зі своїм спілкувальником на початку й попрощатися наприкінці, поцікавитися його справами тощо.

2. Через те, що електронний лист набираємо на комп'ютері, немає потреби вдаватися до поскриптуму (P.S.): лист будь-якої миті можна доповнити.

3. Правильно наберіть електронну адресу, в якій використовують певні символи, а саме: адресу-пароль та знак @.

До яких правил етикету належить листування електронною поштою? Назвіть кілька важливих правил такого листування.

У чому полягають особливості кожного з обговорюваних на уроці правил спілкування?

На яких загальних моральних правилах вони ґрунтуються?

Прочитайте оповідання Ігоря Калинця. Поміркуйте, як слід спілкуватися телефоном, щоб викликати у співрозмовника довіру й симпатію? Яка телефонна розмова викликає незадоволення?

МАРКА З АМЕРИКИ

У секретарки Орісі є свої маленькі радощі. А недавно трапилося щось дивовижне. Однак усе по-порядку.

Отож, секретарка Оріся працювала в міністерській установі з міжнародних зв'язків. До обов'язків секретарки належало переглядати пошту, розпечатувати листи і вписувати їх до книги. Це не дуже цікаво. Проте секретарка Оріся мала одну таємницю: вона збирала поштові марки. Оріся мала дозвіл від директора відклеювати марки. Потім удома вкладала їх до альбому за країнами, звідки надходили листи. Дівчина любила уявляти ті незнайомі світи, дивлячись на марку, мовби на екран телевізора. Інколи їй здавалося, що зображення оживає. Воно втягувало до себе – і Оріся на якусь секунду опинялася в країні, що була зображена на марці.

Одного разу з дівчиною трапилася казкова пригода. Вона саме відклеювала американську марку: на ній був приморський краєвид з написом «Флорида». Задзвонив телефон, далекий чоловічий голос українською мовою, хоч трохи з акцентом, запитав, чи отримали листа з Флориди, у якому йшлося, що з Америки має прийти вантаж із книжками.

– Я супроводжуватиму вантаж, – казав молодий голос. – Називаюся Юрко Закалюжний. Будьте готові до зустрічі. Про все решта – в листі.

– Листа щойно отримали, – відповіла секретарка Оріся. – Чекаємо вас.

– Чи я вас побачу у Львові? – запитав Юрко Закалюжний. – Як ваше ім'я?

– Оріся, пане Юрку. Я буду на місці. Чекаю вашого приїзду. Щасливої дороги! – відповіла секретарка, трішки збентежившись.

Увечері вдома Оріся вийняла альбом, щоб вкласти марку із Флориди у вільне віконечко. Але не втрималася від спокуси, аби ще раз не позирнути на марку. Дівчина стала пильно вдивлятися в краєвид, де море, пальма, котедж. Вона навіть боялася собі признатися в тому, що хоче, аби марка ожила. І сталося те, що часто траплялося, коли Оріся заглиблювала свій зір у картинку. Краєвид почав наблизатися, втягувати в себе, збільшуючись, набираючи об'ємності. І незчулася дівчина, як опинилася в іншому краю – далеко від дому, в протилежному кінці світу.

Був, здається, ранок, плюскотіли лагідно хвилі, свіжий вологий легіт обвіяв дівчину, яка потрапила на цей пляж у зовсім невідповідному одязі. До моря з котеджу йшов стрункий юнак, у шортах. Він здивовано зміряв дівчину поглядом й зупинився.

– Гелов, – привітався він і продовжував англійською мовою: – Звідки ви тут узялися? Я ніколи вас тут не зустрічав.

Секретарка Оріся стрепенулася, бо впізнала голос, який чула сьогодні в телефонній трубці – і від цього збентежилася ще більше.

– Та я... тут випадково... приїхала до рідних, з України, – невпевнено відповідала англійською.

– З України! – вигукнув радісно юнак уже по-нашому. – З вашої англійської я відчув, що ви нетутешня. Мені здається, наче я знаю ваш голос. Десь недавно я його чув, чи це можливо?

– Ні-ні! – заперечила дівчина, хоч уже не сумнівалася, що розмовляє з Юрком Закалюжним. Однак не хотіла признатися, хто вона: бо як розповісти фантастичну історію про марку?

– Дуже радий з вами познайомитися, краяно. Саме збираюся до Львова. Чи ви не звідти?

– Так, я зі Львова, – не злукавила Оріся, – але, подаючи руку, сказала неправду:

– Мирослава.

– Юрко. Дуже приємно.

Вони ще трохи поговорили. Секретарка Оріся довідалася, що він студіює богослов'я в Римі, тобто вчиться на священника. Тепер йому, щоб висвятитися на священника, треба одружитися. Отож він має на-

году відвідати Україну, можливо, пощастить знайти там, у рідному краї, суджену. Але він дуже бажає познайомитися з «Мирославою». Як жаль, що він завтра відлітає до Львова...

– Гаразд, – відповіла секретарка Оріся. Але треба було якось повертатися додому...

Мить – і Оріся опинилася у своїй кімнатці, у Львові. Альбом лежав у неї на колінах. Вона вклала в альбом марку, на яку вже боялася дивитись.

– Але ж здивується, коли незабаром зустріне мене в Міжнародному Центрі, – тільки й подумала дівчина.

Тієї ночі їй, напевно, снилися море й пальми – Флорида з поштової марки.

Урок 26. ЩО МОЖНА ПРОЧИТАТИ В ПОГЛЯДІ

➔ 1. Чому, спілкуючись, ми дивимося співрозмовникові в очі. 2. Коли жести бувають красномовніші за слова.

– Богдане, ну як ти міг недодивитися?! Я ж тебе просила: пильнуй добре Наталчине кошеня, бо таке шкідливе... – виговорювала Оlesia.

– А тепер що скажемо Зінаїді Федорівні? Це ж її улюблена квітка!

– Олесю, щиро кажучи, не знаю, як це вийшло, – виправдовувався Богдан. – Я очей не зводив з капосного кошеняти... А взагалі, до чого тут я?

– Ще й пробуєш відкрутитися? – голос Олесі зазвучав загрозливіше. – От візьму й піду додому, а ти сам пояснюй пані Біології (так п'ятикласники поза очі називали свою вчительку), що тут робив Мурко.

– А, до речі, що він тут робив і як власне втрапив до класу? – тепер Богданко опанував себе й почувався дедалі впевненіше.

Зате Оlesia похнюпила голову, адже це вона попросила Наталку принести кошеня до школи потай від батьків.

Завдання 1

- Чи відповідає описаній ситуації зображення героїв на малюнку?
- Які емоції Богданка втілені в його жесті? Як ще можна витлумачувати цей жест?
- Чи доводилося вам спостерігати, коли слова свідчили про одне, а вираз обличчя зовсім про інше?

1. Чому, спілкуючись, ми дивимося співрозмовникові в очі

Про те, що основним засобом спілкування є мова, ви добре знаєте. Однак для щирого спілкування часом замало слів. Ви, мабуть, помічали, як часто, спілкуючись, люди вдаються до жестів, пильно зазирають одне одному в вічі, намагаються збагнути думки за виразом обличчя не лише тоді, коли співрозмовник уникає спілкування, а й коли він надміру балакучий. Важливість таких спілкувальних засобів усвідомлено давно. Адже саме вони найточніше передають почуття людини. Недарма кажуть: *«Гляне – молоко кисне»*; *«Скривився, як середа на п'ятницю»*; *«Усміхається, як дитина»*; *«Нахмурих брови, мов пугач»*. Зрозуміло, що етикет не оминає увагою немовних засобів спілкування.

Є чимало етикетних порад, які стосуються погляду, усмішки, жестів, пози. Визначено навіть, якою має бути відстань між спілкувальниками, аби вони почувалися затишно й довіряли одне одному. Щоправда, у різних народів «ввічливою» вважають неоднакову відстань: коротшу – у південних та східних народів, довшу – у північних. Вам, певно, буде цікаво дізнатися, чому? Річ у тім, що народам Південної Європи, Латинської Америки, Сходу властиво доторкатися під час розмови на знак довіри до руки співрозмовника. Якщо ж відстань між спілкувальниками завелика, представники цих народів не вірять тому, що чують.

Завдання 2

Поспостерігайте та обміняйтеся думками, яку відстань між співрозмовниками вважають за доречну в Україні?

Етикет не лише рекомендує певні правила, які регулюють використання немовних засобів спілкування, а й навчає розуміти ці засоби. Найбагатшою на значення, за давньою традицією, наш народ вважає мову поглядів.

У різних народів мову поглядів витлумачують по-різному. Так, у Китаї та Японії спілкувальники здебільшого уникають прямого погляду, у Франції, Італії пильно дивитися на співрозмовника є цілком ввічливим.

Є країни, де непристойним вважають, коли молодші дивляться в очі старшим. Наприклад, на острові Фіджі тамтешнє населення, щоб не зустрічатися поглядом із співрозмовником, навіть відвертається під час розмови.

Завдання 3

Поясніть, які почуття, настрої, ставлення до інших втілюють наведені нижче прикметники, поєднуючись зі словом «погляд»: *байдужий, веселий, глибокий, довірливий, доброзичливий, життєрадісний, колючий, кривий, привітний, холодний*. Спробуйте надати своєму поглядові ознак, наведених вище. Потренуйтеся спочатку перед дзеркалом, а потім попросіть однокласника визначити, чи досягли ви вправності.

Завдання 4

Витлумачте фразеологізми. З двома (на вибір) запишіть речення.

Очі грають; очі загорілися; очі на мокрому місці; позичити в Сірка очей; очі злипаються.

Завдання 5

Доберіть, продовжуючи наведений нижче перелік, якомога більше дієслів, що можуть поєднуватися з іменником «очі» або стосуватися його.

Розплющити, не зводити, обводити, зустрічатися...

Завдання 6

Сформулюйте на основі власного досвіду 2–3 правила про те, як слід або не слід дивитися під час розмови.

Очі так і світяться (у кого, чиї) – хто-небудь веселий, радісний, збуджений.

Очі бігають, забігали (чиї, у кого) – 1) хто-небудь, швидко змінюючи об'єкт спостереження, відразу оглядає багато чогось довкола; 2) хто-небудь виявляє неспокій, схвильованість, роздратування тощо.

Що таке «спілкування без слів»? Яку роль у ньому відіграють погляди? Що вони можуть передати співрозмовникові?

2. Коли жести бувають красномовніші за слова

Чимало етикетних приписів стосуються міміки та жестів. Знавці етикету зауважують, що за цими немовними засобами спілкування можна визначити не тільки настрій людини, а

навіть її характер, місце в суспільстві. Особливого значення в етикеті надають усмішці. Багато хто переконаний, що усмішка дає змогу найточніше осягнути думки та наміри людини, ставлення до інших. В українській мові зі словом «усмішка» поєднується понад 50 прикметників, що свідчить про неймовірну багатозначність цього мімічного знаку.

Щоб опанувати мову жестів, варто знати, що вони бувають кількох видів. Є жести, за допомогою яких виділяють певні частини висловлення. Під час розмови ми підсилюємо такими жестами деякі фрази – так, ніби диригуємо собі руками.

Інші жести підсилюють словесне вираження почуттів. Відчуваючи захоплення, радість, розчарування, подив, роздратування, гнів тощо, ми розводимо руками, хапаємося за голову, трусимо кулаками, б'ємо себе в груди.

Є жести, які використовують, щоб виділити якийсь предмет у просторі, а є й такі, за допомогою яких люди намагаються «змалювати» предмети, інших людей і т.ін. Саме ці жести використовують як засіб спілкування, коли співрозмовники говорять різними мовами.

Усім вам знайомий жест, за допомогою якого ви засвідчуєте своє бажання відповідати – піднесена вгору рука із випрямленими і стиснутими пальцями. Це жест-символ.

У різних народів у мові жестів чимало відмінностей. Та й узагалі – ставлення до жестикуляції неоднакове. Дослідники наводять, зокрема, такі цифри: італієць жестикулює впродовж годинної розмови в середньому 120 разів, француз – 80, фінн – 1 раз.

Українці за жестикуляцією в Європі займають середнє місце. Про небажаність надмірної жестикуляції свідчать і прислів'я: *«Не махай руками, як вітряк крилами»*, *«Не роби вітру руками»*.

ДЕЯКІ ПРАВИЛА «МОВИ БЕЗ СЛІВ»

Дружня усмішка створює позитивну атмосферу спілкування, допомагає подолати недовіру, упередженість, злість. Вважають, що вона є прикметою людини чесної, розумної, вихованої.

Аби не створити про себе враження невічливої людини, варто пам'ятати, що не слід надуживати жестами: надмірна жестикуляція розпорошує увагу співрозмовника.

Не можна використовувати жестів, що передають особливості ходи, постави, зовнішності інших.

Чимало жестів вважають непристойними; тож їх використання є порушенням етикету.